

Dany social i la (bio)política de la universitat neoliberal

**CONSTRUCCIÓ D'UNA ÒPTICA PLURIDISCIPLINÀRIA I CRÍTICA
PER A L'ANÀLISI DEL SISTEMA UNIVERSITARI PÚBLIC CATALÀ**

Autor: Arnau Bàguena i Borbonet

Directors: Josep María García-Borés Espí i Iñaki Rivera Beiras

Data de presentació: 2 de setembre del 2019

Curs acadèmic 2018-2019

CONTINGUT DEL TREBALL

PREÀMBUL.....	4
DELIMITACIÓ DE LA RECERCA.....	12
BLOC 1. PART CIENTÍFICA.....	22
CAPÍTOL 1. EPISTEMOLOGIA.....	22
CAPÍTOL 2. METODOLOGIA.....	32
CAPÍTOL 3. MARC CONCEPTUAL.....	48
BLOC 2. COS DEL TREBALL.....	58
CAPÍTOL 4. LA MIRADA CRIMINOLÒGICA.....	58
CAPÍTOL 5. LA MIRADA SOCIOLÒGICA.....	70
CAPÍTOL 6. LA MIRADA FILOSÒFICA.....	86
BLOC 3. CONCLUSIONS.....	100
PER A CONÈIXER A L'AUTOR.....	112

Preàmbul

Aquesta introducció pretén ubicar al lector en diferents àmbits: en primera instància, situar aquest text respecte els seus antecedents, ja que aquesta investigació, que presento com a tesina de màster, té les seves arrels en la realitzada anteriorment per a l'elaboració del meu treball de fi de grau (TFG, d'ara en endavant); en segona instància, explico quina ha estat l'estratègia d'elaboració d'aquesta tesina i com aquesta ha mantingut certa continuïtat amb l'adoptada prèviament; i, finalment, en tercera instància, exposo quina és la meua concepció de la sociologia, i, per tant, com la practico.

Una tesina amb retrospectiva

Si hagués de situar l'origen d'aquesta tesina no sabria exactament on ubicar-lo, simplement perquè si ho observo des d'un plànol estrictament personal diria que fa molt de temps que és en mi, però que fa relativament poc que sóc conscient de la seva presència des de temps ençà¹. Des d'un plànol exclusivament acadèmic, però, sí que m'és possible situar-lo.

Aquesta investigació té el seu origen acadèmic en l'elaboració del TFG, en què vaig intentar comprendre el funcionament actual de la universitat pública des d'una mirada estructural i microsociològica. A partir de l'anàlisi del corpus legislatiu que regula el funcionament del sistema universitari català i de la realització de tres entrevistes, indagava sobre l'estreta relació que tenen les universitats amb les agències d'acreditació –l'Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (AQU Catalunya, d'ara en endavant)– i com aquesta relació impacta en la vida del professorat i la seva concepció de la pròpia institució. Durant l'elaboració del TFG vaig detectar un fet que desconeixia i que, en aquell moment, l'any 2016, no estava tan en boga com ho ha estat aquests darrers temps ni els mitjans li donaven la mínima importància. Es tracta de la situació d'un gruix molt important de professorat que és contractat de manera fraudulenta mitjançant la categoria de professor associat, quan en realitat li hauria de correspondre una categoria de professor lector, i, per tant, al llarg de la tesina, em referiré a aquest col·lectiu com a falsos associats (o associats estructurals²).

---

¹ Intentaré exposar aquesta presa de consciència i com aquesta s'interrelaciona amb el meu objecte d'estudi en un article que s'anomena *En la sociologia m'hi va la Vida: psicosociogènesi d'un aprenent de sociòleg a l'Autònoma* i que espero que pugui veure la llum algun dia.

² El concepte de professorat associat estructural sorgeix del treball que ha realitzat TransFormem UB en els darrers anys entorn a la conceptualització del professorat associat, és a dir, la definició d'un col·lectiu en que s'hi agrupen situacions heterogènies, però en què una gran majoria ho fa en una situació de precarietat, d'instabilitat contractual i contractada en frau de llei i que any rere any realitzen docència estructural a graus i/o màsters. Emprar el terme associat estructural pretén posar èmfasi en la responsabilitat institucional de les universitats en la contractació fraudulenta del professorat, ja que el terme fals associat facilita la mirada individualitzadora i la responsabilització personal del professorat enfront de la seva situació i no pas cap a la institució, que sembla com si pretengés no tenir-ne cap tipus de responsabilitat. De fet, l'estratègia que institucionalment s'ha estat promovent els darrers anys

L'existència de falsos associats era quelcom que no preveia en la meua investigació, com ho denota que, malauradament, no en fes cap tipus d'esment en el TFG quan el vaig presentar³. L'impacte de conèixer una realitat com aquesta, fruit de la lectura de la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya i la no concordança amb la realitat social que m'envoltava, va suposar que decidís seguir vinculat a l'objecte d'estudi –la universitat– en posteriors etapes acadèmiques, tal com em va aconsellar un bon amic.

El TFG el vaig realitzar amb l'acompanyament d'un professor de la facultat, a qui ara també considero un amic, en Miquel Fernández González. Certament, en Miquel no va ser la primera persona a qui vaig expressar la meua inquietud respecte la temàtica que volia investigar. Vaig parlar amb una professora de la facultat prèviament, i fou la seva negativa, juntament amb la seva recomanació d'abandonar aquest objecte d'estudi si pretenia fer carrera acadèmica, una recomanació que no vaig entendre idòniament en aquell moment, el que em van conduir a proposar-li a un professor que no coneixia gaire, però que vaig observar al llarg d'un any de docència i que, finalment, em convèncer, i molt. Això no treu que tinguéssim les nostres disputes, ben enteses, és clar, ja que el projecte inicial, un anàlisi de les relacions de poder al departament de sociologia que m'havia format, distava força del que finalment vam decidir emprendre amb en Miquel, suposo que, principalment, pel compromís en què podia posar-lo si traçàvem aquell camí. Considero que, llavors, no era pas un estudiant tranquil, sinó més aviat un d'enrabiad amb la vida, així que també vull deixar constància que, sense dir-m'ho, va saber canalitzar la meua inquietud, però també, i sobretot, la meua ràbia, la que volia descarregar contra el departament, així que li estic profundament agraït d'aquest gest que va fer en silenci i que observo ara que ha passat el temps i que tinc un xic del treball personal fet.

L'estratègia d'elaboració de la tesina

Vaig estar treballant pràcticament un any sencer en el TFG amb una intensitat bastant continuada, i, en aquesta ocasió, hauré dedicat pràcticament tres anys a elaborar aquesta tesina, però amb intensitats i formalitzacions molt diferenciades. El primer any, durant la realització d'un gruix important de les assignatures que componen el màster,

---

acadèmics és la d'endurir els controls a l'hora de renovar els contractes al professorat associat i assegurar-se que la persona en qüestió té un contracte vigent fora la universitat o treballa com a autònoma, i, d'aquesta manera, poder salvar mínimament els mobles al·ludint que s'està respectant la Llei, quan en realitat pot succeir que la feina que s'acredita tenir fora de la universitat no tingui res a veure amb la docència que es realitza a la universitat. També queda invisibilitzada la feina d'investigació que duen a terme perquè la figura del professorat associat només es preveu per tasques docents, encara que la recerca que facin sí que computi en ares de l'obtenció d'una millor posició institucional en els rànquings universitaris nacionals i internacionals.

³ El meu TFG està disponible al dipòsit digital de documents de la Universitat Autònoma de Barcelona i es pot consultar en el següent enllaç: <https://ddd.uab.cat/record/163100?ln=ca>.

vaig intentar posar en pràctica el consell que m'havien conferit, i, per tant, segons les possibilitats que oferís l'avaluació de l'assignatura intentava anar acostant el meu objecte d'estudi als coneixements que se m'anaven brindant al màster. De les vint-i-quatre assignatures que el componen he pogut realitzar un treball encaminat a la tesina en vuit ocasions. Els segon any, l'he dedicat principalment a la reflexió i l'encaix de les diferents peces de la vessant teòrica –com ara, per exemple, assegurar-me que l'ús del terme biopolítica fos adequat, o dit en altres paraules, comprendre quin ús volia donar-li i que aquest es pogués inserir en el marc dels usos i debats actuals, com mostraré en el cinquè capítol–, una tasca que he desenvolupat paral·lelament a la lectura de nous textos per anar nodrint els capítols teòrics. En el transcurs del mateix any acadèmic he elaborat un projecte, com explicaré més endavant, en què definia amb certa exactitud la possible vessant etnogràfica que podria tenir una investigació i, també, m'he dedicat a construir el meu propi arxiu sociològic, és a dir, fer un buidatge de les principals revistes espanyoles de sociologia segons els meus interessos mentre elaborava paral·lelament les categories d'emmagatzematge, posant especial atenció en aquells articles que fessin referència a la universitat.

Els diferents documents que he anat elaborant al llarg d'aquests dos primers anys es poden classificar en dues tipologies segons la finalitat a què els he destinat: per una banda, aquells que tenen una finalitat teòrica, és a dir, assajos en què he intentat relacionar conceptes de les assignatures del màster amb el meu objecte d'estudi, i, per altra banda, aquells que tenen una finalitat de formalització del projecte, és a dir, els processos d'acotament i concreció de l'objecte d'estudi.

Els treballs que vaig orientar cap a una vessant més teòrica m'han servit per assajar relacions conceptuals que he intentat formalitzar amb més deteniment en els capítols d'aquesta tesina. L'aportació en els diferents capítols dels temes tractats en els cinc treballs que corresponen a aquesta tipologia és la següent: el treball de l'assignatura *Psicologia cultural i crítica del control penal*⁴ té parts que corresponen al capítol 1; el treball de l'assignatura *Violència i filosofia del mal*⁵ al capítol 4 i al capítol 6; els treballs de les assignatures *Crítica de les representacions jurídic-polítiques del sofriment*⁶ i *Victimització i sistema penal: l'experiència del subjecte*⁷ al capítol 6; i, finalment, el treball de l'assignatura de *Teoria sociològica contemporània*⁸ al capítol 5.

Els documents que en què he assajat la formalització del projecte m'han servit per acotar i anar concretant l'objecte d'estudi a mesura que anava delimitant la vessant etnogràfica de la investigació que, finalment, com explicaré amb més deteniment al

---

⁴ Treball entregat el dia 1 de març del 2017.

⁵ Treball entregat el dia 9 d'abril del 2017.

⁶ Treball entregat el dia 15 de juny del 2017.

⁷ Treball entregat el dia 1 de juliol del 2017.

⁸ Treball entregat el dia 22 de gener del 2018.

capítol 2, s'ha acabat descartant. A l'assignatura de *Justícia per a i sobre nens i joves*⁹ vaig intentar establir els paràmetres que intervenien en l'esmentat procés de delimitació: la combinació d'una mirada marcosociològica –estructura– i una mirada microsociològica –vida quotidiana–, l'àmbit geogràfic i institucional de la investigació, l'àmbit disciplinar a què dirigir la investigació, la constel·lació institucional que hi ha al voltant de la principal institució analitzada i la importància de la consideració de l'eix temporal o històric en l'anàlisi del fenomen en qüestió. Localitzar aquests paràmetres em va permetre presentar el treball de l'assignatura *Taller de recerca*¹⁰, que, en definitiva, seria la nostra proposta inicial de treball de fi de màster (TFM, d'ara en endavant), la que presentàvem al professorat del màster per a que en valoressin la seva direcció. En primera instància vaig parlar amb l'Iñaki Rivera Beiras per a que em dirigís la tesina, però li vaig fer saber que m'agradaria poder comptar també amb el suport d'en Josep Maria García-Borés Espí, ja que considerava que els seus coneixements epistemològics podien ajudar-me a pal·liar les meves mancances en aquest terreny. Finalment, després de presentar-los la proposta a ambdós i que accedissin a dirigir-la, van assumir-la en format de codirecció. El document en què es va formalitzar la proposta definitiva és el projecte *El relleu generacional i la contractació de professorat universitari des de la perspectiva teòrica del dany social. Dos casos de la Universitat de Barcelona*¹¹ que vàrem presentar els tres conjuntament, i que no va ser seleccionat, a les subvencions per a treballs de recerca sobre l'Administració Pública que atorgava l'Escola de l'Administració Pública de Catalunya (EAPC d'ara en endavant) conjuntament amb l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR d'ara en endavant) de la convocatòria de l'any 2018.

El treball de l'assignatura *Multiculturalitat i democràcia*¹² és el darrer document elaborat abans de l'escriptura d'aquesta tesina i és, precisament, un document particular perquè hi ha condensades ambdues finalitats, la teòrica i la de formalització, inclús podria dir-se que també conté un assaig pràctic de la reconstrucció sociohistòrica que persegueix aquesta investigació, que també exposaré detalladament en el segon capítol. En aquest treball he assajat l'encreuament disciplinar, concretament, l'espai de trobada entre la mirada i la praxis foucaultianes i la mirada bourdieana i entre la criminologia crítica i la sociologia crítica, que respondrien a la finalitat teòrica i que corresponen al capítol 4. Però, en aquest treball, també hi ha reflectit un primer intent de posar en pràctica la metodologia sociohistòrica que impregna l'ontologia d'aquesta investigació, que respondria a la finalitat de formalització del projecte i que correspon al capítol 2.

---

⁹ Treball entregat el dia 8 de juny del 2017.

¹⁰ Projecte inicial del Treball de Fi de Màster entregat el dia 29 de setembre del 2017.

¹¹ El projecte va ser depositat al Registre General de la Universitat de Barcelona el dia 20 d'abril del 2018.

¹² Treball entregat el dia 30 de juliol del 2018.

El tercer any¹³ l'he dedicat a llegir els textos que havia anat localitzant l'any anterior i, contemporàniament, a l'escriptura dels capítols teòrics. Posteriorment, a la realització de la recerca documental crítica. En definitiva, en aquest apartat s'ha intentat mostrar quines són les traces d'aquesta tesina, és a dir, l'estratègia utilitzada per elaborar-la durant aquests darrers anys.

La sociologia com a ofici artesanal

L'escriptura

Per mi, la sociologia és com un salt en paracaigudes, l'espai-temps on s'entrecreuen l'estructura i la persona. No es tracta pas de fer el recorregut en caiguda lliure, sinó més aviat d'obrir el paracaigudes just en haver saltat, ja que, llavors, el vol et permet copsar l'estructura (de la realitat) –la materialitat dels fenòmens socials–, fer-te'n una panoràmica mental i anar descendint lentament pels diferents fotogrames i escodrinyar-los per esbrinar-ne les seves traces, i, llavors sí, quan arribes a terra ferma, aquell és el moment en què la sociologia esdevé un esport de contacte, comença el combat de boxa –sobretot amb un mateix–, però no anteriorment. El paracaigudisme és un complement indispensable del bon boxejador.

L'ús d'una metàfora per il·lustrar la concepció que tinc de la sociologia i com entenc la seva praxis és un aprenentatge que m'enduc dels dos cursos que he realitzat a càrrec de l'Enrique Santamaría Lorenzo¹⁴. La importància que té el mètode és la mateixa que hauria de tenir l'escriptura, i, per tant, anomenar els diferents capítols d'aquesta tesina més enllà de la mera nomenclatura és un dels elements que vertebraven aquesta investigació. Es tracta de concebre l'escriptura en investigació social com un ofici artesanal. Però, també, sense perdre de vista que la investigació és un procés social i que, com a tal, s'insereix en un marc de relacions socials a les que intentaré ser el més fidedigne possible, tal com exposaré en el següent apartat.

Aquests cursos han estat un punt d'inflexió importantíssim en el *bíos* d'aquesta tesina, ja que la concepció que tinc d'aquesta i l'estructura emprada per narrar-la estan intrínsecament lligades a la seva realització, i, per tant, són decisius a l'hora de redactar-la. Com també ho ha estat l'exercici d'elaborar un índex que em va proposar en Pep prèviament a la realització dels cursos, en la trobada¹⁵ que vam tenir per parlar en persona del projecte de TFM que tenia en ment. El resultat de la combinació d'ambdues

---

¹³ Nota pel lector: és un paràgraf bàsic, aquesta informació s'ampliarà al final de la tesina, a l'epíleg.

¹⁴ Ambdós cursos els realitza l'Associació ERAPI – Laboratori Cooperatiu de Socioantropologia, a càrrec d'Enrique Santamaría, i són els següents: *El oficio de escribir en investigación social* i *Investigar con arte: estrategias no convencionales en investigación social*. Tenen una duració de 10 hores cadascun i van ser realitzats durant els mesos d'abril i maig del 2018.

¹⁵ Ens vam trobar al seu despatx a la facultat de Psicologia del campus Mundet de la Universitat de Barcelona el dia 22 de febrer del 2018.

propostes, l'elaboració de l'índex per ubicar-nos i la importància d'anomenar els capítols, és l'índex que clou aquesta tesina.

L'estratègia emprada per redactar-la intenta mostrar el procés d'escriptura de la mateixa, i, per tant, deixo constància dels diferents elements que hi intervenen i en quin moment ho fan perquè és puguin copsar les influències que hi hagut prèviament o al llarg de la redacció. Però l'escriptura pròpiament dita, és a dir, l'execució com a tal, ha estat pautaada des de principis del mes de novembre del 2018 fins finals del mes de juliol del 2019 i pretén ser redactada de manera que es puguin copsar els moviments que hi ha hagut al llarg de la investigació, ja que els capítols teòrics haurien de ser redactats entre els mesos de novembre del 2018 i març del 2019, la realització de les entrevistes i la redacció dels capítols etnogràfics del mes d'abril del 2019 al mes juny del 2019 i, en darrera instància, l'elaboració dels capítols de generació teòrica i l'epíleg durant el mes de juliol del 2019 –finalment hi hagut tres mesos d'interrupció en el procés d'escriptura (gener, febrer i març) i una reelaboració de l'índex i de la grandària del projecte, que s'explicaran amb més deteniment al segon capítol–. He procurat prendre certes mesures en l'ús del temps verbal anteriorment, ja que aquesta planificació d'execució es pot veure probablement alterada per circumstàncies diverses que no puc anticipar, i, per tant, en la redacció de l'epíleg, retornaré sobre els meus propis passos i veurem què ha succeït, i sobretot, què he après elaborant aquesta investigació tenint en compte que fins ara no n'havia fet una planificació d'execució tan detallada anteriorment. Aquesta estratègia narrativa representa en sí mateixa una aproximació a la concepció artesanal que, des d'ara, tinc de la sociologia i de la investigació social, i, per tant, intento exposar el canvis succeïts al llarg del temps i la incorporació dels coneixements de mica en mica per evidenciar la manera com treballa i com aquesta estratègia narrativa, des del meu punt de vista, està en sintonia aquella.

La constel·lació de persones i coneixements

La presa de consciència de la importància de la gènesi relacional que implica qualsevol investigació social, ja sigui la mera relació entre estudiant i professor o un ventall més ampli de relacions en el que s'insereixi aquesta, és quelcom que també m'enduc dels cursos de l'Enrique, especialment del primer. Però, certament, també de la lectura del llibre *Convertint-se en Foucault: sociogènesi d'un filòsof* del filòsof José Luis Moreno Pestaña, ha estat determinant en la manera en què intento portar a la pràctica la tasca de radiografiar el conjunt de relacions personals que m'han influenciat intel·lectualment en l'elaboració d'aquesta tesina. Per tant, la meva intenció és elaborar una sociogènesi de la pròpia investigació en el transcurs de la narració i, d'aquesta manera, anar evidenciant els coneixements que he tingut al meu abast i de quines persones els obtingut.

Aquest preàmbul, com el lector ja haurà percebut, està escrit amb aquest propòsit, però, especialment, em referiré a aquest àmbit des d'una vessant estrictament teòrica, com ara la correspondència telemàtica que he mantingut amb en Miquel Fernández sobre el concepte de la biopolítica, o la importància que té l'Héctor C. Silveira Gorski en el fet que em decidís per l'ús d'aquest terme, o el paper cabdal que tenen l'Iñaki i Pep en el meu diàleg amb coneixements que provenen de la criminologia crítica, la psicologia social i l'epistemologia, o la importància que té en Miquel Izard i Llorens en la meua mirada cap a la història i, de retruc, cap a la sociologia històrica, o els cursos de l'Enrique, a què tant m'he referit, que fonamenten l'ontologia de la investigació, des de la importància en l'ús de la paraula fins a la possibilitat, també, de l'ús de recursos artístics per narrar-la. Aquesta ha estat només una ràpida enumeració de les principals relacions que la conformen, però, com es veurà, concretament al capítol 6, també n'hi ha una altra que, per mi, és molt important, però que em reservo fer-la conèixer en profunditat fins llavors.

La construcció del meu arxiu sociològic

A la facultat on vaig estudiar sociologia quan et socialitzaven en el món de la investigació et deien que, per començar, havies de fer un estat de la qüestió del teu objecte d'estudi, i tal empresa sempre se m'havia presentat com una tasca descomunal, com si en el fet d'escriure una paraula clau en el cercador se m'hi estigués escapant alguna cosa, tenia la sensació d'estar buscant d'una manera poc estimulant i amb poques possibilitats d'anar més enllà del que interpretés el cercador de les meves paraules. Així que, fruit de la insatisfacció que em va produir la manera en què vaig localitzar i situar les diferents veus en el TFG, vaig decidir emprendre una nova manera de fer-ho en aquesta ocasió. Aquesta vegada el procediment ha estat minuciós i profundament artesanal, ja que he revisat número a número les publicacions de la revista *Papers* per a rastrejar-ne, a partir del meu criteri, aquells articles que es referissin al meu objecte d'estudi, és a dir, a la universitat.

Aquest procediment l'he emprat per analitzar d'altres revistes, que no inclouen en aquesta investigació per qüestions de volum de feina, i també l'he emprat per interessar-me per d'altres objectes d'estudi, com seria el cas de la sociologia de la sociologia. Les publicacions sociològiques que s'han emès en aquesta revista des de la dècada dels anys setanta fins a l'actualitat han construït un discurs que ha estat legítim, a través de la seva publicació, com a sociològic, i, per tant, l'anàlisi d'aquest discurs és quelcom que, des del meu punt de vista, s'insereix en el marc de la sociologia de la sociologia, ja que es tracta de copsar què a dit la sociologia quan ha parlat de la universitat, quins col·lectius ha estudiat, de quina manera ho ha fet, què n'ha dit al respecte, però també, i que és el que més m'interessa, què no ha dit la sociologia quan ha parlat de la universitat. Aquesta investigació pretén explorar aquest camp no visitat

per la sociologia. Una manera d'evidenciar quins han estat els focus de llum és projectar la llum des de l'ombra, des de la història sociològica no oficial.

La possibilitat d'explorar aquest camp, i de veure com en surto, és gràcies al moment previ en què intervé la construcció del meu arxiu sociològic¹⁶ i que fa referència al procediment artesanal a què m'he estat referint reiteradament. En definitiva, es tracta de viure un procés, un fer-se investigador social que, com diria Valles (2009), implica evidenciar, ser conscient i fer ús de la *trastienda* que hi ha en les investigacions socials, encara que, pel meu gust, prefereixo referir-m'hi com a les *bambolines* de la investigació, perquè és una terminologia que s'ajusta més a les meves predileccions artístiques. Així que, en el capítol 7, faré ús de l'arxiu i analitzaré els articles que tinc guardats al calaix de la universitat, de l'estanteria de la revista *Papers*, del moble (digital) on hi guardo les revistes acadèmiques.

---

¹⁶ L'arxiu sociològic que esmento correspon a la feina de buidatge de revistes científiques que vaig realitzar aproximadament durant els dos darrers mesos d'un pla d'ocupació a la seu del districte d'Horta-Guinardó. Els plans d'ocupació, gestionats per Barcelona Activa, poden donar lloc a places en què es té un volum de feina adequat durant els 6 mesos de durada que tenen, o bé, com en el meu cas, en què s'improvisa durant el seu transcurs i s'assignen tasques quan s'estima oportú –són fons europeus que es gasten per poder dir, quantitativament, que s'ha estat fomentant l'ocupació i per justificar que s'està donant ús a les estructures creades a partir dels fons estructurals europeus de l'etapa anterior, és a dir, la creació de Barcelona Activa amb els fons 2007-2013 i el seu funcionament a través dels fons 2014-2020–. Després d'un temps oferint-me per dur a terme tasques que anaven més enllà de l'àrea a què pertanyia i que se me n'haguessin ofert de molt poc enriquidores, per dir-ho suaument, vaig deixar de fer-ho i ningú va venir a assignar-me més feina. Vaig decidir que, com que es tractava de diners públics, faria quelcom que fos beneficiós per mi, però, també, en la mesura del possible, per a la societat a la que pertanyo.

Delimitació de la recerca

L'existència d'aquest apartat és fruit de les recomanacions que vaig rebre per part del Pep a les darreres correccions que em van fer arribar els meus directors a mitjans del mes de juliol. La seva crítica anava dirigida a la pèrdua que experimenta el lector amb la construcció narrativa per la que he apostat, però, principalment, en va destacar que no fixava de manera clara quin era l'objecte d'estudi d'aquesta tesina fins a la que, anteriorment, era la pàgina 36. En les següents pàgines, doncs, intentaré pal·liar en la mesura del possible aquestes mancances, tot i que l'aposta narrativa i l'estructuració dels continguts mantindran el seu aspecte original, i, per tant, restaran inalterades. Com he explicat al preàmbul, la presència del Pep en aquest projecte m'interessava especialment perquè creia que podia ser un bon vigilant epistemològic i metodològic de la meua feina i crec que l'existència d'aquest apartat així ho corrobora. Els capítols que formen part del cos del treball són coneixements que entenc com a més pròxims al terreny disciplinar de l'Iñaki, i, per tant, tenia la sensació d'haver relegat la figura del Pep a un segon pla que no es corresponia pas amb la realitat. N'he trobat un parell d'explicacions possibles. La primera relacionada al fet que finalment havia descartat la redacció del capítol en què volia fer un breu recorregut per la història epistemològica de la psicologia, recuperant, en part, la seva narrativa durant l'assignatura del màster i que entenc que es pot veure reflectida en la que construeix en el seu article *Paisatges de la psicologia cultural* (2000). La segona explicació està vinculada a la importància de la seva figura en la meua preocupació i aprofundiment en qüestions epistemològiques, que, com he dit, era una de les meves principals mancances, i pensava tractar-la en una altra banda, a l'article que he citat al primer peu de pàgina, i, per tant, sense adonar-me'n, no li havia donat la importància que entenc que requeria en la construcció narrativa d'aquesta tesina. La tria d'una direcció a dues bandes era, precisament, per comptar amb el criteri i l'experiència de dues persones que m'aportaven elements diferents i que, en el cas del Pep, és una mirada atenta i crítica cap a l'epistemologia i la metodologia d'aquesta tesina. La consigna que també em recomanava que guies aquesta delimitació era que fos clara i senzilla, així que la seguiré al peu de la lletra.

Objecte d'estudi: El sistema universitari públic català.

Objectiu general: Construcció d'una òptica pluridisciplinària i crítica per a l'anàlisi del sistema universitari públic català.

Justificació de l'objecte d'estudi: La universitat com a objecte d'estudi criminològic (crític).

La universitat, o, més concretament, el sistema universitari català, també va ser el meu objecte d'estudi durant la realització del TFG i, en aquest nou final d'etapa, he intentat seguir-hi aprofundint. Inicialment, abans de matricular-me al màster en Criminologia, Política Criminal i Sociologia Juridicopenal, vaig rebre dues recomanacions d'en Miquel Fernández. Per una banda, l'existència d'aquest màster, encara que ell va cursar-ne la seva anterior versió, abans de la unificació entre les dues branques que (co)existeixen actualment, i que duia per nom Criminologia i Sociologia Jurídica. Per altra banda, la recomanació d'intentar dedicar els meus futurs treballs acadèmics a seguir investigant el mateix objecte d'estudi, com he exposat en el preàmbul detalladament.

La segona recomanació la vaig entomar sense pensar-hi, encara que, inicialment, amb els dubtes de si seria possible vincular la universitat amb la criminologia –en aquell moment desconeixia el que em trobaria–, ja que l'únic cas que coneixia en què hi hagués hagut una implicació pròpiament penal era el de l'Aaron Swartz¹⁷, i, per tant, si hagués seguit un plantejament criminològic tradicional només hagués tingut ocasió d'aprofundir-hi a través d'un estudi de cas que, certament, sento molt llunyà per qüestions socioculturals. També podria haver considerat el cas d'assetjament sexual d'un reputat sociòleg, de qui no penso ni escriure el nom –per fàstic i no pas per encobriment–, que no va ser condemnat per aquest delictes perquè ja havia prescrit i que va poder seguir treballant tranquil·lament a la Universitat de Barcelona quan n'era degana de la facultat d'Economia i Empresa l'actual presidenta de l'Assemblea Nacional de Catalunya –aquest és el país que es vol construir?–. Aquesta línia d'investigació, la resposta institucional i professoral davant de l'assetjament sexual a les universitats, podria ser un bon objecte d'estudi per a les tendències mínimament crítiques en criminologia, precisament, perquè no abandonarien la seva dependència cap al Dret penal en la definició de l'objecte d'estudi, com sí que farien si, per analitzar-lo, hi incloguessin també el cas diametralment oposat, és a dir, les relacions sexo-afectives entre el professorat i els estudiants i com aquestes són percebudes en el camp.

Com arribo al màster

Abans de decidir-me a realitzar aquest màster vaig estar valorant la possibilitat de realitzar-ne un altre –màster d'Estudis Avançats en Exclusió Social de la UB– en què,

---

¹⁷ Malauradament, l'Aaron es va suïcidar abans de ser condemnat a molts anys de presó per haver-se descarregat articles científics, que pretenia compartir a través de la descàrrega gratuïta, del magnat editorial científic JSTOR, suposadament, una entitat “sense ànim de lucre” que no va dubtar a posar contra les cordes a un jove que només volia compartir el coneixement lliurement i que l'accés a aquest no fos a preu d'or com ho és actualment. Les institucions públiques els paguen cada any perquè estudiants i investigadors tinguin accés al seu arxiu digital. Qui vulgui saber més sobre la vida i l'afer del hacktivista nord americà pot consultar el següent documental: <https://www.youtube.com/watch?v=yzlcV-BMK6I> (versió original subtitulada en castellà); <https://www.youtube.com/watch?v=gpvcc9C8SbM> (versió original).

temps després, vaig tenir l'oportunitat de participar en un taller de recerca per explicar com m'havia plantejat el TFG i de quina manera pretenia donar-li continuïtat en el TFM. Novament, la meua relació amb en Miquel i la confiança que entenc que té en mi i el meu projecte d'investigació, van ser els elements que em facilitar la possibilitat d'exposar davant un públic acadèmic quin era el trànsit que hi havia entre ambdós treballs finals. Després d'haver ignorat durant un cert temps la primera recomanació d'en Miquel, precisament perquè valorava més la possibilitat de fer aquest altre màster que comentava, vaig acabar decidint-me per fer el màster en criminologia durant una escapada a Londres, encara que, finalment, l'amic a qui anava a visitar, en Guillem, es va haver de quedar a Barcelona i simplement em va cedir la seva habitació durant la setmana que vaig ser-hi. Va ser un període de reflexió –perquè la soledat t'hi evoca–, només faltava un mes per entregar el TFG i el neguit de la decisió del camí a seguir en la posterior etapa acadèmica m'interpel·lava. Recordo perfectament que la decisió la vaig prendre al parc de Greenwich just al capdamunt del turonet en què tens vistes a la City, quan me'n vaig adonar que l'aproximació a la vessant jurídica que estava realitzant en el TFG podria tenir una major continuïtat futura si ampliava els meus coneixements sociològics mirant de reüll al Dret. Certament, no les tenia totes amb mi perquè, com indica el propi nom del màster, es tracta d'un abordatge des de la sociologia juridicopenal, i, per tant, no sabia si finalment podria seguir la seva segona recomanació, la de donar continuïtat al TFG en el màster que realitzés d'una manera que em satisfés com per seguir conservant la mirada analítica cap a la universitat.

Finalment, he pogut seguir ambdues recomanacions, encara que vaig presentar certes resistències a la primera. Quan les possibilitats de les assignatures m'ho han permès he realitzat els petits treballs finals intentant vincular el que hi apreníem amb la meua inquietud acadèmica principal, la situació actual de la universitat pública. Com he explicat al preàmbul, la primera vegada que em vaig aproximar a l'anàlisi sociològic del Dret va ser durant la realització del TFG amb la lectura de la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya, de la qual se'n va derivar un anàlisi més exhaustiu d'una de les branques d'aquest nucli legislatiu, l'AQU Catalunya i els criteris d'avaluació del professorat que els assignava aquesta institució. Aquesta primera aproximació em va fer detectar que hi havia un desajust entre les categories de professorat que es plantejaven en les acreditacions de l'AQU Catalunya i el recorregut que s'estava donant entre elles, és a dir, la situació real en què es trobava cert professorat de la facultat, com era el cas del meu director del TFG, en Miquel, que treballava a la UAB amb un contracte de professor associat i que, en el nucli legislatiu, el seu ús es plantejava d'una manera molt diferent a com s'estava emprant en el seu cas. Aquest aspecte no el vaig desenvolupar en el meu TFG malgrat que va ser una situació que em va sobtar moltíssim i que no vaig acabar de creure'm que pogués estar succeint, perquè la Llei 1/2003 deia, literalment, que la trajectòria acadèmica del professorat s'iniciava amb la categoria de professor lector. Com li va succeir a qui fou el principal promotor del departament que em va formar, en

Juan Francisco Marsal, la insatisfacció que pot deixar una investigació realitzada anteriorment es procura pal·liar a la següent (Marsal, 1979: 5), que, en el meu cas, me la va generar el fet d'haver deixat fora aquest fenomen de l'anàlisi en el meu TFG. Aquesta insatisfacció respecte la importància d'analitzar la situació del professorat associat va esdevenir el principal vector de reflexió durant la realització de les assignatures del màster que m'ho permetien, i, d'aquesta manera, anar preparant el terreny per quan arribes el moment de poder investigar el tema amb més deteniment, com intentaré mostrar en aquest TFM. Els aspectes jurídics que envolten la situació del professorat associat i que he considerat oportú analitzar els tractaré amb major profunditat al quart capítol.

La trobada amb l'Iñaki

El dimarts 2 de juliol del 2017, quan vaig exposar el projecte de TFM que tenia en ment a l'Iñaki Rivera Beiras em va formular una pregunta que, des d'aquell moment, he procurat no perdre de vista ni un instant. La qüestió que em va formular era la següent: estàs fent un màster en criminologia, així que m'agradaria saber com justificaries que el teu objecte d'estudi sigui la universitat. La seva pregunta m'havia deixat totalment descol·locat, però vaig poder reaccionar a temps i vaig argumentar-li que pensava emprar la perspectiva teòrica del dany social per analitzar-la i que, per tant, la (bio)política universitària podria ésser teoritzada a partir d'aquesta. La seva reacció no va ser la d'una persona que està totalment convençuda de la resposta que li has donat, però tampoc, i això era l'element realment important per a mi, la d'una persona que et mira amb cara de desconcert i que intenta buscar les paraules menys feridores per dir-te que la teva proposta de TFM no té gaire futur per endavant. Realment, en aquell moment encara tenia certs dubtes de la possibilitat de tirar-ho endavant perquè només tenia una lleugera idea d'abordar-ho des de la implicació estatal en la producció del dany social, però, com intentaré mostrar en el tercer capítol, les peces han anat encaixant pràcticament soles a mesura que avançava en la lectura dels textos seleccionats i aquest fet ha generat que l'edifici teòric s'hagi anat apuntalant amb més fermesa, fins el punt que, actualment, retirar la biga del dany social, que té una funció essencial en la distribució del pes teòric, produiria un enderrocament de bona part de l'estructura de l'edifici.

La seva gran aportació és, per mi, el fet d'haver pogut trencar amb la dependència que encara manté bona part de la criminologia respecte l'estudi de realitats socials que prèviament emmarca una disciplina tan curta de mires com el Dret penal. També com aquest trencament, quan un està mirant-se un objecte que està més enllà d'aquest, amb la sensació d'ésser un pecador criminològic, apareix una voluntat de retorn cap aquesta realitat tan coneguda i amb la que malauradament es pretenen abordar situacions que només fa que empitjorar, la que en principi hauria d'ésser la darrera ràtio d'acció estatal,

l'ús del Dret penal. Em refereixo, doncs, al moment en què, després d'haver definit una realitat com a dany social, t'envaeix la sensació que la millor resposta que hi podem donar és una resposta penal. Llavors és quan et preguntes, o més aviat et pregunten¹⁸, si realment el camí que ha d'emprendre la perspectiva del dany social, quan analitzi realitats summament danyoses i n'assigni les responsabilitats pertinents, voldrà acostar-se, novament, a la resposta que li ofereix aquella disciplina de la que es volia distanciar.

L'obertura de mires: el màster i la criminologia crítica

Si hagués decidit seguir una trajectòria acadèmica més ortodoxa, hauria d'haver fet el màster a la facultat on vaig estudiar i després haver-hi realitzat també el doctorat, però si una cosa em va quedar clara en haver acabat el grau en sociologia va ser la meva voluntat d'allunyar-me'n. Aquesta decisió no m'ha fet deixar pas enrere la meva fascinació per la sociologia, precisament, perquè ha esdevingut quelcom que m'ha ajudat a obtenir allò que recordo que anhelava amb tant fervor a l'inici de la meva adolescència: poder comprendre el món amb les meves pròpies eines. Certament, les eines que empro no són pas meves, sinó que les he apreses durant la meva formació acadèmica i també de manera autodidacta, però la sensació que m'ha quedat quan veig que sóc capaç d'elaborar una mirada crítica davant d'una realitat social concreta crec que s'aproxima força al desig que tenia de més jovenet. Un dels elements que també em van conduir a aproximar-me a una altra disciplina acadèmica, a part dels que estan relacionats amb el meu capital social i les influències que aquest exerceix, tal com he explicat anteriorment, és la màxima que per sobresortir en un camp és millor provenir d'un altre, és a dir, aprofitar el bagatge disciplinar per aplicar aquella mirada en una altra disciplina que sovint està acostumada a mirar i fer les coses d'una manera (pre)determinada. Inicialment, tal com ho he descrit, hom pot pensar que es tracta d'un procés unidireccional, però no és així, perquè en el moment en què s'inicia la influència d'una disciplina cap a una altra, la que en un primer moment era la influent, també acabava esdevenint influenciada. O dit en altres paraules, haver incorporat coneixements sociològics a la meva reflexió criminològica ha produït que, en un sentit invers, la meva reflexió sociològica no pugui deixar de banda l'univers criminològic.

En aquest sentit, haver cursat el màster en Criminologia, Política Criminal i Sociologia Juridicopenal ha esdevingut un element fonamental per poder analitzar d'una manera més holística una realitat que em preocupa immensament. Crec que si hagués optat per

---

¹⁸ Aquesta reflexió la dec a una professora del màster, a la Gabriela Rodríguez Fernández, qui em va donar una gran lliçó de vida (acadèmica) i em va animar a seguir treballant sobre la temàtica que vaig plantejar-li per al treball de l'assignatura de *Victimització i sistema penal: l'experiència del subjecte*, la construcció social de la condició de víctima des de la perspectiva teòrica del dany social. La seva principal crítica, que recordo sempre i m'acompanya en la meva reflexió, va ser d'alertar-me de la tendència que tenia a voler retornar al tractament penal de la situació que prèviament havia definit com a dany social. Encara hi segueixo pensant i li agraeixo profundament que m'advertís d'aquesta tendència contradictòria.

seguir una aproximació estrictament sociològica, el marc teòric que empro per abordar l'objecte d'estudi seria molt menys potent, com, per exemple, a l'hora d'explicar el dret paradoxalment o en la meua manera de pensar la història sociològica de la universitat catalana com la penso actualment, és a dir, si no m'hagués aproximat a d'altres àmbits disciplinars, com és el cas de la criminologia crítica, crec que la meua mirada cap al fenomen hagués estat menys profunda i molt més pobre del que crec que podré oferir en els següents capítols.

En definitiva, intentant donar resposta a la pregunta que em va formular l'Iñaki fa gairebé dos anys i tenint present que aquesta haurà de ser realment valorada a partir del que consideri el tribunal acadèmic que acabi avaluant aquest TFM, considero que el sistema universitari públic català pot esdevenir un objecte d'estudi criminològic si és analitzat des d'una posició crítica en el camp criminològic, i, per tant, desvincular-se de la lloada premissa criminològica de definir els objectes d'estudi a partir de les tipificacions penals dels comportaments socials. La mirada cap a la noció del dany social es distancia de la focalització en el crim i és en aquest gir on també radica l'abandonament de pensar la responsabilitat en termes individuals i passar a pensar-la en termes col·lectius o corporatius. Un desplaçament que genera que el focus d'atenció analític es mogui de l'individu cap a l'estructura, és a dir, cap a l'Estat en el cas d'aquesta investigació –també s'hi inclourien les corporacions i institucions transnacionals—. La perspectiva del dany social és, doncs, una tria que també esdevé política, perquè si principalment es vol observar l'estructura, com per exemple l'acció (o inacció) estatal relativa a un fenomen concret, és, bàsicament, en ares de teoritzar i investigar des d'una perspectiva teòrica que tingui com a horitzó l'obtenció d'una major quota de justícia social.

Pressupòsits de partida: La posició epistemològica adoptada i la metodologia emprada, que es descriuen en el primer i el segon capítol respectivament, impliquen que aquest treball no segueixi la lògica de l'establiment d'hipòtesis a contrastar, sinó la lògica de fer explícits els pressupòsits des dels quals s'empren l'anàlisi (Garcia-Borés, Pujol i Montenegro, 2009), que són els següents:

El **pressupòsit de partida general**, relatiu a la perspectiva teòrica adoptada, la sociologia històrica, és l'**existència de dos mons universitaris diferenciats que poden delimitar-se per l'aplicació del pla Bolonya**, és a dir, abans o després de la implementació del pla Bolonya i la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya.

El **pressupòsit de partida general de la recerca documental** –capítol 7– és **existència d'una doxa sociològica**, és a dir, com l'anàlisi sociològic de la universitat ha ignorat, històricament, les relacions de poder en què s'insereix la pràctica de la sociologia.

El **pressupòsit de partida específic de la recerca documental**¹⁹ és la posició pròxima i funcional al poder polític del departament de sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona quan es va promulgar la Llei 1/2003 i es va implementar el pla Bolonya, és a dir, la sociologia com a eina de legitimació política i científica del trànsit cap al nou model del sistema universitari.

El pressupòsit de partida de la **(auto)censura acadèmica**²⁰ com una dels elements que possiblement expliquen la conformació d'una doxa sociològica, és a dir, les possibilitats de publicació o tractament de certs objectes sociològics en les investigacions degudes, en part, als constreyniments institucionals i sociohistòrics.

El **pressupòsit de partida del passat franquista de la universitat catalana**²¹, és a dir, la importància que té ésser hereus d'una dictadura pel que fa referència a la modulació del cos professoral i l'entrada a aquest.

El **pressupòsit de partida de l'existència d'un espai-temps de precarització inicial de la trajectòria acadèmica**²², un supòsit extret de la situació precària en què es troba gran part del professorat associat, com també hi estaria relacionada la situació, també precària, de les persones que tenen contractes predoctorals i postdoctorals.

El **pressupòsit de partida de l'existència d'una antropologia històrica del treball acadèmic impermeable a qualsevol tipus d'iniciativa legislativa**²³. Es tracta d'un camp entès de manera jeràrquica i que podríem qualificar d'institució de tarannà feudal en democràcia, és a dir, com l'arquitectura jurídica ha agreujat una situació que formava part del propi habitus que ha imperat històricament en el camp i que, per tant, no es tracta només d'una arquitectura jurídica que avoca al professorat a unes condicions com

---

¹⁹ Aquest pressupòsit va ésser pensat durant la selecció dels articles a incloure en la categoria universitat de la revista *Papers* quan vaig adonar-me'n que s'havien dedicat diverses jornades a l'avaluació universitària just els anys en què el conseller Andreu Mas-Colell pilotava aquest canvi de model universitari a través de la promulgació de la Llei 1/2003.

²⁰ És un pressupòsit extret de les converses mantingudes amb en Miquel Izard i Llorens, que explicaré amb més deteniment al segon capítol.

²¹ Un article periodístic, que detallaré posteriorment, al segon capítol, és el primer element que em va conduir a reflexionar en aquesta línia, i, posteriorment, fruit també de les converses mantingudes amb en Miquel Izard i Llorens.

²² Aquest pressupòsit és fruit, inicialment, de la recerca que vaig realitzar en el meu TFG i que he pogut seguir de primera mà des d'ençà en l'experiència viscuda per un bon amic i en les meves nombroses assistències a assemblees realitzades per part del professorat de la Universitat de Barcelona durant aquests darrers anys –d'aquí pocs dies assistiré a una assemblea que reunirà per primera vegada el professorat associat de tot Catalunya, és a dir, de les diferents universitats catalanes–. També és un pressupòsit extret de les converses mantingudes amb en Miquel Izard i Llorens.

²³ A l'article del diari el País de l'any 1982, just abans de l'aprovació de la Ley Orgánica 11/1993, de Reforma Universitaria, s'hi exposa un relat periodístic que sembla calcat al del professorat associat a l'actualitat, i, per tant, em condueix a pensar que les iniciatives legislatives no són prou meticuloses a l'hora d'afrontar la situació del professorat o que el camp universitari té unes lògiques de poder internes que fan impossible que la Llei hi penetri, o, encara pitjor, que es produeixi la combinació d'ambdues.

les actuals, sinó que, prèviament, aquestes pràctiques ja formaven part de l'imaginari del cos professoral i hi actuaven com a capital específic –com ho fa ara entre titulars, agregats i catedràtics–.

El pressupòsit de partida de la recerca empírica de la manca de responsabilització davant de la situació del professorat precaritzat²⁴ perquè es tracta d'una problemàtica estructural, històrica i endèmica del camp universitari que no s'ha volgut afrontar amb valentia des de la dècada dels anys setanta per part dels poders polítics ni actualment per part dels caps de departament, els qui, efectivament, duen a terme la contractació del professorat.

Estructura del treball: Aquesta investigació està dividida en tres grans blocs, la part científica, el cos del treball i les conclusions, tal com s'indica a la normativa reguladora dels treballs de fi de màster de la facultat de Dret (CACG, [2013] 2017: 7-8).

El primer bloc correspon a la part científica, que està composta per tres capítols. El primer capítol és el capítol epistemològic de la investigació, en què s'ha explicat quina és la concepció del coneixement científic de l'autor i com aquesta es plasmarà en l'elaboració d'aquest treball de fi de màster. El segon capítol és el capítol metodològic de la investigació, en què s'ha fonamentat teòricament la metodologia que s'emprarà. En el tercer capítol i darrer d'aquest bloc s'ha delineat el marc conceptual des d'on es pretén abordar l'objecte d'estudi.

El segon bloc és, tal com l'entenc, el més important de tots, encara que sense la resta de blocs i de capítols no tindria pas la mateixa importància. Es tracta de la part del treball dedicada al cos del treball i realitzada a partir de la construcció d'un enfocament teòric pluridisciplinari que consta de tres capítols, en què s'aprofundeix en la mirada teòrica que s'haurà dibuixat a grans trets en el capítol precedent, en el tercer. El quart capítol està dedicat a la mirada criminològica que, principalment, pretén enllaçar la noció del dret com a *phármakon* amb la perspectiva teòrica del dany social a través del pensament foucaultí. En el cinquè capítol s'hi desenvolupa la mirada més pròpiament sociològica cap a l'objecte d'estudi que té en el concepte de biopolítica el seu punt nodal. Finalment,

---

²⁴ En la conformació d'aquest pressupòsit de partida hi ha tingut una especial influència la meua tieta, l'Àngela Bàguena i Maranges, perquè hem mantingut diferents converses al llarg dels darrers anys. La seva trajectòria professional l'ha fet coneixedora del sistema universitari català, ja que dirigia el programa de beques Balsells, i, per tant, la meua relació amb ella ha influït en certes nocions que tinc del funcionament intern del camp universitari català i, també, en les possibilitats que m'ofereix la seva posició en aquest de facilitar-m'hi l'accés, com, per exemple, quan em va permetre accedir a entrevistar a un alt funcionari de l'AQU Catalunya durant la realització del TFG. També hi ha influït la meua assistència a les assemblees realitzades per TransFormem UB, del Comitè d'Empresa de la UB o, recentment, el 4 de maig del 2019, del professorat associat de les universitats públiques catalanes –excepte la UPF– en què constantment s'ha fet esment a l'argument de les autoritats acadèmiques respecte el topall econòmic del capítol 1 del pressupostos de la Generalitat.

en el sisè capítol la mirada planarà cap una proposta de tarannà més filosòfic en què principalment es reflexiona entorn dels conceptes de víctima i de necessitat.

El tercer i darrer bloc estarà dedicat a les conclusions del treball, serà un epíleg en què es produirà una interrogació sobre la metodologia emprada, es reflexionarà sobre el procés viscut fins a finalitzar la investigació i també esdevindrà un moment cabdal per poder enraonar respecte els pressupòsits de partida que s'han plantejat en aquest apartat.

Bloc 1. L'òptica d'anàlisi

Capítol 1. Començar pel(s) principi(s): la posició epistemològica

Fet i fet, jo era un noi força tancat que no acabava mai de combregar amb el món. Sentia un anhel profund de sorprendre les meves pròpies expectatives, d'anar sempre una passa més enllà de mi mateix. I topava amb l'absurd. Un cop i un altre.	L'absurd de viure dins un ordre fet d'ordres consecutius: les quatre parets de casa, per començar, i més enllà, els carrers d'una ciutat on s'olorava més la prohibició que cap altra cosa, i encara més enllà i molt més a prop, la por de créixer, sense saber gaire en què consisteix això de créixer, i si fa molt de mal o no. Al capdavant, créixer devia ser ingressar dins els límits d'un ordre més o menys consensuat que s'imposava amb la força dels fets.	M'adonava que les coses, aquí, no estaven preparades per admetre'ns els dubtes. I si calia, els fets t'escoprien a la cara amb eloqüència. Guim Valls <i>Somni d'elasticitat</i> (selecció)

Aquest capítol està íntimament lligat a la necessitat de donar resposta a una qüestió que em va preocupar en el darrer apartat del TFG, el dedicat a la política, i com aquesta es vincula amb la importància d'evidenciar la posició epistemològica des d'on es treballa quan et dediques a l'ofici de la sociologia. Precisament, considero que, l'epistemològic, és un debat que malauradament sovint és silenciats, o, si més no, obviat. La manera d'obviar-lo no és pas una altra que la de donar per descomptat una epistemologia hegemònica a l'hora d'encarar el procés de creació del coneixement científic.

El terme que vaig proposar per aprehendre aquesta realitat, per intentar denotar la voluntat política que hi ha rere qualsevol investigació, des de la tria de l'objecte d'estudi fins a la manera en què es concep el propi coneixement científic, és el d'*objectivitat político-científica* (Bàguena, 2016: 16), un concepte del que, actualment, em sento molt distant. En primera instància, perquè considero que és una terminologia que segueix donant preeminència ontològica al terme objectivitat, i, per tant, obviat el debat en termes subjectius. En segona instància, perquè després de la realització de l'assignatura *Psicologia cultural i crítica del control penal*²⁵ els meus coneixements epistemològics s'han vist incrementats i la possibilitat de seguir-hi vinculat fruit de la codirecció d'en Pep ha produït que segueixi avançant en aquest terreny. En darrera instància, perquè aquest capítol té per objectiu transcendir els paranys epistemològics en què m'he vist atrapat durant la meua socialització sociològica²⁶.

²⁵ La realització de l'assignatura em va evocar de ple a la reflexió epistemològica, una mancança personal que arrossegava degut a la impossibilitat de realitzar l'assignatura d'*Epistemologia de les ciències socials*, que es proposa realitzar el tercer any del grau en sociologia a la UAB com a assignatura obligatòria, perquè no era al pla d'estudis de la universitat mexicana, la Universidad Autónoma Metropolitana – Unidad Iztapalapa, en què vaig realitzar el tercer curs del grau en sociologia. Per tal d'aproximar-me a la temàtica, vaig optar per matricular-me a dues assignatures: *Filosofia de la història* i *Filosofia del llenguatge*. Durant la realització de l'assignatura de filosofia del llenguatge es va produir la meua primera aproximació al pensament del filòsof Ludwig Wittgenstein.

²⁶ Aquest concepte el pretenc desenvolupar en major profunditat a l'article que he esmentat anteriorment, però, a grans trets, seria quelcom relatiu al procés de socialització que es produeix durant

Una lògica que no admet la paradoxa: cap a la praxis sociològica estradiana

La contribució del pensament wittgensteinià a l'ideari programàtic del Cercle de Viena fou, sense cap mena de dubte, determinant –encara que el filòsof se n'hagi volgut desmarcar completament–, però, com exposa un dels seus membres, en Herbert Feigl (1979), no sempre li ha estat reconeguda la mateixa importància a la figura Moritz Schlick, fundador i líder del Cercle. Feigl explica que aquest *constava principalment de filòsofs científicament entrenats i de matemàtics i científics interessats en la filosofia (...) oposats a l'especulació metafísica* (Feigl, 1979: 323). Una oposició mitjançant la qual el positivisme lògic *va arribar a ser conegut, i prestigiós, per la seva crítica i el seu complet rebuig a la metafísica* (ibídem: 325). Aquesta essencial actitud antimetafísica, tal com la descriu el mateix autor, *s'entén millor potser en termes d'una distinció entre dues funcions principals del llenguatge: la funció cognitiva (o informativa) i la funció no-cognitiva (o emotiva)* [ibídem: 327]. En aquesta distinció s'hi filtrava el seu biaix epistemològic, ja que *en les expressions de caràcter metafísic-transcendent, es considerava que la significació emotiva es disfressava de significat genuïnament cognitiu* (ibídem), i, per tant, *qualsevol intrusió de "necessitat intrínseca" era estigmatitzada com una confusió o bé del comportament lògic (que es dóna només entre proposicions), o del sentiment psicològic de compulsió (que es absolutament antropomòrfic), amb l'ordre objectivament confirmable dels successos naturals* (ibídem: 328).

Per tant, en excloure qualsevol element imprevist, confús o ambigu del propi raonament, es cau en una espècie de raonament epistemològic que funciona de manera tautològica, perquè simplement inclou allò que ell mateix corrobora, però també, i sobretot, perquè n'exclou allò que el contradia. Aquesta exclusió de la contradicció és, valgui la redundància, contrària al pensament paradoxal, ja que, precisament, aquest persegueix comprendre la realitat a partir de dirigir la mirada sociològica cap a les conseqüències no-intencionades, no-desitjades, no-previstes o no-volgudes de l'acció per tal de comprendre la realitat d'una manera més holística, assumint els dubtes i les paradoxes com a parts inherents de la reflexió en les ciències socials²⁷. L'epistemologia del Cercle de Viena, el positivisme lògic, no admet un raonament envers la paradoxa perquè, precisament, omet aquest aspecte a nivell ontològic a l'hora de construir el seu discurs científic, i, per tant, l'epistemologia estradiana que intento adoptar va més enllà del raonament positivista, perquè tal enfocament suposa, des del meu punt de vista, un encotillament epistemològic de la realitat.

---

el període formatiu del grau en sociologia, quan l'estudiant encara no té coneixements del camp sociològic i ha de donar per bons i fidedignes els que li ofereix el professorat de la facultat on estudia.

²⁷ Una bona introducció al pensament paradoxal, específicament en la sociologia, és el vídeo de l'assignatura de sociologia de la Universitat Oberta de Catalunya que es pot trobar al canal de YouTube d'aquesta universitat. L'autor n'és l'Antoni Estradé i Saltó i l'enllaç electrònic és el següent: <https://www.youtube.com/watch?v=oXhBj2p1yyk>.

L'indret on s'esbossa la proposta d'una epistemologia paradoxal en sociologia és un text d'Antoni Estradé i Saltó, autor també de dos vídeos d'introducció a la sociologia molt recomanables²⁸, concretament, a *Paradoxes. Apunts per a una epistemologia paradoxal en sociologia*²⁹ de l'any 1986 publicat a la revista *Papers*. La seva argumentació sociològica es teixeix, inicialment, a partir d'un discurs que pertany al camp literari, ja que es convoquen dos personatges, Sherlock Holmes d'Arthur Conan Doyle i el pare Brown de Gilbert Keith Chesterton, per fer-nos reflexionar respecte la manera de procedir a l'hora de resoldre un cas –els mètodes d'investigació–, però també respecte com es concep el propi procés d'investigació, és a dir, quins elements hi intervenen, com ara l'ús d'un raonament estrictament lògic i de tarannà etiològic –és a dir, la cerca de l'explicació–, o, altrament, una preocupació *per la «comprensió» del «sentit» de l'«acció»* (Estradé, 1986: 52). La proposta estradiana és, en definitiva, una *sociologia paradoxal* [que] *es caracteritza per la seva obertura als aspectes insospitats i sorprenents de la realitat*³⁰, i aquesta és la sociologia que pretenc practicar.

La paradoxa forma part de l'ontologia d'aquesta investigació perquè és, precisament, el nucli que configura l'epistemologia estradiana. Per tant, aquest seria un primer sentit paradoxal que pot atribuir-se a aquesta tesina, però que també es podrà entreveure en tota la investigació. Un segon sentit paradoxal es troba en la mirada cap el Dret i la consideració d'aquest com a camp paradigmàtic de la concreció de la paradoxa. La política universitària que s'ha dut a terme a partir de l'aplicació de la Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'Universitats de Catalunya, pot ésser escodrinyada en termes paradoxals perquè *parlem, per exemple, dels efectes paradoxals d'una política [universitària] quan el resultat de dur-la a terme contradiu els objectius pels quals s'havia dissenyat*³¹. El quart capítol pretén mostrar com la concepció paradoxal del Dret, i, per tant, la seva vinculació amb l'epistemologia estradiana, ens aporta una comprensió més holística del fenomen, una obertura major que si simplement consideréssim el Dret com un mer instrument de regulació del sistema universitari català. La proposta del jurista i filòsof

---

²⁸ L'altre vídeo a què em refereixo també va ser realitzat per a l'assignatura de sociologia de la Universitat Oberta de Catalunya, que es pot trobar al mateix canal de YouTube, i és del mateix autor. En aquest vídeo es tracta la importància de la curiositat per l'emergència de la sociologia i l'enllaç electrònic és el següent: <https://www.youtube.com/watch?v=TEfBN2FvZ7w>.

²⁹ Aquest text d'Antoni Estradé el vaig recuperar gràcies a en Miquel Fernàndez. En la bibliografia que em passar, de l'assignatura de *Disseny de projectes d'investigació* en què hi realitzava la docència, hi apareixia aquest article, i, per sort, encara el conservava imprès de quan vaig fer la carrera. També és gràcies a en Miquel que vaig tenir l'oportunitat de poder participar en un taller de recerca en el marc de l'esmentada assignatura per exposar a les estudiants el trànsit del meu objecte d'estudi del TFG al TFM. La meua participació docent al màster en Estudis Avançats en Exclusió Social de la Universitat de Barcelona es va produir el 12 d'abril del 2018.

³⁰ Transcripció de la narració del minut 9:14 al minut 9:20 del vídeo d'Introducció a la sociologia: la paradoxa en ciència social d'Antoni Estradé i Saltó.

³¹ Transcripció de la narració del minut 2:44 al minut 2:53 del vídeo d'Introducció a la sociologia: la paradoxa en ciència social d'Antoni Estradé i Saltó.

italià Eligio Resta, d'interpretar el dret com a *phármakon*, és en sí mateixa una paradoxa, perquè la seva pretensió és evidenciar, sobretot, les conseqüències (negatives o verinoses) no-intencionades de l'aplicació del Dret, la contrapart, precisament, de la funció de regulació.

Finalment, un tercer sentit paradoxal que conté aquesta tesina és el setè capítol, ja que, aquest capítol, està definit en relació al significat etimològic de la paradoxa, és a dir, *contrari a l'opinió comuna*³². Capturar el discurs sociològic i definir-lo com a *doxa* és un intent de fer-lo avançar, perquè, justament, considero que només avançarem si ens arisquem a ubicar les veus paradoxals i procurem escoltar-les, però sense perdre de vista en relació a què esdevenen paradoxals. Tal com exposa Estradé, *Plató als capítols VI i VII de la República, distingia entre doxa i episteme, entre opinió i ciència o coneixement. La paradoxa pot representar la mediació entre la doxa –a la qual subverteix, mostrant-li la feblesa– i l'episteme. En mostrar els aspectes insospitats que l'opinió establerta no reconeix, la paradoxa pot suposar l'estímul en el camí de l'ampliació del coneixement, de la ciència* (Estradé, 1986: 66). Es tractarà, doncs, de dur a terme una mirada foucaultiana en un camp bourdieà.

Voldria cloure aquest apartat amb una altra cita d'Antoni Estradé i Saltó. És un fragment que, seguint la concepció de la investigació social de Valles (2009), forma part del meu bagul epistemològic, de les bambolines reflexives de l'ofici sociològic. És el següent:

Més aviat penso que, en el progrés del coneixement científic, velles teories que havien estat episteme degeneren i esdevenen doxa. És llavors quan la paradoxa cal que mostri allò que la vella teoria ja no és capaç d'explicar en els seus termes. La paradoxa no va dirigida tant contra el pensament espontani popular –en el qual els elements paradoxals juguen sovint un paper important– com contra determinades construccions intel·lectuals mecanicistes o simplistes que volen fer passar per ciència un conjunt d'explicacions que redueixen considerablement la gran complexitat d'allò real. Com deia John Maynard Keynes, són les velles teories, que penetren fins al darrer plec del cervell, les que ens impedeixen de veure allò que és evident (Estradé, 1986: 66-67).

L'argumentació sociològica envers el subjecte

Un filòsof (i sociòleg), que fa relativament poc que conec, aproximadament mig any enrere³³, ha esdevingut cabdal en diferents capítols d'aquesta investigació –al cinquè capítol detallaré com es va produir el meu primer contacte amb la seva obra–. Em refereixo a José Luis Moreno Pestaña, una veu amb què, com s'anirà veient, dialogaré

---

³² Definició extreta del Volum III del Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana de Joan Coromines i Vigneaux, pàgina 160, línia 35.

³³ Escrit el dissabte 10 de novembre del 2018 vora les deu del vespre.

constantment al llarg de la tesina. La proposta del sociòleg i epistemòleg francès Jean-Claude Passeron que exposa Moreno Pestaña (2003) és, fins on he pogut observar de la seva obra, una posició semblant en ambdós, com també ho podria indicar el fet que en sigui el traductor de la seva darrera obra al castellà³⁴. En realitat, la posició que adopten, la combinació de mètodes i argumentacions sociològiques, la sociohistòrica i l'estadística, és una posició semblant a l'adoptada per bona part del professorat del departament que em va formar, la qual es correspon amb el disseny de les assignatures obligatòries que formen part del grau en sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Sincerament, mai m'he sentit còmode treballant amb les tècniques estadístiques i continuo sense sentir-m'hi, així que opto per no emprar-les perquè el resultat, de ben segur, no seria satisfactori per a ningú. Penso que, més aviat, es tracta d'una qüestió generacional que té a veure amb les nostres socialitzacions sociològiques, que s'han produït en moments històrics diferents, i, per tant, amb constrenyiments i possibilitats institucionals també diferents.

La meua intenció no es pas contradir la proposta passeroniana, tot al contrari, perquè precisament considero que la pluralitat de gremis en el meu ofici és quelcom que enriqueix la disciplina, però sí que em contraposo a algunes de les argumentacions, ja que interpel·len directament la proposta que pretenc elaborar en aquesta tesina. Una premissa inicial n'és que *la interpretació sociològica d'una configuració històrica necessita, llavors, anar més enllà de la simple enunciació estadística* (Moreno, 2003: 57). Per tant, considera necessari, implícitament, l'ús de les eines i l'argumentació estadístiques com a punt de partida, encara que defensa que *la reflexivitat sociològica no pot aturar-se en aquest punt* (ibídem) –on s'hi estanca massa vegades, diria jo–. De fet, en la necessitat de la comparació històrica per la comprensió d'un fenomen social sí que concordem, on no ho fem és en el menyspreu a l'opció de moure's només en el terreny de l'argumentació sociohistòrica. En el meu cas, aposto per fer-ho en aquests temes, és a dir, a partir de tècniques exclusivament qualitatives. Només espero no caure, simplement, en un festeig amb *el règim del relat novel·lesc* (ibídem: 63), com adverteix l'autor que pot succeir de no combinar-ho l'argumentació de caire experimental. També espero que el lector que hagi de fer un acte de fe en el que s'està exposant aquí per a seguir llegint sigui prou hàbil per abandonar-ne la lectura, com també espero que qui segueixi, en haver acabat, sigui capaç d'explicar-me quins són els elements que considera que han limitat la meua mirada. Ja avanço que tampoc tinc una voluntat nomotètica, i, per tant, no persegueixo un discurs sociològic tendent a la generalització.

La meua argumentació sociològica es dirigeix cap al subjecte, però no només cap a ell, es tracta d'una perspectiva que busca reivindicar-lo, tal com propugna Luis Saavedra

---

³⁴ Passeron, Jean-Claude (2011) *El razonamiento sociológico. El espacio comparativo de las pruebas históricas*. Madrid: Siglo XXI Editores.

(1998) en el títol del seu article, a través de la meua veu, però també transfigurada a través de la dels altres. La reflexió que desplega aquest sociòleg al llarg del seu article va des de la construcció de la idea o concepte d'individu –la marxiana, la freudiana, la simmeliana, la de Berger i Luckmann, la ortegana i la nietzscheana–, passant per la construcció teòrica de la relació entre individu i societat –de Rousseau, de Hegel, de Marx, de Durkheim, de Mead, de Francisco Suárez, de Juan de Mariana, de Locke, de Stuart Mill, de Nietzsche i d'Ortega– fins a la projecció d'un discurs que dóna centralitat a la persona: *la sensibilitat contemporània està obligada a rescatar l'individu, a propiciar la recreació del món personal (...) un individualisme cooperatiu, és clar, però molt gelós de guardar la naturalesa personal, d'entendre el món, la societat, com un resultat de la voluntat de l'home, de la seva intel·ligència, de la seva determinació. De l'home singularitzat i de l'home associat* (Saavedra, 1998: 127). La meua mirada sociològica pretén reconstruir sociohistòricament la concepció que es té i s'ha tingut de l'individu universitari –sobretot des de la seva configuració jurídica–, una concepció que, segurament, seguint la distinció de les dues perspectives que han teoritzat la relació entre individu i societat, la del *predomini d'allò social respecte allò individual* (Saavedra, 1986: 126) i la *d'equilibri entre ambdós factors i de recel creixent davant del perill que aguaita a la persona en mig de la pressió que exerceix el grup* (ibídem), correspondria més aviat a la primera. En el meu cas, adopto la segona posició, la que parteix de l'equilibri entre individu i societat, però, també, des del rebuig a la concepció que dóna preeminència ontològica a l'esfera grupal respecte l'esfera individual, o, si més no, que no es pensa en una individualitat en relació al grup, sinó en un grup que persegueix individualitats determinades.

També clouré aquest apartat amb un fragment de Luis Saavedra que, novament, ha passat a formar part del meu bagul epistemològic. En aquest cas, és el següent:

Llavors, la societat, amb totes aquelles ramificacions en les que ha depositat la seva sàlvia, l'Estat, les nacions, les corporacions, els grups, les institucions, les empreses, posseeix la capacitat irrecusable d'exercir un poder cec, maldestre, opressor, i de convertir-se en un instrument totalitari de supressió de l'originalitat personal, de l'autonomia de l'individu, de la llibertat de l'home, singularment considerat. I no necessita per a això recórrer, de manera expressa, a filosofies que invoquen el totalitarisme, que seria, en el nostre temps, massa escandalós, sinó, amb més senzillesa, dur a terme un pràctica social que, de fet, imposa un comportament subjuguador, incontestable, absolut, encara que ho faci sota l'aparença formal del màxim respecte als drets individuals (Saavedra, 1986: 121).

La veritat intersubjectiva des de l'ètica situada

L'animadversió cap a la praxis sociològica en forma de sociografia és, segons he pogut percebre, una posició compartida amb Franco Ferrarotti (2009), considerat com a pare de la sociologia italiana, fruit de la seva tasca en la institucionalització de la disciplina a Itàlia durant la dècada dels anys seixanta, quan obtingué la primera càtedra en sociologia de l'esmentat país l'any 1961 a la Università degli Studi di Roma La Sapienza. Una posició més temperada, en canvi, és la de Passeron, i crec que també la de Moreno Pestaña, ja que a pesar de prendre certes precaucions, perquè *l'exuberància sociogràfica pot induir en il·lusió sociològica* (Moreno, 2003: 62), argumenten que *això no treu que la descripció sociogràfica sigui d'utilitat en el treball sociològic* (ibídem). Això no exclou, que, a vegades, com entenc que realitza Moreno Pestaña (2006) quan empen la sociogènesi de Michel Foucault, es reservi una manera de treballar en sociologia per la que sento una profunda afinitat i que és la següent: *el treball sociològic només pot arriscar-se a la comparació a partir d'una recol·lecció prèvia de la informació sobre què succeeix en el món. En aquest sentit, el discurs sociològic, com el relat literari, ha d'estar rigorosament farcit de noms propis, de llos concrets, de portes que grinyolen, d'esclats imprevisibles de mal humor i de mirades còmplices que s'estableixen en zones d'ombra dels escenaris de la interacció social* (Moreno, 2003: 61). De totes maneres, la valoració dels documents sociològicament organitzats a partir d'un principi de generalització que interrogui sobre la representativitat de les dades particulars, tal com entenc que seria la proposta epistemològica moreniana, no és la manera amb què pretenc conformar aquesta investigació.

La trajectòria sociològica de Franco Ferrarotti és un recorregut amb final als mètodes qualitatius. El seu testimoni il·lustra perfectament les conseqüències que ha tingut i té el domini del positivisme en la disciplina sociològica. Aquest és el motiu pel qual, anteriorment, he dit que considerava que certes maneres de concebre la sociologia i de practicar-la poden estar relacionades amb la pertinença dels investigadors a certes generacions d'investigadors, encara que, com tota generalització, corre el risc de veure's violentada pel(s) subjecte(s). El subjecte ferrarottià és el d'un *animal-home* [que] *posseeix una història, [que] posseeix una memòria històrica i la capacitat d'investigar indefinidament, de tornar críticament sobre sí mateix, sobre la seva pròpia existència, sobre allò «viscut»* (Ferrarotti, 2009: 112). Per tant, la seva construcció de la relació teòrica entre individu i societat té com a nucli elemental el *coneixement participat* i la *veritat intersubjectiva* i que, com exposa el sociòleg italià, *suposen unes discontinuïtats importants*:

- 1) *entre veritat científica i veritat humana, per tant*
- 2) *entre ciències de la naturalesa i ciències històriques de la cultura i de la societat; més específicament*

- 3) *entre investigació social quantitativa, encara <<medusitzada>> per les ciències de la naturalesa i tendent a construir una impossible physique des moeurs o física de les costums, i la investigació social qualitativa, basada en la recollida d'històries de vida a través del diàleg entre persones i l'anàlisi crític de la dimensió longitudinal*
- 4) *entre allò històric i allò viscut. La història està dividida sistemàticament en períodes, ordenada i catalogada, vinculada a la imputació causal. Allò viscut és caòtic i esquiu, està lligat a la matriu explicativa en clau condicional; marxa à bâtons rompus, avança i retrocedeix gràcies a remissions imperceptibles, misterioses.*

(Ferrarotti, 2009: 114-115)

Per entomar el repte sociològic proposat per Ferrarotti a partir de l'ús de tècniques qualitatives, cal enfrontar, també, els dilemes ètics que suposa aquesta manera de treballar. El sociòleg italià considera que, actualment, la interacció entre les persones implicades en una investigació social no ho fan en un plànol d'igualtat, un fet que li resulta difícil a l'acadèmic (ibídem: 115). Si es vol aspirar a uns criteris basats en el(s) subjecte(s) i llurs processos, s'ha de tenir en compte que, per exemple, *en la seva formulació actual, el consentiment informat, imposant els seus ritmes temporals, els seus procediments i protocols, es defineix des de la perspectiva dels interessos de la pròpia investigació i no des dels interessos de les persones investigades que, en últim terme, es conceben com a individus intercanviables disposats a cedir una informació que no els compromet la seva identitat* (Abad, 2016a: 111), i, per tant, la proposta de la sociòloga Begoña Abad (2016a) persegueix anar més enllà de *la figura o posició d'investigador/a [que] s'allibera dels dilemes ètics associats al seu propi paper en la mesura que pot amagar-se rere un aparell metodològic-procedimental* (ibídem: 113).

La seva proposta és, en definitiva, contrària als codis de conducta ètica positivistes, ja que, a partir de la revisió crítica dels propis orígens biomèdics de la reflexió sobre les implicacions ètiques associades a la investigació amb éssers humans i dels criteris de consentiment informat, de confidencialitat i d'anonimat, mostra la necessitat d'optar per una *ètica situada* quan treballes particularment amb mètodes qualitius. L'autora, seguint a Lincoln (2005)³⁵, argumenta que *els codis de conducta ètica que prevalen en el camp de les ciències socials tendeixen a convergir amb els propis d'una perspectiva positivista de manera que el punt de vista convencional que privilegia principis abstractes i procediments estandarditzats de conducta, més enllà de qualsevol condicionant situacional, s'institucionalitza deixant al marge, o amb poc marge de maniobra, a les exigències epistemològiques i metodològiques del paradigma*

---

³⁵ Lincoln, Y. S. (2005) *Institutional review boards and methodological conservatism: the challenge to and from phenomenological paradigms*, a The Sage Handbook of Qualitative Research, Sage, Thousand Oaks, CA, pp. 165-181.

interpretatiu (Abad, 2016a: 111). La proposta positivista remet, per tant, a una ètica buida [que] implica un raonament deductiu basat en el seguiment de les regles prefixades que idealitzen i reifiquen el procés d'obtenció del consentiment informat entenent-lo com un procediment tècnic racional aplicable a individus racionals, perfectament informats i autònoms (Abad, 2016a:112), i, alternativament, la proposta interpretativa, que remet a una ètica situada o microètica [que] suposa la implicació dels qui participen en la investigació sobre la base de la confiança i la motivació de manera tal que el consentiment es confirma durant tot el procés d'investigació (ibídem:112).

Entre els criteris alternatius que exposa Abad (2016a) acaba centrant la seva mirada en el criteri alternatiu de la *dependabilitat (...)* *que fa referència a la transparència i l'obertura de la rebotiga [(Valles, 2009) –les bambolines–] del procés d'investigació social, és a dir, de les pràctiques i les decisions preses durant el procés des d'una perspectiva reflexiva, es converteix en un criteri clau per al desenvolupament d'una ètica situada però, també, per a l'assoliment d'una major i millor descripció del món social (Abad, 2016a: 114). Com es recordarà, en el preàmbul d'aquesta tesina s'ha il·lustrat al lector respecte com s'ha seguit aquest criteri.*

Finalment, aquest apartat no podia ser clos sense una nova contribució al bagul epistemològic, tal i com s'ha fet en els diferents apartats d'aquest capítol. Es tracta, doncs, de les bambolines ferrarottianes de la investigació social, encara que, en aquest cas, són dos els paràgrafs que he seleccionat, i són els següents:

La exigència de la fundació de la sociologia com a ciència significava per mi en aquells anys, entre el 1943 i el 1948, la necessitat filosòfica i humana de conèixer el món dels homes, és a dir, amb tota la seva riquesa de relacions pluridimensionals, conflictives o harmòniques, complementàries o contradictòries, essencialment fluides, a l'interior dels quadres socials estructurats i de la seva duresa, en tot cas no exactament previsibles, i per això, dotats d'una tensió dramàtica específica (Ferrarotti, 2009: 108).

O més simplement aprofitar la gran lliçó de Marx, que evidentment no consisteix en repetir les formules marxianes qual obsoleta jaculatòria, sinó més aviat en comprendre la importància de la mesura preliminar de tota investigació científica que comporta l'autocol·locació històrica, política i ideal de l'investigador, la declaració del «punt de vista», una mera cautela de tipus higienista, si es vol, però que es planteja d'especial urgència, sobretot, quan es pretén emprendre nous camins metodològics (Ferrarotti, 2009: 166).

Capítol 2. La sociologia històrica com a mètode i com a fita

L'eix principal que vertebrava l'elaboració d'aquesta tesina és la narració, com he procurat explicar detingudament en el preàmbul, i, per tant, es tracta d'un intent de realitzar una investigació social novel·lada, o dit en altres paraules, una investigació social en què, a través de la narració, es mostri la seva sociogènesi al llarg del temps a mesura que s'avança en el text, ja que la estratègia de redacció és lineal en el temps. Aquesta és la segona versió que he escrit d'aquest capítol, la darrera la vaig escriure fa tres mesos, a finals del mes de desembre del 2018. Durant uns mesos no m'ha estat possible treballar-hi per motius personals, primer perquè la medicació que se m'havia receptat no em permetia donar continuïtat al procés creatiu que implica una investigació social en els termes que la concebo, i, en segona instància, perquè l'experiència viscuda durant aquest temps ha generat que els meus anhels teòrics i el meu treball acadèmic es dirigissin cap a la redacció d'un article que m'ajudes a superar aquest moment vital tan summament complicat. Renovades les forces per retornar al camí de l'escriptura, reprenc la seva redacció la primera setmana del mes d'abril a la Biblioteca Nacional de França durant la meua visita a París al meu estimat i admirat amic Jaime.

La seva reescriptura ha estat deguda a les recomanacions que vaig rebre per part dels meus directors, l'Iñaki i el Pep, respecte el desajust que hi havia entre el projecte d'investigació que tenia en ment i el que s'espera d'un treball final en aquesta etapa acadèmica, la del màster. Aquest fet ha suposat canvis substancials en la metodologia de la investigació perquè, encara que conserva el seu caràcter empíric, les entrevistes que estaven planificades han estat descartades, i, per tant, la teorització metodològica que les acompanyava en aquest capítol també ho ha estat. De totes maneres, encara que no es pugui donar tota la fortalesa a l'argument implícit que dóna nom a aquest capítol, s'ha procurat conservar el seu esperit originari. El mètode biogràfic (Marsal, 1974) i les històries de vida (Ferrarotti, 2007) –relats de vida (Bretaux, 2005)– amb què es pretenia aprofundir en l'objecte d'estudi d'aquesta investigació hauran de ser posats en pràctica en posteriors etapes acadèmiques. La meua intenció en aquest capítol és, doncs, situar-nos en el marc conceptual de la sociologia històrica.

Com he arribat fins a ella: posar en pràctica la sociologia històrica

La realització de l'assignatura de *Multiculturalitat i democràcia* amb l'historiador Miquel Izard i Llorens va ser determinant en dos sentits. En primera instància, perquè la seva manera de concebre la història, des d'una mirada molt benjaminiana, a contrapèl, i concretament la seva manera de narrar la (altra) història d'Amèrica va ser quelcom fascinant i inspirador, ja que em va conduir a pensar que, de ben segur, també hi havia una (altra) història de les universitats catalanes que no coneixíem i que no s'havia pas explicat. Aquest primer sentit s'ha cristal·litzat en l'elaboració del setè capítol, en què

he intentat situar la història sociològica sobre la universitat, és a dir, analitzar les publicacions de la revista *Papers* referides a aquesta institució amb què m'he topat durant l'elaboració del meu arxiu sociològic³⁶. De fet, és un sentit que impregna la mirada de la pròpia investigació, perquè la figura en què centro la meua atenció, el professorat associat, és precisament amb la voluntat d'evidenciar que el discurs sociològic s'ha construït mirant determinats objectes quan s'ha observat el camp universitari i que, per tant, considero vital reconstruir altres parcel·les narratives de la història sociològica de la universitat catalana.

El segon sentit té l'origen, novament, en la meua amistat amb en Miquel Fernández, qui, en comentar-li que la docència de la meua propera assignatura del màster seria a càrrec d'en Miquel Izard, va explicar-me que, segons li havia comentat en Manuel Delgado i Ruiz, antropòleg en aquest cas, com també ho és en Miquel –i sociòleg, una magnífica combinació, al meu parer, ja que la mancança en tècniques etnogràfiques durant la formació sociològica resulta evident–, en Miquel Izard havia participat en algun tipus de mobilització relativa a les figures de professorat durant la dècada dels anys setanta. Quan s'inicià l'assignatura ja tenia aquesta informació³⁷, i, quan vaig tenir l'oportunitat de poder parlar amb en Miquel Izard i explicar-li a què em venia dedicant els darrers anys i per què considerava que la seva veu, la seva història, la nostra història, podia esdevenir cabdal per a mi, vaig fer-ho tan aviat com vaig poder. Em va brindar totes les facilitats possibles, ja que vam trobar-nos per parlar, abans o després de les seves classes, en dues ocasions³⁸, i sempre m'atenia amb una amabilitat i senzillesa admirables, com si poca cosa es tractessin els seus gestos, el temps que em dedicava. En realitat, al escoltar-lo, sentia que m'estava explicant una història de lluita i resistència –marcada també per l'exili–, o així ho vaig interpretar, també, a través d'una anècdota que em va explicar i que és la següent: en Miquel Izard i l'Iñaki Rivera Beiras anaven en cotxe cap a una de les presons catalanes, no sé a quina exactament, però tampoc és necessari pel que ens interessa, i, llavors, en Miquel li digué a l'Iñaki: *tu debes ser como yo en la facultad de historia, ¿no?* Aquest comentari, que podria semblar innocent si no el vestim de contingut, del context en què s'emmarca, feia al·lusió a la marginalitat acadèmica en què ambdós en desenvolupat llurs trajectòries acadèmiques des de

---

³⁶ La feina que em vaig assignar va ser la de fer una selecció d'articles de diferents revistes científiques que fessin referència a la universitat i, d'aquesta manera, poder incloure el buidatge en posteriors investigacions. En aquesta investigació s'ha inclòs els articles de la revista *Papers* que es van classificar com a relatius a la universitat. Podria ser que algú trobés a faltar algun article en la meua selecció i, segurament, s'haurà produït perquè la classificació també es feia diferenciant els articles entre aquells relatius a la universitat i aquells que fessin referència a la ciència. També pot haver tingut lloc l'error humà i que, per tant, hi hagi hagut un descuit per part meua durant la selecció.

³⁷ No m'ha estat possible determinar quan va ser exactament, ja que la informació va ser transmesa durant una trucada telefònica que no he pogut ubicar en el temps, encara que sé segur que es va realitzar, aproximadament, cap a finals de maig o principis de juny del 2018.

³⁸ No m'ha estat possible determinar quins dies es van produir exactament les dues trobades, ja que, lamentablement, no vaig anotar la data quan les vaig realitzar en cap de les dues ocasions. Puc assegurar, però, que es van produir entre els mesos de juny i juliol del 2018 durant la docència de l'assignatura.

posicions crítiques i crec que, també, profundament convençuts de no desviar-se un mil·límetre de la posició i la perspectiva teòrica adoptades, o, si més no, portant-les més enllà, però en la mateixa direcció. Les anècdotes han esdevingut un material vital d'aquesta investigació, perquè en elles s'hi troben, si poden veure, les traces que deixa la (bio)política universitària catalana –concepte que desenvoluparé al capítol 5– en les persones que ha fet la seva trajectòria professional en el camp universitari.

Les anècdotes o esdeveniments que em va explicar en Miquel Izard estan relatades a partir de les meves anotacions, i, per tant, posteriorment, faré arribar aquest capítol a en Miquel Izard, en sintonia amb una ètica situada (Abad, 2016a), per tal de contrastar que el què hi dic no han estat interpretacions errònies i, també, per saber que se sent a gust amb el què hi escric. Vaig decidir prescindir de l'encotillament de gravar-ho i transcriureu i vaig optar per prendre notes mentre xerràvem, tal com va comentar l'Enrique Santamaría en una ocasió durant la realització dels seus cursos, però això no treu que em trobés amb d'altres dificultats, com ara a l'hora de seguir el fil de la conversa adequadament i poder mirar-lo a als ulls quan parlàvem, perquè, precisament, en ocasions estava mirant la llibreta per prendre les notes.

En les dues xerrades amb en Miquel Izard hi podem trobar anècdotes, però també, i sobretot, es tracta d'un primer assaig del mètode, la història de vida acadèmica, que m'hagués agradat posar en pràctica en aquesta investigació i que m'havia estat rondant el cap. Va ser una manera de posar-me a prova per primera vegada, encara que, actualment, com he comentat, s'ha descartat aquest mètode perquè no es realitzarà la vessant etnogràfica, que es posposa per a la posterior etapa acadèmica. El meu objectiu era, sobretot, reconstruir un petit espai històric de la dècada dels anys setanta en el camp universitari català, perquè, precisament, el raonament genealògic que m'havia plantejat era la traçabilitat d'una diagonal analítica entre el professorat associat i el professorat no numerari³⁹, un col·lectiu que, a la dècada dels setanta, es mobilitzà per denunciar la seva situació de discriminació laboral respecte la situació del professorat

---

³⁹ L'origen d'aquesta reflexió va ser un article periodístic del diari El País del 27 de febrer de l'any 1982, tot just un any abans que es fes efectiva la Ley Orgánica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitaria, un element que, des del meu punt de vista, pot ser anàleg a la promulgació de la Ley Orgánica 6/2001, de 21 de diciembre, de Reforma de Universidades i, particularment, a la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya i el desplegament del Pla Bolonya, en què s'esmentava la vaga del professorat no numerari de la universitat –no s'especifica a quina al·ludeix, així que entenc que es deu referir a nivell estatal–, en reivindicació dels drets adquirits prèviament a la promulgació de la Ley Orgánica 11/1983. Un article on també s'esmenta que els seus contractes d'aquest col·lectiu són renovats any a any, tal com succeeix actualment amb el professorat associat, i on també s'esmenta la dificultat per obtenir unes dades fidedignes de la situació del professorat no numerari a les universitats, fet que també es produeix actualment respecte l'obtenció de les dades del professorat associat de la Universitat de Barcelona, com he pogut comprovar a les assemblees de professorat a les que he assistit al llarg dels dos darreres anys. Em remeto a la lectura de l'article, ja que les analogies entre ambdós moments històrics resulten, al meu parer, significativament evidents:

https://elpais.com/diario/1982/02/27/opinion/383612402_850215.html.

que ostentava una plaça de titular. Durant aquella dècada, en Miquel Izard treballava a la facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, quan l'Emili Giralt i Reventós, deixeble, com en Miquel, de l'historiador Vicens Vives, en fou degà a partir de l'octubre de l'any 1976. Tal com em va explicar a la nostra primera trobada, quan l'Emili fou degà de la facultat va prendre la decisió que a la junta de la facultat hi podia participar tothom, és a dir, estudiants, professorat i gent no vinculada a la universitat, o dit en altres paraules, tothom qui ho volgués. En la segona trobada, quan vaig preguntar-li per què creia que un degà havia pres una decisió com aquella, ja que se'm feia difícil de creure que això pogués succeir actualment, em respondre: *era un moment de "i per què, no?" Ningú va pensar en dir: i, vostè, què hi fa aquí?*, i va seguir la seva explicació referint-se a una sensació semblant a la del Maig del 68, en què creien que tot era possible⁴⁰, en què es pensava en una nova democràcia i una nova economia, un moment en què, inclús, s'havien fet assemblees de CCOO a la mateixa facultat. Els seus reclams eren canvis en dos àmbits: canviar els plans d'estudis –retornar al Pla Maluquer⁴¹– i canviar el sistema d'accés del professorat. La necessitat de canviar el sistema d'accés era, precisament, perquè es considerava que el sistema d'oposicions no funcionava, o dit en altres paraules, que funcionava perpetuant *els vicis*, i, per tant, es pensava en un mecanisme diferent, com podria ésser la vinculació contractual.

La història personal d'en Miquel m'ha permès reconstruir part dels esdeveniments que varen succeir cap a finals de la dècada dels anys setanta a la Universitat de Barcelona, ja que va ser una de les persones que van participar en el moviment que va aconseguir paralitzar de les oposicions universitàries a Catalunya durant tres cursos acadèmics. Com he explicat anteriorment, les persones vinculades a aquest moviment, volien canviar els plans d'estudis i el sistema d'accés del professorat a la universitat i reivindicaven que aquesta fos mitjançant una relació contractual enlloc de la funcional per oposicions. L'epistemologia paradoxal estradiana ens ajuda a pensar com, contràriament al que es pensava que succeiria, la vinculació contractual amb la universitat per part del professorat no ha aconseguit el seu propòsit inicial, el d'establir unes condicions més raonables per accedir a la carrera universitària i poder realitzar-la,

---

⁴⁰ Reforça aquest argument a partir d'al·ludir a la mort del dictador, Francisco Franco, i al sorgiment de la figura d'Adolfo Suárez, que fou nomenat president el mes de juny del 1977. Aquests elements em condueixen a pensar que les assemblees a la facultat es realitzen, més o menys, en aquella època.

⁴¹ Finalment, les reivindicacions de retornar al Pla Maluquer, que eren majoritàries entre els estudiants i el professorat, van ésser desatèses. Se'n pot trobar un referència al web de la Universitat de Barcelona: <http://www.ub.edu/facgh/infogih/Novetats/el-1975-els-alumnes-i-pnn-defensaven-de-les-facultats-dhumanitats-de-la-ub-demanaven-la-reunificacio-de-les-facultats-i-els-degans-que-continuessin-separades/>.

El Pla Maluquer, segons tinc anotat a la llibreta, a les notes de la segona trobada, va estar vigent des de l'any 1969 al l'any 1970 (i poc), és a dir, poc menys d'un any. Aquest pla suposava una gran innovació pedagògica, ja que els professors oferien les assignatures i els estudiants escollien quines feien, tenint en compte que es tracta d'un enfocament intrínsecament interdisciplinar, contrari a la rigidesa dels plans acadèmics que eren vigents en el moment en què en Miquel Izard participava a les assemblees de la facultat de Geografia i Història, i, per tant, més de cinc anys després de la desaparició del Pla Maluquer.

ja que, precisament, la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya, que va inaugurar la relació contractual, ha esdevingut un verí per a gran part del professorat associat –el dret com a *phármakon*, seguint la reflexió filosòfica d'Eligio Resta (1992), un concepte paradoxal en sí mateix i que desenvoluparé amb deteniment al capítol 4–.

Tal com em va explicar en Miquel, participava en els espais assemblearis perquè li semblava just, ja que el sistema d'oposicions l'havia cremat molt⁴² –en aquell moment ja ostentava una plaça de professor numerari–. Pocs eren els numeraris que hi van participar, així que podríem considerar el seu cas una estranyesa. Prèviament a la nostra segona trobada vaig poder preparar-me algunes preguntes relacionades amb els continguts que havíem parlat el dia anterior i, específicament, m'interessava saber a què es referia quan parlava de *vicis*. La seva resposta va ser la següent: *els tribunals estaven formats per catedràtics, la qual cosa no és correcte, però és comprensible, i la majoria d'ells eren conservadors, com també la majoria d'ells procurava mantenir la reproducció del cos*.

Les anècdotes que he pogut recollir de les trobades amb en Miquel es podrien classificar en tres tipologies:

1) Aquelles anècdotes que estan relacionades amb el pressupòsit de partida del **passat franquista de la universitat catalana**, és a dir, aquelles que, com l'exposada anteriorment, tenen la seva importància en la modulació del cos professoral, sobretot si pensem que la via d'entrada a aquest era per oposició, i com, per aquest motiu, reclamaven que la relació amb la universitat fos per contracte, per poder esquivar el control estatal que implicava l'oposició. També em resulten profundament importants dues reflexions més relatives la morfologia del professorat, com ara que entre les persones que van entrar a treballar a la universitat a partir del l'any 1939 ho van fer, la gran majoria, per mèrits de guerra, i que, per tant, fruit d'això també s'entenia que quan ell va ser estudiant, l'any 1955, la majoria dels catedràtics de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, un noranta per cent segons em va dir en Miquel, eren capellans, i per tant, novament, el que aquest fet suposava per al posterior accés al camp.

2) L'anècdota que està relacionada amb el pressupòsit de partida de l'**existència d'un espai-temps de precarització inicial de la trajectòria acadèmica**, un supòsit extret de la situació precària en què es troba gran part del professorat associat,

---

⁴² En primera instància va intentar optar a una oposició de professor titular d'història de Catalunya, però el jurat li va tombar al·legant que la història de Catalunya era quelcom que no existia. En segona instància va acabar obtenint una plaça d'adjunt d'història d'Amèrica, que va conservar al llarg de la seva trajectòria acadèmica mitjançant una relació funcional amb la institució, ja que, actualment, em sembla que la seva relació és contractual, concretament, fruit de la seva condició de professor emèrit..

com també hi estaria relacionada la situació, també precària, de les persones que tenen contractes predoctorals i postdoctorals, és, concretament, relativa a un comentari que em va fer en Miquel Izard respecte als seus inicis en la seva trajectòria professional a la universitat, en què els feien un espècie de contracte que, en definitiva, només era per a que s'ocupessin de vigilar certs exàmens.

3) Aquelles anècdotes que estan relacionades amb el pressupòsit de partida de **la (auto)censura acadèmica**, com ara la que va viure en Miquel quan va optar a la seva primera oposició, o, com també em va explicar, quan dos historiadors catalans, en Josep Fontana i en Jordi Nadal, van haver d'optar per a les càtedres d'història econòmica a contracor, ja que si volien obtenir la càtedra, la d'història contemporània no els seria concedida, i encara menys essent deixebles d'en Vicens Vives. Aquesta cesura acadèmica és inherent al propi camp universitari, i, per tant, s'intentarà exposar quins són els mecanismes en què, actualment, la (auto)censura s'insereix, sense fer-se del tot visible, en el sistema universitari català, és a dir, orquestrada a través de les normes.

La sociologia històrica que pretenc elaborar, per tant, no pot deixar de banda un element que encara que no sigui objecte d'aquesta investigació, perquè està centrada en el període democràtic, també és important per comprendre'l. Em refereixo a la importància d'ésser hereus d'una universitat franquista, i com aquest element i allò que l'envolta, són peces clau per comprendre l'evolució de la (bio)política universitària catalana. Les xerrades mantingudes amb en Miquel Izard i les anècdotes que em va explicar, esmentades anteriorment, sobretot les relatives al passat franquista de la universitat catalana, em van fer pensar en la importància de la necessitat de reflexionar-hi tenint en compte el passat institucional franquista, però, prèviament, aquesta línia de reflexió va ser fruit de la lectura d'un article⁴³ que un bon amic⁴⁴ va considerar oportú enviar-me, perquè va pensar que podia ser un material ideal per ajudar-me a desplegar la mirada genealògica amb què volia seguir investigant el meu objecte d'estudi –de fet, vaig poder iniciar la investigació d'aquest objecte d'estudi gràcies al seu suport personal i institucional–. Tal com em va dir en Miquel Izard, *la universitat és una de les institucions més encarcarades de les societats actuals, ja que, encara ara, conserva un vocabulari eclesiàstic, com ho són les paraules seminari i rector, que són de terminologia religiosa*.

---

⁴³ *El sabio, el tuerto y la esposa del diablo* de Miguel de Lucas, publicat a la Revista Contextos el 26 de juliol del 2017.

⁴⁴ Va ser una referència que em va arribar, una vegada més, gràcies a en Miquel Fernández, a través d'un correu electrònic que em va enviar el 6 d'agost del 2017, en què hi apareixia l'adreça electrònica de l'article de Miguel de Lucas. És la següent: <https://ctxt.es/es/20170726/Culturas/14186/Ctxt-ministerio-Unamuno-Milan-Astray-Franco-Carmen-Polo-Salvador-Vila-Juan-Peset.htm>.

La sociologia com a ciència històrica

Un dels elements que es podria considerar comú a les aproximacions de Ramos (1995) i de Ferrarotti (1996) a l'hora d'abordar la tensió disciplinar entre la història i la sociologia, és, precisament, que ambdós autors reivindiquen el caràcter necessàriament històric de la darrera, com també ho és per a Passeron (2010), encara que, novament, és una veu que empro de referència, però, també, per prendre'n certa distància.

L'argumentació sociològica ramosiana analitza les diferències entre sociologia i història a partir de la narració i el temps. Respecte la narració les diferències entre elles són, bàsicament, la tendència de la història a construir textos narratius –*el temps de la història és, en definitiva, un temps narrat* (Ramos, 1995: 37)– i, en canvi, la tendència de la sociologia a generar discursos més aviat tendents a una narrativa analítica –*em refereixo al fet de que la tensió epistèmica (...) de la sociologia i l'arquitectura preferentment analítica dels seus textos han portat consegüentment a una atemporalització del seu univers discursiu* (ibídem: 38)–. Respecte a la noció del temps, les diferències corresponen, com diria Ramos (1995), en que la història busca elaborar una síntesi de *Passat present i Presents passats* (ibídem: 38), és a dir, *allò que [en] la història opera és la síntesis d'una doble experiència temporal en relació al passat: l'experiència retrospectiva, que informa de la seva indagació a partir de les traces presents, i l'experiència prospectiva, que informa la seva reconstrucció en forma de relat* (ibídem). La història empra, per tant, una narrativa que té una direcció lineal en el temps i reconstrueix el passat com a seqüència de presents. En canvi, en sociologia, el temps ha estat un tema oblidat o que, si s'ha afrontat, s'ha pensat comunament des d'una concepció positivista d'aquest, adoptant la forma d'un constructe teòric del passat que té poc a veure amb la història passada, ja que, *certament, per oblit sociològic del temps s'ha d'entendre que els sociòlegs no han tendit típicament a tenir en consideració el temps, ja sigui com a objecte d'investigació, ja sigui com a característica destacada dels fenòmens (...) als que dediquen la seva atenció* (ibídem). En definitiva, *plantejat des d'aquesta perspectiva, el discurs sociològic (i aquells discursos històrics que més s'aproximen a ell) no trenca amb el temps, no prescindeix del passat, però construeix un concepte de passat que difereix del que ha marcat típicament el saber de l'historiador* (ibídem: 39).

Ramos (1995) és bastant més analític que Ferrarotti (1996) en la construcció de la seva argumentació sociològica, ja que, encara que són unes narratives molt semblants en el fons, no ho són pas en les formes. En el text de Ramos s'hi poden trobar elements més tècnics que ajuden a ubicar-se millor en el marc d'aquesta (no) relació disciplinar i, també, respecte d'un mateix. En canvi, la narració que en fa Ferrarotti, quan, per exemple, exposa quina és l'estratègia disciplinar adoptada, tan per part d'una com de l'altra respecte de l'altra, davant les febleses que mostra el mirall que suposa

l'argumentació disciplinar que no els és pròpia, ajuda a comprendre millor a què s'estava referint Ramos en el seu text, que és d'una densitat conceptual major, però que, al meu parer, resulta un complement idoni. Per tant, a través dels dos textos es pot observar com, quan es parla de les relacions entre sociologia i història, es pot procedir, sempre narrativament, d'una manera més analítica (Ramos, 1995) o d'una manera més narrativa (Ferrarotti, 1996), ambdues ubicades en un espai volgutament analític com és el sociològic. A l'hora d'abordar les diferències entre ambdues disciplines, hi trobem, novament, un altre exemple de les diferències entre ambdues argumentacions sociològiques, ja que l'argumentació ferrarottiana es mou en un plànol metodològic, i, en certa mesura, també en l'epistemològic: *en el cas de la investigació històrica, està constituïda per un conjunt d'hipòtesis interpretatives tendents a aclarir i a fixar lògicament les relacions i les interferències recíproques entre successos específics i individuals, i aquells que, per ser irracionals o insignificants, venen en ajuda de la investigació històrica (...) per a l'anàlisi sociològica, el plantejament de base ve donat fonamentalment per l'elaboració de criteris i models analítics, que no s'han de confondre mai amb els continguts històrics concrets, que presenten hipotèticament correlacions entre dues sèrie de fenòmens, dels quals només la investigació empírica, amb els seus instruments i les seves tècniques, tan quantitatives com qualitatives, podrà verificar i, en qualsevol cas, jutjar la seva validesa* (Ferrarotti, 1996: 92).

La posició del sociòleg Jean-Claude Passeron (2010) en canvi, a pesar de definir-lo com a coneixement històric, és, des del meu punt de vista, força més controvertida pel que fa a les possibles relacions entre la història i la sociologia, ja que l'autor defensa una epistemologia marcadament positivista. De la mà de la dicotomia plantejada per Max Weber, n'extreu que existeix una diferenciació *fonamental i constitutiva (...) entre ciències nomològiques i ciències històriques* (Passeron, 2010: 130), i, per tant, en considerar-ho *una diferència metodològica fonamentada sobre una coacció de fet, definida per l'estat dels nostres coneixements sobre fenòmens observables en el temps (...) [i que, al no disposar] en cap ciència de l'home d'una nomologia, inclús balbucient, sobre els nostres objectes en esdevenir, [aquesta] diferència metodològica infranquejable institueix una frontera epistemològica de conjunt que la racionalitat epistèmica només pot franquejar acceptant transformar els seus mètodes de prova* (ibídem: 131). En definitiva, l'epistemologia passeroniana entén que *l'objecte de les ciències socials, depèn de la història del món material i del món biològic amb les seves <<lleis>> universals, però posseeix a més a més una historicitat pròpia que només pot aprehendre's metodològicament sometent les tasques de conceptualització i de prova d'aquestes disciplines a un <<règim epistemològic>> particular* (ibídem).

Novament, em distancio del plantejament passeronià perquè el considera estrictament nomotètic, i, tal com he dit a l'anterior capítol, l'epistemològic, la meua voluntat sociològica no és pas nomotètica, i, per tant, aquesta clara escissió que comparteixen

Weber i Passeron entre ciències històriques i ciències nomotètiques no em resulta satisfactòria, però sí que en compartim el fons de la qüestió com a ineludiblement històric. En el meu cas, concebo la sociologia com a una ciència històrica no nomològica i així serà concebuda en aquesta tesina.

La mirada bourdieana

L'*Homo academicus* de Pierre Bourdieu penetra en el món acadèmic francès i en fa una radiografia que utilitza el Maig del 68 francès com a tall analític en l'exposició del fenomen (Bourdieu, 2008c: 209), és a dir, l'existència de dos mons universitaris diferenciats per aquest moment històric, un element, el tall analític fruit d'un succés històric, que podríem considerar anàleg per a la investigació proposada, però que pel cas que s'investiga, l'existència de dos mons universitaris estaria diferenciada per l'aplicació del pla Bolonya (Fernández i Serrano, 2009). La consideració dels successos històrics que envolten un fenomen i com aquests, certament, poden acabar suposant una delimitació material i simbòlica entre dos mons, sense que aquesta consideració suposi la nul·litat del caràcter diacrònic dels fets històrics, en aquest cas, universitaris, és cabdal per a la present investigació, i, per tant, la implementació del pla Bolonya s'emprarà com a tall analític.

La mirada bourdieana al camp universitari em permet, per una banda, veure quin paper tenen i quin rol desenvolupen les diferents institucions acadèmiques en el conjunt del sistema universitari francès i com aquestes s'interrelacionen entre elles, i, sobretot, quines són les persones que les encarnen. Per altra banda, també em permet copsar com el Maig del 68 francès fou un element que influí decididament en la configuració posterior de les relacions entre les diferents figures de professorat del camp universitari, i, per tant, novament, la necessitat de pensar en aquells successos històrics que hagin pogut modular la configuració del camp universitari català. Bourdieu (2008c) m'aporta una mirada holística al fenomen i una major comprensió d'aquest a partir d'una gran varietat de conceptes i reflexions que desplega al seu voltant, i, per tant, m'ajuda a delimitar el meu objecte d'estudi d'una manera més curosa, és a dir, ser conscient de la constel·lació d'institucions que hi ha darrera el camp universitari i els capitals que s'hi ostenten –segons la posició que s'ocupa en el camp–, però també, i sobretot, la importància que tenen certs successos històrics i que poden suposar, certament, una delimitació simbòlica i material entre dos mons universitaris. L'aproximació bourdieana al fenomen, però, difereix de la plantejada per aquesta investigació, ja que la utilització d'una metodologia que combina l'anàlisi estadístic i la realització d'entrevistes (Baranger, 2009: 67), en què hi predomina l'anàlisi estadístic (Pecourt, 2016: 353), no es correspon amb la pretesa aprehensió de l'objecte d'estudi. L'ús dels conceptes bourdieans *camp* i *capital* permeten observar la traça que deixa un concepte encara més

cabdal en la seva prolífica obra, el d'*habitus*, o, referit a aquesta investigació, el que podríem anomenar com a *habitus* acadèmic.

La mirada foucaultiana

Analitzar la universitat, i fer-ho tenint en consideració les relacions de poder que hi actuen, suposa haver de prendre certes estratègies per aprehendre-les, tal com indica Michel Foucault (1992). He emprat parts del text *Poder, dret i veritat*⁴⁵ [1975-1976] del filòsof francès per il·lustrar de quina manera la meua mirada s'impregna de la foucaultiana. He afegit, entre claudàtors i en negreta, elements que considerava anàlegs al meu objecte d'estudi, la universitat, o dit en altres paraules, al sistema universitari públic català i les institucions que considero oportú analitzar per abordar el fenomen del professorat associat. Les analogies són les següents:

1) *Captar (..) el poder en les seves extremitats, a les seves terminacions, allà on es fa capil·lar; captar el poder en les seves formes més regionals, més locals, sobretot allà on, sortint-se de les regles del dret que l'organitzen i el delimiten, es prolonga més enllà d'elles investint-se en institucions, pren cos en tècniques i es dóna instruments d'acció material que poden també ser violents [la (no)renovació del contracte] (...) tracta de veure com efectivament el càstig [la contractació] i el poder de castigar [poder de contractar] prenen cos en algunes institucions locals [els departaments], regionals [deganats, rectorats, DGU i Generalitat], materials [les persones], (...) captar el poder a partir de l'extrem menys jurídic del seu exercici [la vida quotidiana de les diferents categories contractuals i funcionarials]* (Foucault, 1992: 86).

2) *Estudiar el poder allà on la seva intenció –si existeix– està investida en pràctiques reals i efectives [les hores de dedicació acadèmica, el reconeixement institucional de les tasques dutes a terme i la situació laboral i vital de les diferents persones], en la seva cara externa, allà on està en relació directa i immediata amb allò que podríem anomenar, provisionalment, el seu objecte [el professorat], el seu blanc, el seu camp d'aplicació [el sistema universitari públic català], és a dir, allà on s'implanta i produeix efectes concrets [els departaments de les universitats catalanes]* (ibídem: 87).

3) *El poder, si se'l mira de prop, no és quelcom que es divideixi entre els que l'ostenten com a propietat exclusiva i els que no el tenen i el pateixen. El poder és, i ha de ser, analitzat com a quelcom que circula i funciona –per dir-ho així– en cadena (...) el poder funciona i s'exerceix a través d'una organització reticular (...) els individus (...) són sempre els elements de recomposició (...) el poder no s'aplica als individus, sinó que transita a través dels individus* (ibídem: 88).

---

⁴⁵ Aquest text m'arriba telemàticament de la mà del Miquel Fernández i González.

4) *Fer un anàlisi ascendent del poder: partir dels mecanismes infinitesimals (que tenen la seva història, el seu trajecte, la seva tècnica i la seva tàctica) i després veure com aquests mecanismes de poder (que tenen la seva solidesa i la seva tecnologia específica) han estat i són investits, colonitzats, utilitzats, doblegats, transformats, traslladats, estesos per mecanismes cada vegada més generals i per formes de dominació globals [Pla Bolonya, internacionalització universitària i impuls de l'Espai d'Educació Superior Europeu] (...) sobretot mostrar com fenòmens més globals els investeixen i se'ls annexionen i com poders més generals o interessos econòmics poden interessar-se en el joc d'aquestes tecnologies infinitesimals [es privilegia la investigació respecte la docència, s'orienta la universitat cap a un model de mercantilització del coneixement, el reconeixement es basa en les indexacions internacionals i les universitats públiques paguen quantioses sumes a empreses privades per tenir accés a les publicacions acadèmiques] (ibídem: 89).*

5) *No crec que el que es forma a la base siguin les ideologies: és molt menys i molt més. Són instruments efectius de formació i acumulació de saber, són mètodes d'observació, tècniques de registre, procediments d'investigació, aparells de verificació (...) el poder, quan s'exerceix en aquests mecanismes subtils, no pot fer-ho sense formar, organitzar i posar en circulació un saber o, més aviat, aparells de saber que no són edificis ideològics (...) la investigació (...) s'ha d'orientar cap a la dominació, els operadors materials [el professorat i personal de l'administració pública, i, també, els càrrecs polítics], les formes de subjecció [la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya i les ramificacions d'aquest nucli legislatiu, com, per exemple, l'AQU Catalunya], les connexions i utilitzacions dels sistemes locals de subjecció i els dispositius estratègics (ibídem:91).*

La sociologia històrica després del postestructuralisme francès

No conec cap de les dues prolífiques obres en profunditat, ni la bourdieana ni foucaultiana, sinó que les conec parcialment, i, per tant, les empro en aquest sentit, des del desconeixement del seu pensament al complet. Per mi, són i seran dos clàssics del pensament contemporani occidental, i, per aquest motiu, considerava elemental recórrer a les seves veus, però espero que l'aproximació tangencial que en faig no vagi en detriment del que he après d'elles. Per suplir aquesta mancança m'he aproximat a altres autors, com ho seria el cas del filòsof italià Roberto Esposito, un entre d'altres a qui també m'aproximaré. Les obres de Michel Foucault i Pierre Bourdieu encara em fan molt respecte, i, per tant, m'hi vaig acostant a poc a poc, a mesura que passen els anys i vaig percebent que els meus coneixements es van consolidant, un fet que m'aporta confiança per anar avançant en la lectura de dues majestuoses obres com són les seves.

La sociologia històrica que intento delinear, com he intentat mostrar breument en els dos darrers apartats, està fortament influenciada per ambdós postestructuralistes francesos. Com he exposat anteriorment, a partir de la mirada foucaultiana intento traçar una diagonal analítica que, per una banda, analitzi la conformació (bio)política de l'ontologia de l'actualitat, i que, per altra banda, genealògicament, tracti d'analitzar la conformació sociohistòrica d'aquesta (bio)política. L'aportació de la mirada bourdieana va en un altre sentit, ja que, bàsicament, m'influeix en la importància de tenir present que un esdeveniment històric pot ser profundament rellevant en la conformació de dos mons universitaris fortament diferenciats. Per tant, entenc que la mirada bourdieana pot ésser emprada anàlogament per analitzar la història del sistema universitari català, prenent el pla Bolonya i la Llei 1/2003 com a frontera que delimita ambdós mons universitaris, delimitat, l'altre, per la Llei Orgànica 11/1983, i, anteriorment, per l'època franquista i l'etapa de transició a la democràcia.

Com es veurà en els capítols posteriors, ambdós pensadors són decisius en la meua mirada teòrica cap al camp universitari, perquè, en definitiva, es tracta d'una investigació que pretén abordar una *preocupació bourdieana* –el camp universitari com a objecte d'estudi– aprehesa a partir d'una *artesanía foucaultiana* –la pràctica arqueològica d'una revista de sociologia–.

La fita a què s'aspira: cap a la sociologia històrica del coneixement científic

La veu sociològica de Ramón Ramos (1995) va ser fixada la dècada dels anys noranta dels segle passat, però, molt recentment, Marta Latorre i Héctor Romero (2018) han publicat un article en què es duu a terme una nova recapitulació i una actualització de l'estat de la qüestió de sociologia històrica, malgrat que, com lamenten, encara ara sigui un subcamp que no està reconegut ni acadèmica ni institucionalment: *a Espanya la sociologia històrica no s'ha desenvolupat a pesar que sí que va haver una recepció bastant intensa dels autors de la "segona onada"* [Tilly, Skocpol, Burawoy, Hunt, Wallerstein, Eisenstadt, Moore, entre d'altres, i, l'injustament oblidat, Norbert Elias] (Latorre i Romero, 2018: 23). Les primeres publicacions d'aquesta onada es van produir a mitjans de la dècada dels anys seixanta, tal com senyalen Latorre i Romero (2018), i la seva consolidació es va produir al llarg de la dècada dels anys setanta i principis dels vuitanta. Però, paradoxalment, després de la publicació de *Visió i mètode de la sociologia històrica*⁴⁶ de Theda Skocpol [1984], la relació entre la sociologia i la història, que semblava que s'havia enfortit durant aquelles dues dècades, canviaria de rumb: *tanmateix, a pesar de la fèrtil trajectòria d'alguns dels seus protagonistes, és a partir de la seva publicació quan, inesperadament, l'acostament entre sociologia i història decau (...) un dissens creixent [que] es va anar manifestant, especialment durant la dècada dels*

---

⁴⁶ Skocpol, Theda (2012) *Vision and Method of Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

noranta, a través de les diferents línies de fractura: per exemple, una major atenció a les institucions, el gir de gènere i l'enfocament postcolonial (Latorre i Romero, 2018: 2). La proposta de la “tercera onada” de sociologia històrica, o dit en altres paraules, la vigència de l'agenda del 2005 –*Refent la modernitat*⁴⁷–, deixava de donar tanta importància a *temes com els processos de modernització i el desenvolupament capitalista, la formació dels Estats nacionals i l'estudi sociològic de les revolucions* [i] *donaven pas a l'anàlisi de xarxes i a l'anàlisi institucional, a l'elecció racional i els reptes de la teoria feminista i postcolonial* (ibídem: 20-21).

Le meva sociologia històrica és un projecte d'investigació molt menut en comparació a les ambicions teòriques de la “segona onada”, i, respecte de la tercera, tampoc em sento especialment cridat per les tendències de l'agenda de l'any 2005, però, en canvi, tal com senyalen Latorre i Ramos (2018), el seu actual desplaçament cap a la narrativa sí que el comparteixo, com, també, el gir cap als clàssics, però, en el meu cas, no es tracta d'una mirada cap als a qui, sociològica i col·loquialment, ens referim com a clàssics, sinó cap uns clàssics més contemporanis –Bourdieu i Foucault–. Precisament, la tria de la universitat com a objecte d'estudi genera, forçosament, un distanciament respecte les tendències que es desprenen de tal agenda, i, per tant, com exposaré més endavant, la meua mirada es desplaça, necessàriament, cap a la *sociologia històrica del coneixement* (Vera, 2012). Però abans, voldria fer meua la recomanació, de l'autora i l'autor de l'article que han situat més recentment l'estat de la sociologia històrica a nivell internacional, de contribuir a rastrejar aquelles obres i empremtes que hagi pogut deixar la sociologia històrica en aquelles institucions acadèmiques on aquesta encara no ha obtingut un grau d'institucionalització suficient. Considero que, el següent autor que exposaré, forma part, almenys una part de la seva obra, concretament, les seves primeres dues obres publicades, dedicades a la sociologia dels intel·lectuals –duta a terme a través d'una finíssima sociologia de la filosofia–, de la sociologia històrica produïda a la península, i, encara més rellevant, produïda quasi bé contemporàniament al sorgiment de la darrera agenda programàtica, si més no en els anys posteriors, i que també seria precursora en la seva orientació cap a la narrativa i el seu gir cap als clàssics, que, de ben segur, seran Michel Foucault i Jesús Ibáñez. De totes maneres em temo que, probablement, el filòsof (i sociòleg) José Luis Moreno Pestaña no s'(auto)identifica amb la sociologia històrica, perquè només li he llegit algunes referències (Moreno Pestaña, 2013a: 21, 31; Moreno Pestaña, 2013b: 159) i no pas per referir-se a sí mateix –encara que aquestes es produeixen, justament, poc temps després del sorgiment d'una revista que té aquest mateix nom o nomenclatura–.

La sociologia històrica rep, precisament, aquest adjectiu, tal com senyala Héctor Vera (2012) –en sintonia amb Latorre i Romero (2018)–, perquè, *donades les circumstàncies*

---

⁴⁷ Adams, J., E. Clemens i A.S. Orloff, eds. (2005) *Remaking Modernity: Politics, History and Sociology*, Durham, Duke University Press.

presents en les ciències socials, l'etiqueta resulta pertinent perquè en termes generals el nostre camp segueix en el "retraïment del present" –per utilitzar una expressió del mateix Elias. Emprar l'adjectiu "històric" subratlla la necessitat d'estudiar els processos de llarg termini en la cognició humana (Vera, 2012: 224). El sociòleg Héctor Vera va presentar, l'any 2012, les diferents orientacions teòriques que han caracteritzat a la sociologia històrica del coneixement i que, segons l'autor, serien les següents:

*1) Els **enfocaments micro-sociològics**, que es centren en l'anàlisi de l'acumulació biogràfica d'experiències, en la sedimentació en un imaginari subjectiu de coneixement i en la connexió entre els individus i els fons socials de coneixement que aquests tenen al seu abast. La seva escala temporal és el llarg d'una **vida humana** (i.e. una biografia) i la seva unitat d'anàlisi privilegiada és la **vida quotidiana** [tradició fenomenològica de la sociologia del coneixement, Alfred Schutz, Thomas Luckmann i Peter Berger] (Vera, 2012: 242).*

*2) Els **enfocaments** (...) **meso-històrics**, que analitzen com els fons de coneixement són organitzats i transformats per acords i conflictes polítics, econòmics i intel·lectuals entre institucions i grups socials. La seva escala temporal són els **segles** i la seva unitat d'anàlisi les **institucions** i les **organitzacions** [Karl Mannheim (sociòleg), Michel Foucault (filòsof), Fritz Ringer (historiador) i Peter Burke (historiador)] (ibídem: 242-243);*

*3) La tercera posició dóna prioritat als **processos històrics de llarg termini** d'acumulació i síntesis d'experiències i de formació dels imaginaris socials de coneixement. L'escala temporal que utilitzen els sociòlegs que afavoreixen aquesta perspectiva va dels **segles** als **mil·lennis** i les seves unitats d'anàlisi són les **cadenes de generacions** [Jack Goody (antropòleg), A. R. Luria (psicòleg), Émile Durkheim (sociòleg), Edward Shils (sociòleg) i Norbert Elias (sociòleg)] (ibídem: 243).*

La meua posició, respecte les anteriors orientacions teòriques exposades, seria, per una banda, un enfocament totalment microsociològic –vida humana com a escala temporal i vida quotidiana com a unitat d'anàlisi–, però, seguint el plantejament mesohistòric de Foucault i la seva mirada cap a les traces de la història en l'ontologia de l'actualitat, per una altra, també desplego un enfocament històric, que no comparteix l'escala temporal dels segles ni dels mil·lennis, perquè s'ubica en la unitat temporal de les **dècades**, però sí que en compartim la unitat d'anàlisi, és a dir, la mirada cap a les institucions i organitzacions, en el meu cas, el **camp universitari**. En l'estratègia narrativa de mostrar la sociogènesi hi col·liguen, des del meu punt de vista, ambdues unitats, la temporal i la d'anàlisi, perquè, precisament, intento anar mostrant d'on he extret les diferents idees, conceptes i coneixements i, per tant, mitjançant aquesta pràctica (auto)analítica

procuro posar en pràctica la sociologia històrica del coneixement científic per la que advoco, és a dir, tal com argumenta Vera (2012), tenir present la *dimensió intergeneracional* del coneixement, ja que la definició d'aquest com a *l'acte de conèixer, una acció realitzada per individus que pertanyen a grups i entorns socials particulars i que viuen en unes condicions històriques específiques (...)* [implica] *que s'emfatitza que els individus adquireixen i modelen el seu coneixement a través d'una riquesa cognitiva que reben dels seus predecessors* [i predecessors i contemporanis i contemporànies] (Vera, 2012: 241).

Un darrer element que sovint roman sociològica i comunament oblidat –menys per Elias–, a pesar d'ésser el més important, característic de la sociologia històrica del coneixement, és *la relació que s'estableix entre el poder i coneixement* (ibídem: 246). Que la universitat sigui l'objecte d'anàlisi d'aquesta investigació és, precisament, perquè considero que actualment és la institució social on s'intensifica aquesta relació amb més contundència, encara que, per descomptat, és quelcom que s'insereix en la pròpia lògica del sistema educatiu en general. O dit en altres paraules, és en el camp universitari on l'encreuament entre ambdós, poder i coneixement, es cristal·litza d'una manera especialment particular i elemental. Precisament, perquè *els humans necessiten conceptes i símbols que els serveixin com a medi d'orientació (...)* [i] *monopolitzar la producció, administració i distribució dels mitjans per satisfer la necessitat humana de coneixement és una font de poder* (ibídem). Per tant, quan s'analitza un camp en què s'hi produeix, s'administra i es distribueix coneixement s'ha de tenir ben present que *aquests processos mai estan separats de tendències monopolitzadores o democratitzadores del coneixement i que això té efectes significatius en els equilibris de poder entre grups socials* (ibídem). Considero que la tendència mercantil en què es veu avui immersa la universitat, en l'època del neoliberalisme triomfant, fa extremadament necessari l'anàlisi d'aquesta institució, però sobretot, de les condicions de vida de la gent que la fa possible.

En definitiva, concebo la meua sociologia històrica com un acte de pensament crític, o com diria la filòsofa Marina Garcés⁴⁸, emprar el pensament com eina de combat que ens ajudi a comprendre, encara que només sigui una mica, com operen realment els mecanismes de reproducció de la realitat –*una quotidianitat en la que només podem reproduir la realitat* (Garcés, 2009: 23)–. I encara més, pensar críticament és encarnar la crítica –*un cos que està en i amb el món* (ibídem: 28)–, un combat contra la impotència de la reproducció *natural* –social– de la realitat. Es tracta, doncs, de practicar una sociologia que pensi en *un cos més preparat per combatre la por, més exposat i menys aïllat. Un cos que sap que la seva vida no és només seva i que en això que va més enllà*

---

⁴⁸ La recomanació del text *Combatir la impotencia* de la Marina Garcés prové, novament, de la meua relació telemàtica-epistolar amb en Miquel Fernández i González, a qui li va recomanar aquest text, tal com diria ell, *el gran Fernando*, en Fernando González Placer.

de sí mateix s'hi juga tot (ibídem: 35). La meua sociologia històrica pretén combatre la impotència acadèmica a través del pensament crític i seguir dirigint la mirada familiar cap als objectes aparentment menuts, com va fer l'àvia, l'Isidra Maranges i Prat. Vull seguir el camí (familiar) traçat per la meua àvia i practicar una mirada profundament artesanal i meticulosa, una investigació dirigida cap aquells objectes d'estudi que el pensament acadèmic hegemònic sovint ignora, és a dir, una mirada acadèmica cap a la indumentària civil (Maranges, 2018) i no pas, com comunament s'ha fet, cap a la indumentària bèl·lica –en el meu cas, cap a la situació del professorat associat i no pas cap als models universitaris existents a nivell internacional–.

Capítol 3. Criminologia crítica, zemiologia i sociologia crítica

Entenc aquest capítol com la cerca d'una primera estabilització del meu *habitus* teòric per aprofundir en la sociologia de la universitat (Baranger, 2009:64), encara que, com es veurà, són diverses les tensions internes que potser es jutjaren com a irresoltes, a pesar que la meua voluntat sigui la d'equilibrar-les. Fer treballar diferents disciplines en una mateixa direcció resulta complexa, però, com mostraré, tampoc ha estat un projecte difícil de confeccionar perquè a mesura que s'avançava en la lectura dels textos veia com, curiosament, les peces anaven encaixant soles. Crec que si encaixaven amb relativa facilitat no era una qüestió de perícia, sinó perquè, precisament, aquestes compartien el substrat en què se sustenten. En les següents pàgines intentaré mostrar a través de la meua experiència com a estudiant del màster de quina manera m'he familiaritzat amb la criminologia, especialment amb la criminologia crítica, quins han estat els elements que m'han fet distanciar-me'n i aproximar-me a la zemiologia i, finalment, com aquest trànsit disciplinar per la criminologia i d'ella cap a la zemiologia estan relacionades amb la meua posició en el camp sociològic espanyol i la meua tendència a situar-me, també, en el seu pol crític (Moreno Pestaña, 2008: 85-94).

L'eina analítica que he emprat per comprendre el camp criminològic –i també per comprendre-hi la meua posició– és hereva del programa bourdieà de la sociologia de la filosofia i la seva referència m'arriba, novament, per un text de Moreno Pestaña (2005), a qui, com s'anirà veient, em referiré en reiterades ocasions al llarg del capítol. Com senyala el filòsof andalús, Pierre Bourdieu convoca el programa d'investigació spinozià de les obres culturals per a l'anàlisi dels productes filosòfics i determina tres línies organitzatives del treball sociològic: [la] *trajectòria social dels productors*, [les] *formes simbòliques específiques en les que han d'expressar-se* i [els] *processos de definició col·lectiva dels productes* (Moreno Pestaña, 2005: 22). D'aquestes tres directrius seran especialment rellevants per a l'anàlisi les dues darreres.

La definició dels pols crítics

Si fixem l'atenció en els processos de definició col·lectius, resulta un element interessant constatar que la definició del pol crític es produeix gairebé contemporàniament en la criminologia occidental i la sociologia espanyola. En el camp sociològic es va anticipar una dècada i es va consolidar el seu pol crític a la dècada dels anys 70, i, en canvi, en el camp criminològic el seu sorgiment es va produir en aquesta dècada –*entrava en escena una sèrie d'esforços per superar aquelles dues criminologies, reflectida en les diverses perspectives radicals i neomarxistes* (del Olmo, 2013: 126-127)– i la consolidació va tenir lloc a la dècada dels anys 80, en què es donà un debat consolidat entre tres paradigmes: l'abolicionisme, el realisme d'esquerres i el garantisme penal (ibídem: 130). A l'article de Rosa del Olmo [1998](2013), criminòloga llatinoamericana, s'esmenta un grup

d'investigadors que també s'ubiquen en l'espai crític del camp criminològic, però que no s'identifiquen amb cap dels paradigmes anteriors i que, crítics amb els crítics, s'identifiquen amb una criminologia crítica progressista i universitària⁴⁹ (ibídem: 131).

Els processos de definició col·lectiva dels productes criminològics han conformat, doncs, un espai crític en què es fa referència a l'existència de criminologies crítiques. Com senyala l'autora, els tres paradigmes que constitueixen aquest l'espai crític criminològic estan fortament lligats a les realitats socioculturals en què han sorgit, que, en el meu cas, correspondria a la tradició del *garantisme penal o dret penal mínim d'Itàlia i Espanya* (del Olmo, 2013: 130), el paradigma que també ha influenciat o que té més pes específic a l'Amèrica Llatina (ibídem: 132), com ho denota la intensa afluença d'estudiants d'aquelles latituds en el màster durant els dos cursos acadèmics en què he cursat les assignatures. La criminologia crítica que s'ensenya a la facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, doncs, està fortament vinculada a aquesta tradició. Abans de cursar el màster desconeixia completament la disciplina, però un element que em va facilitar la meua entrada al camp va ser el meu bagatge sociològic. Com exposava anteriorment, les formes simbòliques d'expressió de les obres culturals són un element a partir del qual es poden analitzar aquestes i, per tant, entendre de quina manera s'ha inserit el llenguatge sociològic en el criminològic crític. Una figura que va poder conèixer aquest procés de primera mà, i que és crític amb ambdues bandes, la d'arrel interaccionista i la d'arrel marxista (Sozzo, 2008: 161), és el conegut criminòleg Dario Melossi. L'Escola de Chicago de sociologia va ser profundament influent en la criminologia crítica degut a les contribucions que feren al seu desenvolupament la incorporació de coneixements que provenien de l'interaccionisme simbòlic i la teoria de l'etiquetament, especialment pel que fa referència a la noció de control social com a *qualcom productiu, conflictual i pluralista* (Sozzo, 2008: 162).

Recentment, les configuracions simbòliques de la criminologia crítica han experimentat noves contribucions sociològiques i filosòfiques, com seria el cas de la criminologia crítica global proposada per Iñaki Rivera (2016) en què hi trobem la influència de l'escola de Frankfurt i la teoria crítica, i, en una obra de més actualitat, el retorn contemporani de Rivera (2017) als plantejaments radicals inicials de la criminologia crítica dels anys 70 des del garantisme penal, és a dir, una proposta que opta per un garantisme radical que no perdi de vista el que ignoraven els criminòlegs radicals d'aquella dècada: la necessitat

---

⁴⁹ Emprar els adjectius progressista i universitària per definir-se –i titllar simplement de relativistes a la resta– generen, des del meu punt de vista, una major proximitat a les esferes de poder, i, per tant, a la promulgació d'una criminologia que pugui fer un servei més funcional a l'esfera política. Potser per aquest motiu, la criminòloga crítica (progressista) a qui fa referència l'autora té avui una càtedra de criminologia a la Universitat Pompeu Fabra i els criminòlegs crítics (relativistes) de la Universitat de Barcelona amb prou feines tenen recursos per tirar endavant el projecte de l'Observatori del Sistema Penal i dels Drets Humans i el SIRECOVI, per no parlar dels avantatges institucionals i personals que suposa tenir una càtedra en el camp criminològic en què sustentar una línia de pensament i d'investigació.

de pensar radicalment la teoria tenint en compte la vessant empírica. El projecte d'una política pública d'excrceració denota que el recorregut teòric realitzat des de fa més de tres dècades també té propostes concretes que, únicament, depenen d'una voluntat política d'execució –que segurament tampoc arribarà a pesar de la sensibilització amb aquest món que se'ls feia tan llunyà–. Ésser socialitzat en el camp criminològic des d'un marc teòric estretament lligat al garantisme penal per tradició sociocultural (del Olmo, 2013: 130), i, inclús, per nexes personals del professorat actual i anterior del màster amb les figures rellevants d'aquesta tradició –Baratta, Bergalli, Ferrajoli, etcètera–, genera que, com a estudiant, prendre'n distància sigui un treball personal complicat. Una influència tan directa és sempre més difícil de gestionar, precisament, perquè la proximitat amb el coneixement i la comunitat intel·lectual (Pecourt, 2016: 353-355) que l'ostenta és d'una intensitat molt elevada, però considero que la meua distància li és pròxima i, sobretot, deutora, i que, per tant, pot ser una situació beneficosa per a ambdues parts.

La ponència d'un dels encunyadors del dany social

La distància a què m'estic referint és el salt de la criminologia (crítica) –se'm difícil pensar que algú pugui saltar-hi des de posicions més ortodoxes– a la zemiologia o perspectiva del dany social (Hillyard i Tombs, [2004](2013)). El capital social universitari del grup de criminòlegs de la UB, especialment de l'Iñaki Rivera Beiras, ens va oferir als estudiants del màster la possibilitat de poder assistir el 23 de gener del 2018, en el marc del Seminari permanent Alessandro Baratta-Massimo Pavarini, a la ponència *Zemiologia: ¿més enllà de la Criminologia?* a càrrec del professor Paddy Hillyard –encunyador, juntament amb Steve Tombs, dels conceptes de dany social i de zemiologia–. Certament, considero que la seva proposta teòrica va més enllà de la criminologia o de la teoria criminològica (Rivera, 2016: 35), però crec que parlar d'una nova disciplina són paraules majors, realment seductores –durant un cert temps he estat molt convençut de la seva independència–, sobretot quan tens la possibilitat de viure en primera persona el discurs dels seus orígens per part d'un dels seus principals protagonistes. Després l'auge emocional cal prendre'n una distància crítica sense deixar de reconèixer l'immens valor que tenen la proposta teòrica i l'experiència viscuda, i, des d'aquesta posició, treballar en aquest nou horitzó teòric i fer-hi una petita contribució que el pugui fer avançar i consolidar com a projecte col·lectiu.

La sensació que més em va calar d'aquell dia va ser la inexactitud de certs fonaments en què pretenia sustentar el seu edifici teòric, com, per exemple, la noció de necessitat, de la qual no en va presentar cap fonamentació, una direcció en la que també apuntava Baratta, com senyala Rivera (2016: 35-36), encara que també hi ha certa mancança en la materialitat d'un concepte com el de necessitat, que, en la mateixa línia, esdevé clau en la seva argumentació, però que n'ofereixen una fonamentació força dèbil –tractaré

aquest punt amb més deteniment al capítol 6 a través de l'obra de Simone Weil—. Tal com he après de Moreno Pestaña —no recordo el text i no he estat capaç de trobar-ho—, en ciències socials les disciplines acadèmiques hi tenen el seu paper específic segons la manera en que optem per convocar-les, i, la filosofia, no pot substituir el que hauria d'ésser abordat des de la sociologia i l'antropologia, guarint-les de contingut empíric. En el terreny filosòfic, concretament en l'epistemològic, considero que l'ontologia disciplinar de la criminologia es veu profundament afectada si col·loques al centre la noció de crim o la de dany social, encara que la primera categoria pugui ser desconstruïda. Entenc que la manca de concreció conceptual (Hillyard i Tombs, 2013: 183-184) faci possible encabir-hi tot tipus de discursos i que, per tant, sigui necessari avançar cap a una major concreció conceptual que estigui dotada també de recerques amb contingut empíric que ajudin a reforçar i modificar tots aquells aspectes de la vessant teòrica que siguin necessaris, i aquest és el propòsit d'aquesta investigació.

La perspectiva teòrica del dany social consta d'un text germinal⁵⁰ —*¿Más enllà de la Criminologia?* [2004](2013)— que té el mateix nom que la conferència que ens va oferir el professor Hillyard. Un fet curiós, perquè gairebé quinze anys després d'haver-lo escrit encara es seguia plantejant la mateixa pregunta i, segons vaig percebre en el seu discurs, tampoc no estava del tot convençut de la resposta que hi donava —entenc que després del temps transcorregut i sense una consolidació clara de l'anelhada disciplina sigui un element que l'obligui a parlar amb certa prudència—. Durant la ponència va reconèixer la influència de l'obra de Michel Foucault en la seva, i, també, com em va comentar quan vam sortir de la sala —juntament amb un: *ara us toca pensar-hi a vosaltres, als que ens prengueu el relleu*—, la que havia tingut el llibre *Modernitat i Holocaust* de Zygmund Bauman en la conceptualització de la responsabilitat en l'edifici teòric zemiològic, encara que, lamentablement, no ho reconeixen en el seu text, en què no hi apareix cap referència (Hillyard i Tombs, 2013: 186-187). La dificultat de la definició i la conceptualització del dany social, com reconeixen els propis autors (ibídem, 185), no poden emmascarar els diferents esforços realitzats per dotar aquesta perspectiva teòrica de recerques empíriques, com s'ha produït també a casa nostra (Rivera Beiras et alii, 2014), ni tampoc el seu potencial transformador (Hillyard i Tombs, 2013: 190). Precisament, perquè la seva mirada cap a la implicació estatal en la perpetració del dany (ibídem: 183, 185, 190), també ho és cap a la responsabilitat política i ministerial (ibídem: 187), que esdevenen elements centrals de la seva reflexió i teorització.

---

⁵⁰ He decidit centrar el meu anàlisi en el text que origina la perspectiva del dany social encara que hi textos més recents, com ara *Social harm and zemiology* (2017), també d'ambdós autors, i *For pragmatism and politics: crime, social harm and zemiology* (2018) de Steve Tombs.

El tatami comú dels pols crítics

La incomoditat que podria generar entre els poders estatals la proliferació de l'ús de la perspectiva del dany social, és, segurament, semblant a la molèstia que Bourdieu [1980] apunta que genera la sociologia. Quan en parla en termes genèrics i dóna per fet que la sociologia és una ciència crítica (Bourdieu, 2008a: 21), el cèlebre sociòleg francès deixa fora del terreny sociològic aquells que la practiquen sense aquesta pretensió –una afirmació que comparteixo–, com, malauradament, encara succeeix d'una manera força extensa. La necessitat d'adjectivar la sociologia com a crítica és deguda, precisament, com succeïa també amb la incorporació de l'adjectiu històrica en el segon capítol, a la voluntat de fer palesa la reivindicació d'un espai en el camp. Un espai que sovint és marginal i que, a través l'adjectivació de crític, es distancia de la posició hegemònica o predominant en el camp sociològic. L'existència d'una sociologia crítica espanyola (Moreno Pestaña, 2008: 85-94) n'és un exemple, tal com, seguint la premissa dels processos de definició col·lectius, als quals Bourdieu no n'era gens indiferent, perquè també parla directament de *sociologia dolenta* (Bourdieu, 2008a: 23), també trobem un(s) pol(s) crítics en el camp criminològic (del Olmo, 2013: 127-132). El nexa que proposo entre aquests dos camps disciplinars, el sociològic i el criminològic (crítics), es troba, precisament, en les seves posicions en llurs respectius camps de lluita intel·lectual i aquesta és la raó que facilita el vincle que proposo entre elles. Concretament, un espai de trobada específic, l'ocupat per la tradició sociològica del qualitatisme crític (Alonso i Rodríguez, 2014). Finalment, tal com s'ha explicat al segon capítol, en aquesta investigació no es realitzaran entrevistes, però, de totes maneres, s'ubica en aquesta tradició perquè la recerca documental que es pretén dur a terme –capítol 7– s'emmarca, en termes més genèrics, en la investigació social qualitativa (Valles i Baer, 2005). Es tracta, doncs, d'una elecció que s'alinea amb el posicionament adoptat en el terreny epistemològic –capítol 1–, és a dir, es concep a l'investigador com un *subjecte en procés* (Alonso i Rodríguez, 2014: 22, 23-24), com es mostra a través de la elaboració d'una investigació social novel·lada, en què es mostra aquest aspecte específic mitjançant l'ús de la narració, o dit en altres paraules, el subjecte en procés que he estat al llarg d'aquests anys per arribar al resultat que mostro.

Les circumstàncies actuals dels camps criminològic i sociològic m'han conduït a promoure la necessitat de *potenciar la tradició crítica en la investigació social* (Alonso i Rodríguez, 2014: 14), i, per tant, en sintonia amb allò expressat anteriorment, intentar elaborar una proposta analítica que tingui com a marc de referència una sociologia històrica crítica del coneixement científic. La sociologia del coneixement es va desenvolupar, originalment, a partir de propostes que es movien en un plànol estrictament teòric –Mannheim, Merton, Berger i Luckmann, etcètera–, però, en els darrers temps, s'ha anat produint un viratge cap a recerques de caire més empíric. La meua proposta és una sociologia històrica crítica del coneixement científic que opti per

dirigir la mirada cap a l'espai d'entrecreuament de la sociologia dels intel·lectuals (Pecourt, 2016) i la sociologia del treball acadèmic (Castillo i Moré, 2016), des de la perspectiva teòrica del dany social (Hillard i Tombs, 2013). A continuació desgranaré els diferents elements que composaran el marc analític proposat per a la realització de la vessant empírica de la present investigació, però, abans, explicaré el recorregut que hi ha rere una sociologia tan adjectivada i específica com la que s'està plantejant.

L'aprenentatge a través dels intel·lectuals consagrats

La meua entrada a la sociologia dels intel·lectuals s'ha produït, seguint les tres variants proposades Juan Pecourt (2016), a través de la sociologia dels intel·lectuals consagrats (Pecourt, 2016: 351-353), però, la reflexió teòrica i el treball empíric d'aquesta investigació s'ubiquen en la sociologia de les comunitats intel·lectuals (ibídem: 353-355). L'obra amb què vaig iniciar-me en la sociologia dels intel·lectuals consagrats, que, curiosament, Pecourt (2016) no cita en el seu article, és *Convertint-se en Foucault: sociogènesi d'un filòsof* de José Luis Moreno Pestaña. Aquesta obra, juntament amb la de *Filosofia i sociologia a Jesús Ibáñez: genealogia d'un pensador crític*, que és la citada per l'autor en el seu article, han esdevingut dos magisteris del funcionament del camps universitaris francès i espanyol respectivament, però, també, un aprenentatge de com s'hi mou (o hi juga els seus capitals) un subjecte determinat, encara que no en sigui un de consolidat, perquè, justament, els moviments, siguin cap a una banda o una altra, són inherents a tots els cossos que prenen partit en el camp, que decideixen jugar-hi. El filòsof, practicant de la sociologia, a qui m'estic referint és una persona a qui darrerament dec molt en l'ampliació del meu bagatge sociològic i per a qui, certament, sento una profunda admiració cap a la seva obra. La seva figura també ha estat cabdal en el meu procés reconciliació amb el positivisme, encara que, com s'haurà fet evident en aquest capítol i els anteriors, em mantinc ferm en la meua distància epistemològica respecte aquest. Aquesta distància no treu –perquè seria quelcom totalment desastrós que succeís–, la meua voluntat de reconèixer l'enorme influència que tenen ell i la seva obra, precisament, perquè penso que s'ha de tenir una destresa desbordant per fer unes sociogènesis genealògiques de dues figures que, a primera vista (teòrica), semblen simplement *genials*: el filòsof francès Michel Foucault i el sociòleg càntabre Jesús Ibáñez.

Ha estat la primera vegada que un text sociològic m'ha atrapat tant com diuen que ho fa una novel·la, ja que, en ambdues lectures, me n'anava a dormir pensant en seguir llegint l'endemà i, tan aviat com pogués, reprendre l'apassionant lectura d'una part de la història (sociològica) del pensador que en aquell moment tingués entre les mans. Ambdós llibres estan escrits amb una argumentació penetrant i punyent, que no s'està d'etzibar cops a qui consideri que els mereix i que no deixa de mirar a tot arreu, a tots els espais possibles, és a dir, com a través de la seva narrativa realitza un anàlisi que, fidel a diacronicitat i historicitat de l'autor analitzat, és el pal de paller de la seva

argumentació sociològica. La comparació és l'eina a través de la qual mostra els espais intel·lectuals ocupats pels autors, però també, i sobretot, aquells que no van ocupar i que estaven al seu abast en determinats moments sociohistòrics: *no és la meua intenció explorar la relació originària de Foucault amb les coses. Pretenc saber si les disposicions adquirides en aquella relació es van manifestar i com en el que Foucault va escriure. Per a això només hi ha un camí: establir l'espai de posicions ocupades per Foucault al llarg de la seva carrera escolar, professional i intel·lectual i confrontar-les amb aquelles posicions que, tenint a la seva disposició, no va ocupar. Els possibles institucionals configuren un entorn d'elecció del qual el valor només es revela a través del temps i en funció de la confirmació específicament intel·lectual que es rep de l'entorn. Un temps en el que l'experiència individual ha de veure-se-les amb trajectòries alternatives i oposades* (Moreno Pestaña, 2006: 48). El brillant filòsof (i sociòleg) ens indica que, en unes pàgines que anys després esdevindran un llibre –*Foucault i la política* (2011)– (Moreno Pestaña, 2005: 33-34), tampoc podem perdre de vista com, quan analitzem sociològicament un autor, també és important observar la relació entre les posicions intel·lectuals ocupades i les adoptades, contemporàniament, en el terreny polític, és a dir, com ambdues posicions en els camps, en l'intel·lectual i en el polític, es van modificant al llarg del temps, s'interrelacionen i es modulen, i que, per tant, esdevé una necessitat analítica traçar els ponts existents entre ambdues posicions en els esmentats camps al llarg de les trajectòries personals dels intel·lectuals que es vulgui analitzar.

Els coloms del castell tenen pestanyes

La sociologia dels intel·lectuals consagrats de Moreno Pestaña (2006, 2008) ha estat la meua cantera d'aprenentatge en el marc de la sociologia dels intel·lectuals, però, per avançar cap a la sociologia històrica crítica del coneixement científic que proposo, també resulta necessari dirigir la mirada cap un plànol analític més quotidià que el que ens permet veure l'anàlisi dels intel·lectuals o les comunitats en què participen. La contribució que, des del punt de vista, resulta idònia per assumir aquest repte és la proposta de Paloma Moré i Juan José Castillo (2016) d'abordar una *sociologia del treball acadèmic*. Curiosament, mentre es duia a terme una investigació, finançada pel Ministeri d'Economia i Competitivitat, sobre la precarització del treball (assalariat), es varen topar amb les condicions laborals precàries en què actualment es treballa a la universitat –o no les van poder seguir ignorant–. La seva proposta, doncs, posa el focus en un element que la sociologia del treball havia deixat de banda fins aquell moment, l'estudi del propi camp i de les condicions del treball acadèmic. Malgrat que compartim la metodologia qualitativa emprada, la seva proposta analítica emmascara, des del meu punt de vista, el problema principal a analitzar, és a dir, la (no) relació i la situació diferenciada que hi ha entre el professorat que té una vinculació funcional amb la universitat i aquells que tenen una vinculació contractual, als qui només dediquen la seva atenció (Moré i Castillo, 2016: 12). Tampoc comparteixo el concepte de treball

emprat pels autors, ja que, la seva concepció extensiva, que anomenen treball invisible (ibídem: 10), no acaba de tenir un enfocament holístic del concepte, tal com l'he entès des de la meua socialització sociològica a la Universitat Autònoma de Barcelona.

La meua mirada sociològica cap el concepte de treball ha estat construïda *in situ*, aprehesa de primera mà durant la meua assistència a unes de les millors classes de les que es podien gaudir a la facultat on vaig estudiar, les classes de la implacable i fascinant sociòloga Teresa Torns i Martín. L'assignatura *Treball domèstic i vida quotidiana* del quart curs del grau en sociologia va canviar per sempre la meua concepció d'aquest concepte i, també, la meua mirada cap a la vida i, particularment, cap la meua família. Es tracta, doncs, de reconèixer *l'existència d'un concepte de treball més ampli que aquell que el redueix a sinònim d'activitat laboral o ocupació. Una reivindicació encara necessària donat que el nucli central dels especialistes i disciplines dedicats a l'estudi del treball segueixen, i no només a Espanya, reticents o ignorants a tal bagatge* (Torns, 2008: 56). La reivindicació de la importància de la sociologia del treball acadèmic (Moré i Castillo, 2016) només serà plenament reeixida quan aquesta (re)pensi el concepte de treball en relació al temps dedicat al treball domèstic i el treball de cura (Torns, 2008), i, per tant, en aquesta investigació s'abordarà des d'aquesta òptica conceptual.

En definitiva, considero que ambdues mirades, la proporcionada per la sociologia dels intel·lectuals (Pecourt, 2016) i l'aportada per la sociologia del treball acadèmic (Moré i Castillo, 2016), mantenen entre elles una tensió que resulta especialment enriquidora, precisament, perquè l'una s'endinsa on l'altra decau, i viceversa. Es tractaria, doncs, d'elaborar una reconstrucció de les trajectòries acadèmiques des de la quotidianitat de les persones –sociologia del treball acadèmic– sense perdre de vista la constel·lació d'institucions, posicions intel·lectuals i rituals d'interacció que es produeixen en el camp universitari –sociologia dels intel·lectuals–.

Cap a una sociologia de la sociologia del món acadèmic

El marc teòric que s'ha anat dibuixant en les anteriors pàgines i capítols precedents està, certament, mancat de la possibilitat de veure'l a ple rendiment. Seria poc honest no reconèixer que realment la realització d'entrevistes als diferents actors del camp universitari és la manera més idònia de confrontar la meua proposta teòrica amb una realitat concreta, però, donades les circumstàncies que he descrit, la meua elecció ha estat seguir dotant de contingut empíric aquesta investigació i fer-ho en ares de deixar el terreny més ben adobat per a posteriors anàlisis que pugui fer-ne. Tal com he exposat al segon capítol, la meua intenció és analitzar les publicacions sociològiques de la revista *Papers* que tinguin la universitat com a objecte d'estudi i que, per tant, aquesta tasca esdevingui una revisió crítica del relat sociològic per una banda, i, per l'altra, una confrontació amb la meua proposta teòrica a l'hora d'analitzar el camp universitari,

entenent que *tot camp consisteix en un sistema de posicions, i que la posició ocupada en aquest sistema dependrà de les preses de posició: és a dir, els comportaments i les opinions dels agents involucrats* (Baranger, 2009: 65). O dit en altres paraules, que *un universitari actua sempre segons la lògica del seu propi camp i les seves opcions són sempre, indefectiblement, signes que dirigeix als seus col·legues i els seus contendents* (Moreno Pestaña, 2013b: 161). Per tant, m'atreviria a situar la recerca documental que mostraré posteriorment, al capítol 7, com l'avantsala d'una *sociologia de la sociologia del món acadèmic* (ibídem: 150), precisament, perquè s'intentarà copsar en els textos sociològics *si aquesta* [–la sociologia del món acadèmic–] *deu molt o no a la posició i la trajectòria del seu autor, [i] si els instruments metodològics i els conceptes utilitzats (...) són els més adequats per emprendre aquesta empresa* (ibídem).

La vessant empírica de la investigació tindrà el Pla Bolonya i la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya com a elements que han marcat la història del camp universitari català, però que, a diferència de la crisi que causà el Maig del 68 en el camp universitari francès (Baranger, 2009: 71-73; Moreno Pestaña, 2013b: 150, 161-163) i més enllà d'aquest, estranyament no han acabat produint un succés històric de ruptura com va haver-hi a França a finals de la dècada dels seixanta (Bourdieu, 2008c). Per tant, serà interessant analitzar quina ha estat la línia discursiva sociològica durant les tres últimes dècades del segle XX i quina ha estat quan, poc després del canvi de segle, s'ha emprat un procés de transformació del model universitari, és a dir, quines opinions s'han adoptat respecte el pla Bolonya i des de quines posicions, que, fent un símil amb l'obra bourdieana, correspondrien a les opinions en contra i a favor del Maig del 68 des de diferents posicions que tenien certa correspondència amb la posició ocupada en el camp. Els adjectius històrica i crítica esdevenen, doncs, idonis per significar a la sociologia que pretenc emprendre, i, al ser una recerca documental centrada en l'anàlisi de textos sociològics, el seu objecte és, indefectiblement, el coneixement científic.

Finalment, el valor que considero que té fer-ho des de la perspectiva del dany social és la mateixa que se li ha reclamat des de les posicions crítiques a la criminologia més tradicional, haver obviat com a objecte d'estudi els crims més atroços que ha viscut la humanitat, les guerres i genocidis que ha deixat tantíssimes morts a les seves esquenes al llarg del segle XX i que no han merescut ni una mica de tota la tinta criminològica. Es tracta doncs, d'una sociologia històrica crítica del coneixement científic que centra la mirada en el dany social (o com aquest ha estat obviat en la producció dels textos) perquè *el dany pot ser traçat i comparat en el temps (...)* [i] *facilitaria també un enfocament sobre els danys causats per condicions o situacions cròniques (...) en contraposició als esdeveniments discrets* (Hillyard i Tombs, 2013: 186). Per aquest motiu, en el següent capítol es realitzarà una proposta teòrica d'anàlisi crític de la legislació universitària i la política de professorat continguda en aquesta.

Bloc 2. La construcció d'un enfocament pluridisciplinari

Capítol 4. El dret com a *phármakon*: l'adveniment del dany social

Aquest capítol va començar a gestar-se durant el transcurs de les assignatures en què el meu principal eix de reflexió, després de la realització del TFG, era la situació del professorat associat a les universitats catalanes, encara que, certament, durant la realització del TFM ho ha estat principalment el professorat de la Universitat de Barcelona, per raons de proximitat geogràfica i perquè era la universitat que tenia una organització sindical consolidada⁵¹ a la que podia aproximar-me per anar informant-me de la seva situació i assabentar-me'n de la seva evolució al llarg del temps. La contractació en frau de llei de professorat associat que vaig detectar, però que no vaig tractar en el TFG, com s'ha indicat al preàmbul, va tenir inicialment un enfocament erroni. En aquell moment vaig donar per descomptat que la categoria de professor/a associat/da havia sorgit amb la Llei 1/2003 d'Universitats de Catalunya (o LUC d'ara en endavant). El meu plantejament analític començava a partir del Pla Bolonya, i, per tant, només era capaç de veure el meu objecte d'estudi, el sistema universitari públic català, des d'aquell esdeveniment històric en endavant.

Una mirada històrica a la legislació del camp universitari

La necessitat d'abordar l'objecte d'estudi des d'una perspectiva històrica –sociologia històrica–, podria ser localitzada d'una manera molt incipient a l'entrevista que vaig realitzar a la persona que treballava a l'AQU Catalunya (Bàguena, 2016: 28-43), en què vaig esbrinar que s'havia passat d'un model de “no-publicació” dels catedràtics a un model del “tots a publicar” (ibídem: 9). A partir d'aquell moment la meua perspectiva va canviar, precisament, perquè vaig comprendre que després de produir-se aquella constatació no seria imprecís pensar que podrien arribar a distingir-se, analíticament, dos mons universitaris fortament diferenciats. Aquests, seguint un plantejament similar al de Bourdieu [1984], estaven marcats per un esdeveniment històric que havia canviat profundament la realitat del camp universitari català, és a dir, l'aplicació del Pla Bolonya com a tall analític entre ambdós mons universitaris. Com he dit anteriorment, el TFG

---

⁵¹ El 4 de maig del 2019 es va celebrar la primera assemblea de professorat associat de les universitats públiques catalanes en què ha va haver representació de totes les universitats, excepte de la Universitat Pompeu Fabra. A la Universitat Autònoma de Barcelona no hi ha cap estructura assembleària que agrupi el professorat associat com a tal, varen parlar representants de CCOO i de la CGT. A la Universitat Politècnica de Barcelona tampoc tenen cap plataforma que els agrupi, però utilitzen un grup de WhatsApp per a coordinar-se. A la Universitat Rovira i Virgili són un grup d'unes 20 persones organitzades entorn a l'Assemblea de Precàries, que, actualment, està intentant anar més enllà de Tarragona. A la Universitat de Lleida es van començar a organitzar a partir de la vaga del novembre de l'any 2018 i estan vinculats entorn de l'Assemblea de professorat associat. A la Universitat de Girona, en una línia semblant a la de Lleida, es comencen a organitzar a finals del 2018, quan es constitueix la plataforma d'associats.

estava emmarcat en el període bolonyès, i, per tant, la meua mirada era des de l'aplicació d'aquest en endavant, d'aquí el pressupòsit erroni que la categoria del professor/a associat/a havia nascut amb aquest nou model universitari que s'impulsava a partir del Pla Bolonya a través de la LUC.

Com he intentat mostrar al segon capítol, l'enfocament històric ha esdevingut un element irrenunciable de la meua mirada sociològica, i, en aquest sentit, atenent-me a allò après en l'anterior etapa acadèmica, he considerat primordial analitzar el corpus legislatiu que ha regit històricament el camp universitari català per determinar si, com creia, la categoria relativa al professorat associat n'era una de nova creació en el nucli legislatiu de l'any 2003. Certament, quan vaig dur a terme aquest procés de revisió legislativa vaig constatar que estava equivocat i que la creació de la figura del professor associat⁵², juntament amb la del professor visitant, es produeix l'any 1983 amb la Llei Orgànica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitària, amb el següent redactat:

*S'ha dut a terme, igualment, una notable simplificació de l'actual caos de la selvàtica i irracional estructura jeràrquica del professorat, totalment disfuncional, mitjançant l'establiment de quatre úniques categories de professorat [catedràtics d'universitat, professors titulars d'universitat, catedràtics d'escoles universitàries, professors titulars d'escoles universitàries] i la creació d'una carrera docent. S'ha buscat al mateix temps desburocratitzar el règim jurídic de l'esmentat professorat, no només mitjançant **la creació de les figures del professor associat i del professor visitant**, sinó també a través de la creació d'un estatut propi i peculiar del funcionari docent. Finalment, el sistema d'Universitats que resulta de l'aplicació progressiva d'aquesta Llei es caracteritzarà per una diversificació entre les Universitats, que estimularà, sens dubte, la competència entre les mateixes per assolir els nivells més alts de qualitat i excel·lència, si bé es garanteix una qualitat mínima homogènia per a totes les Universitats nacionals (LO 11/1983: 1).*

Per tant, si ens atenem a aquest redactat de la Llei Orgànica de l'any 1983, la utilització de la figura del professor/a associat/da tenia una història de vint anys de funcionament en el moment de la promulgació de la Llei de l'any 2003. Per comprendre-ho en profunditat, seria cabdal fer un anàlisi detallat de com s'ha utilitzat aquesta categoria

---

⁵² El psicòleg social Ruben David Fernández Carrasco, a qui vaig conèixer en el marc d'una formació en dinamització comunitària que formava part del pla d'ocupació que vaig realitzar a la seu del districte d'Horta-Guinardó, em va fer saber que, segons tenia entès, l'origen de la seva creació està vinculat als professionals de la medicina, ja que era una disciplina acadèmica en què, en aquella època, la necessitat de la relació entre l'exercici de la professió i la difusió del coneixement obtingut a través de la pràctica professional a la universitat resultava més evident que en d'altres disciplines. Seria molt interessant aprofundir en aquesta qüestió per tal d'esclarir-ne l'origen i analitzar com se n'ha pervertit el seu ús fins a l'actualitat.

durant el període comprès entre ambdues lleis, i, posteriorment, del període des de promulgació de la darrera fins a l'actualitat. Aquest descobriment, si se'n pot dir així, em va fer pensar que probablement la figura del professor/a associat/da havia estat emprada històricament com a categoria precària d'entrada a la universitat i que, per tant, la situació s'havia greujat en els darrers anys degut a la imposició del principi neoliberal de reducció de la despesa pública. L'enfocament genealògic esdevé primordial, doncs, per copsar el fenomen del professorat universitari i l'articulació entre les dues formes de vinculació que han existit (i que existeixen), la vinculació funcionarial i la vinculació contractual. La darrera, la contractual, sorgeix amb la promulgació de la LUC:

*Un dels aspectes més innovadors d'aquesta Llei és la regulació del professorat contractat. S'obre **una nova via de carrera acadèmica, basada en la contractació laboral**, que pot ésser complementària o substitutiva de la funcionarial, però no menys exigent que aquesta. Això coincideix amb una reivindicació històrica dels moviments catalans de reforma universitària –els noms “professorat lector” i “professor agregat” són presos d'aquesta tradició. Així, per exemple la carrera acadèmica d'un doctor pot començar per un contracte com a investigador postdoctoral en algun centre de recerca o universitat, seguit, a la mateixa universitat o departament o en una altra, d'un contracte, per un termini màxim de quatre anys, com a professor lector (ajudant doctor) [Llei 1/2003: 13].*

En aquest paràgraf contingut al preàmbul de la LUC hi ha tres elements a destacar. En primer lloc que aquesta Llei és l'instrument jurídic de que es dota la Generalitat per crear la vinculació contractual del professorat amb les universitats catalanes, i, per tant, que l'any 2003 esdevé un moment històric en aquest aspecte. En segon lloc que en el redactat hi trobem una referència clara als moviments catalans de reforma universitària a què feia referència anteriorment, tal com he explicat al segon capítol, gràcies al testimoni aportat per en Miquel Izard i Llorens, encara que amb l'oblit significatiu de la reforma dels plans d'estudi, ja que només s'exposa la qüestió del professorat, qui, en aquell moment, segurament reivindicava la vessant contractual per defugir els vicis de la funcionarial i la precarietat que també implicava aquesta quan formaves part del col·lectiu de professorat no numerari –recordo, novament, l'article citat anteriorment i publicat al País de l'any 1982–. En tercera i darrera instància, hi trobem explicat el recorregut acadèmic “normal” que s'ha plantejat el legislador, és a dir, l'assoliment del títol de doctor –segurament, una majoria, a través d'un contracte predoctoral–, un posterior contracte postdoctoral i seguidament un contracte com a professor/a lector/a. L'element fraudulent apareix quan el salt entre el contracte postdoctoral i el contracte de lector és pràcticament inexistent i, entremig d'ambdós contractes, si és que

resisteixes fins arribar al segon, et trobes amb la figura del professor/a associat/da, que, tal com s'indica a l'article 50 de la LUC, es tracta d'una contractació com la següent:

El professorat associat és contractat en règim de dedicació a temps parcial, amb caràcter temporal i en règim laboral, entre els especialistes de reconeguda competència que acreditin llur activitat professional fora de la universitat, per a desenvolupar tasques docents a la universitat. Disposa de plena capacitat docent en l'àmbit de la seva competència (Llei 1/2003: 33).

La meua assistència a les assemblees del professorat durant els darrers dos anys i el fet de tenir un amic en aquesta situació personal, contractat en diferents universitats públiques catalanes com a professor associat, m'han aportat un coneixement, d'un tarannà més aviat antropològic, de com s'estan produint les trajectòries acadèmiques a la universitat pública catalana en l'actualitat. La contractació del professorat que actualment realitzen els departaments s'està duent a terme a través de la utilització fraudulenta de la figura de professor/a associat/da, emprada per donar resposta a les necessitats docents departamentals, que són satisfetes amb contractes renovats any a any, encara que són tasques imperatives i reiterades en el temps –d'aquí sorgeix el terme d'associat estructural–. A més a més, les persones que estan en aquesta situació no se'ls reconeix la feina que fan relacionada amb la recerca, i, per tant, tampoc poden dirigir projectes d'investigació degut a la temporalitat dels seus contractes, però sí que es comptabilitza la seva tasca, a través de les categories estables dels departaments o de les publicacions signades com a professorat de les universitats, per a l'aclamat posicionament en els rànquings universitaris.

Si aquesta situació no fos prou agreujant, hi ha part del professorat associat que té la necessitat de tenir una altra feina a la de professor/a universitari/a per poder complementar el sou precari amb què se'ls retribueix, i, per tant, genera la impossibilitat que aquestes persones puguin dedicar temps a la investigació, precisament, perquè les feines que tenen fora de la universitat per poder substituir econòmicament els ho impedeixen o els posen en una situació realment complexa i asfixiant. L'estratègia desplegada els darrers anys per part dels responsables polítics i departamentals, segons he pogut saber a les assemblees, ha estat la de posar-se més estrictes amb el criteri de tenir una feina fora, ja que anteriorment s'era més laxa en aquest aspecte. La nova estratègia no és, doncs, la de regularitzar aquest gruix de professorat que ha estat precaritzat durant anys, sinó tot al contrari, que la docència que actualment aporta el professorat associat sigui realitzada per persones amb contractes predoctorals⁵³ o

---

⁵³ El col·lectiu de predocs s'ha manifestat per primera vegada, segons en tinc constància des de la meua assistència a les assemblees del professorat, el dia 28 de maig del 2019 per reivindicar l'aplicació immediata de les millores contractuals aprovades el mes de març anterior mitjançant l'EPIF, l'Estatut de Personal Investigador en Formació.

postdoctorals, com ja està succeint en diverses universitats. Per a les primeres, aquest fet suposa hagin de dedicar part del temps de la jornada laboral a la preparació i la realització de la docència i que, per tant, no el puguin dedicar a treballar en la seva tesi doctoral. En el cas de les persones amb contractes postdoctorals, implica que tinguin menys temps per poder investigar i poder assolir els nivells de publicació requerits en les acreditacions del professorat per a l'obtenció de la plaça de lector/a –si hi ha places i, és clar, aguanten el temps necessari fins que surtin–.

Els paral·lelismes entre la situació de la immensa majoria del professorat associat –hi ha casos en què la contractació s'escau plenament a allò contemplat a la Llei 1/2003– i la situació del professorat no numerari durant la dècada dels anys setanta i vuitanta, em condueixen a pensar que, com he intentat recollir en diversos pressupòsits de partida exposats a la delimitació de la recerca, la precarietat acadèmica és quelcom estructural, històric i endèmic en el camp universitari català. Si analitzem la política universitària des d'una epistemologia estradiana, com he expressat al primer capítol, es poden veure els efectes paradoxals de l'aplicació de la Llei quan els resultats contradiuen els objectius perseguits, és a dir, quan l'objectiu de *regular un tema tan important com la política de professorat* acaba esdevenint l'instrument jurídic emprat per la pròpia administració pública per precaritzar a part dels seus treballadors. Per tant, ens trobem en una situació totalment paradoxal quan qui suposadament és el garant de la Llei, l'Estat –la Generalitat–, és també l'actor que l'està vulnerant deliberadament, encara que la seva execució s'hagi deslocalitzat, magistralment, del centre de poder governamental a d'altres nodes de poder, és a dir, cap als rectorats, als deganats i, en darrera instància, on efectivament es produeix la contractació del professorat, als departaments. És precisament en aquest punt on entra en joc la perspectiva del dany social, en la perpetració del dany per part de l'Estat a través dels instruments jurídics de que disposa, encara que no només a través d'aquests, perquè l'agència d'avaluació de la qualitat, l'AQU Catalunya, també hi té un paper fonamental (Bàguena, 2016), que, en definitiva, també li és atorgat des de l'arquitectura jurídica que s'aplica al conjunt del sistema universitari català.

Una possible explicació a aquesta situació contradictòria l'he trobada en un text que ens va recomanar llegir l'Iñaki quan realitzàvem un dels primers treballs en grup, i que, des del meu punt de vista, conté plantejaments que considero predecessors de la perspectiva del dany social que sorgirà pocs anys després. Es tracta d'un article del filòsof italià Alessandro Baratta de l'any 1998, *l'Estat-mestís i la ciutadania plural. Consideracions sobre una teoria mundana de l'aliança*, en què es toquen diferents punts que entenc que posteriorment seran desenvolupats o agafaran camins semblants en la perspectiva del dany social. Segurament, la manca de diàleg entre les dues perspectives, a pesar de compartir l'espai criminològic crític, és deguda a la seva pertinença sociocultural, tal com senyalava del Olmo (2013). Probablement, el coneixement de

l'obra de Baratta, un dels "pares" de la tradició del garantisme penal o dret penal mínim, per part dels criminòlegs crítics britànics, de tradició lligada al realisme d'esquerres, no fou un dels punts de partida d'aquests, encara que el port d'arribada fos, al meu parer, molt semblant en ambdós plantejaments, tot i que cadascun donà més èmfasi a la qüestió que l'altre deixava en un segon pla de la seva argumentació.

La violència jurídica i el dany social

L'article de Baratta és, per a mi, un dels millors textos que he llegit durant la realització del màster, o, com a mínim, un dels que més m'ha inspirat. Crec que hi ha parts més potents i d'altres on la potència argumental defalleix, però, certament, el recorregut que planteja i la connexió entre les diferents idees que hi exposa són elementals per arribar a la proposta subjacent més seductora, la necessitat d'avançar cap a una teoria de les necessitats reals, tal com les anomena –desconec la immensa majoria de la seva obra, així que no sé si aprofundeix en aquesta qüestió de les necessitats en una altra banda–. El principal obstacle que identifica per a la satisfacció de les necessitats és la violència, *una contradicció fonamental, un problema congènit de la modernitat, que es revela quan observem la relació que subsisteix entre la violència i el dret en el pensament i la praxis moderna (...) dret i Estat haurien de servir al control i a l'anul·lació de la violència, però aquesta es reproduïx perquè és inherent a l'Estat i el dret* (Baratta, 2000: 197). Trobem, doncs, una contradicció originària en el Dret, en què la seva pretensió de contenir la violència ha generat que, paradoxalment, aquesta acabi formant part dels seus plecs més íntims, del seu exercici. La metàfora platònica del Dret com a *phármakon*, exposada per Baratta (2000) seguint el plantejament d'Eligio Resta, és, al meu parer, el punt de connexió entre la criminologia crítica i la perspectiva del dany social. El concepte de *phármakon* remet a [*l'*] *ambivalència que es duplica, [que] es reafirma, [que] torna sobre sí mateixa, [que] juga amb les seves pròpies possibilitats (...) [és] l'ambivalència de verí i antídoto* (Resta, 1995: 40).

El Dret –la Llei 1/2003–, un instrument que suposadament venia a pal·liar les mancances de l'etapa anterior, la funcional, a ser-ne l'antídoto, ha resultat ser finalment el verí de l'actual realitat universitària. La relació que s'estableix entre el Dret i la violència és, doncs, paradoxal, precisament perquè una Llei que pretén ser un element generi benestar i seguretat (jurídica) al professorat universitari acaba esdevenint, a mans dels humans, una eina que provoca justament el contrari, el sofriment entre ells. L'epistemologia paradoxal estradiana és un estri fonamental per il·lustrar-ho, i, sobretot, per fer-nos conscients de la vessant que sovint ignorem, o dit en altres paraules, que *el remei es compon d'una planta i un encantament, és a dir, d'un element natural i un element artificial, del producte de l'observació científica i un contingut màgic, de racionalitat i irracionalitat, d'essència i aparença, de visibilitat i secret* (ibídem: 41-42). Des del meu punt de vista, esdevé primordial que siguem conscients de la

contrapart que implica el remei o l'antídot, ja que, si bé és impossible que podem arribar a concebre'l en termes de benestar absolut i harmoniós, només podrem mirar la realitat social de cara quan procurem pal·liar aquells aspectes insospitats que ha generat en aquesta quan l'hem posat en pràctica. Aquesta tasca, que podríem anomenar de vigilància epistemològica legislativa –copsar les conseqüències no intencionades de l'aplicació de la Llei–, agafa una altra dimensió quan l'actor principal, és a dir, l'Estat, qui té el monopoli de l'exercici suposadament legítim de la violència, és l'actor que l'exerceix deliberadament, i com aquest exercici, com he explicat anteriorment, és realitzat a través del Dret i la seva relació íntima amb la violència, un vincle que s'estableix gràcies a que també ostenta el monopoli de la veritat última, la que imposa jurídicament i que modula la realitat social.

El filòsof francès Michel Foucault té un text magnífic en què explora les relacions que els humans han establert entre *La veritat i les formes jurídiques* –tal com s'anomena el propi text–, un recull de 5 conferències dictades entre el 21 i el 25 de maig del 1973 a la Universitat Catòlica de Río de Janeiro –les dues darreres són, segons les interpreto, un assaig preliminar a la publicació, dos anys després, el 1975, del llibre *Vigilar i Castigar*, juntament amb els cursos del 1971-1972 (*Teories i institucions penals*) i del 1972-1973 (*La societat punitiva*)–. La seva proposta és analitzar les pràctiques judicials per mostrar com en elles es produeix *la constitució històrica d'un subjecte de coneixement a través d'un discurs considerat com un conjunt d'estratègies que formen part de les pràctiques socials* (Foucault, 2015: 489). Per a tal propòsit, centra la seva mirada en les pràctiques (socials) judicials perquè és *la forma a través de la qual s'arbitren entre els homes les faltes i les responsabilitats (...) una de les formes a través de les quals la nostra societat va definir tipus de subjectivitats, formes de saber i, en conseqüència, relacions entre l'home i la veritat* (ibídem: 490). Les conferències il·lustren les diferents maneres de que s'han dotat els humans per establir uns mètodes per a corroborar o definir la veritat en diferents realitats polítiques històriques, és a dir, el mètode de prova (en el sentit de desafiament), el mètode d'enquesta i el mètode d'examen (Foucault, 2015). Sense entrar en profunditat en el sorgiment de cada mètode i les relacions que s'estableixen entre ells, la desaparició del mètode de prova de les pràctiques judicials a finals del segle XII i durant el segle XIII i la recuperació del mètode d'enquesta, sorgit a Grècia i oblidat durant segles, generen el sorgiment d'una noció de justícia que ja no serà una qüestió d'una disputa entre subjectes, sinó que s'imposarà des de dalt. Les persones hauran de sotmetre's a un poder judicial i polític que esdevé exterior a ells, i amb aquesta nova concepció apareixerà, també, la figura del fiscal, vist com el representant del sobirà lesionat per el delictes, i, per tant, l'emergència també de la figura del sobirà com a tal (Foucault, 2015: 521-524). Finalment, un quart element, que és el que m'interessa per seguir el fil de la meua argumentació, és el sorgiment de la noció d'infracció, en què *la vella noció del dany, va ser reemplaçada per la d'infracció. La infracció ja no és un dany comès per un individu contra un altre, és una ofensa o una lesió comesa contra l'ordre*,

contra l'Estat, contra la llei, contra la societat, contra la sobirania, contra el sobirà (ibídem: 524).

La noció d'infracció, situant-nos ara a finals del segle XVIII i principis del XIX, moment de constitució de la societat disciplinària, caracteritzada, segons Foucault (2015: 532), per l'aparició d'un fet que presenta dos aspectes: 1) la reforma i 2) la reorganització del sistema judicial i del sistema penal en els diferents països d'Europa i del món, esdevé central. Tal com senyala el cèlebre filòsof, la reelaboració teòrica de la llei penal de Beccaria, Bentham i d'altres, col·loca com a *principi fonamental del sistema teòric de la llei penal (...)* [a]l crim, en el sentit penal del terme o, per dir-ho en un sentit més tècnic, la infracció, [i com aquesta] ja no ha de tenir cap relació amb la falta moral o religiosa (Foucault, 2015: 532). Doncs bé, la meua proposta és, precisament, seguint la ruptura de la perspectiva del dany social amb la noció de crim, recuperar en certa mesura el contingut moral que queda emmascarat rere la suposada neutralitat del constructe teòric de la infracció, és a dir, evidenciar el contingut ètic i polític de la moral que, en definitiva, conté la llei. Aquest és, per mi, el centre del qüestionament que planteja la perspectiva del dany social i que, per tant, ens evoca a reflexionar sobre el següent: què succeeix quan qui produeix un greu dany social –l'Estat– no és vist sota cap mena de concepte com a quelcom criminal? I si aquest dany, en un sentit arentià, és perpetrat per persones «normals» que són les que col·lectivament fan que els mecanismes quotidians de reproducció del dany segueixin operant? Es tracta, doncs, d'abandonar el principi fonamental de la llei penal, la noció de crim, tal com proposa la criminologia crítica, i recuperar la mirada cap al component moral, que, suposadament, es deixa enrere amb el dret modern, és a dir, pensar en una llei moral en el sentit del respecte als drets humans. Novament, com he indicat a la delimitació de la recerca, l'advertiment de la Gabriela apareix en aquesta qüestió quan s'ha de pensar què implica aquesta proposta, és a dir, si aquest desplaçament cap a una llei moral implica una vinculació amb el dret penal o simplement amb el dret, i, per tant, de quina manera s'estableix la relació entre el dany social i la resposta que hi donem des d'una llei que recupera, o més aviat, que evidencia, el seu caràcter moral. Per ara, prefereixo aparcar aquesta discussió i intentar donar-hi una possible resposta més endavant, al sisè capítol, encara que, de totes maneres, entenc que a continuació començaré a donar-hi resposta d'alguna manera.

Per aprofundir en el plantejament que proposo, es tracta de pensar el dret més enllà de la llei, és a dir, com indica Foucault [1975-1976], el dret entès com *el conjunt dels aparells, institucions, reglaments que apliquen el dret* (Foucault, 2016: 86), i, per tant, mirar d'entendre com, fins a on i de quina manera, el dret transmet i fa funcionar relacions que no són relació de sobirania sinó de dominació (ibídem), és a dir, els procediments de subjecció que posa en funcionament (ibídem) –aquesta qüestió de la subjecció serà desenvolupada al següent capítol amb més deteniment a partir del

concepte foucaultia de la *biopolítica*—, (...) *capturar el poder a partir de l'extrem menys jurídic del seu exercici* (ibídem) —que no vol dir que deixi de tenir un origen jurídic—. L'encobriment del contingut ètic i, per tant, de la política implícita en el Dret es realitza mitjançant una operació de poder, és a dir, *regles del dret que fan funcionar relacions de poder per produir discursos de veritat* (ibídem: 84). Des del meu punt de vista, el Dret modern basat en la teoria de la sobirania és el principal artífici del projecte il·lustrat, és a dir, el fet de fer passar per exclusivament jurídic quelcom que, hereu de faltes morals i religioses, també de consta d'una ètica —en forma de Llei— i d'una política —com a pugna per al poder— concretes, que, finalment, persegueixen constituir-se en una moral (pre)determinada —instaurar-se en una veritat específica—. O dit en paraules del filòsof de Poitiers, *la teoria de la sobirania amb la seva organització d'un codi jurídic ha permès superposar als mecanismes de la disciplina un sistema de dret que amaga els procediments ("de disciplina") i l'eventual tècnica de dominació, garantint a cada un, a través de la sobirania de l'Estat, l'exercici dels propis drets sobirans* (ibídem: 93).

Si retornem al punt anterior, a la consideració del Dret com a instrument estatal i la relació (originària) que aquest estableix amb la violència, trobem, com diria Ferrajoli (2013), una violència legal que s'articula a través del que anomena <<estricta legalitat>>, entesa com la *tècnica legislativa idònia per disciplinar i limitar el més rígidament possible la violència institucional i, en general, l'exercici dels poders coercitius a través de la determinació normativa dels seus pressupòsits* (Ferrajoli, 2013: 176), i, per altra banda, a través de la <<mera legalitat>>, en què la Llei esdevé *un mitjà per a legitimar el seu exercici* [—de la violència institucional—] *fora dels paràmetres de l'estricta legalitat*, [és a dir] (...) *l'autorització legal per utilitzar la violència, sense una rígida vinculació a la llei mateixa* (ibídem: 176-177). En l'esfera de la mera legalitat hi localitza, entre d'altres, espais de la vida quotidiana, és a dir, *variats àmbits de la vida en què s'hi amaguen poders disciplinaris reconeguts i instituïts per la llei, però no sotmesos a una disciplina legal al seu exercici* (Ferrajoli, 2013: 187). Seria el cas, per exemple, de les dinàmiques que es produeixen en els departaments de les facultats de les universitats públiques catalanes durant la contractació del professorat, en què el cap de departament té el poder de decisió sobre aquesta situació, i, per tant, la imposició d'unes condicions de vida precàries a què sotmet a un company de feina. Un altre exemple de l'exercici de la violència institucional a través de la mera legalitat seria el canvi sobtat en els criteris d'avaluació del professorat per part de l'AQU Catalunya sense cap tipus de consens⁵⁴ entre la comunitat universitària, que ha deixat en un estat de total indefensió a persones que segurament havien planificat les seves publicacions d'una determinada manera i

---

⁵⁴ Així ho denota el recent manifest *Per un canvi en els criteris de l'AQU* que sembla que ha agrupat el conjunt de la comunitat universitària catalana en una lluita compartida pel conjunt del professorat, ja que, com es pot veure entre els signataris, hi ha representativitat de gairebé totes les tipologies de professorat possible, tant funcionaris com contractuals, i diverses universitats. Es poden consultar el manifest i els signataris en el següent enllaç: <https://peruncanvienelscriterisdelagu.wordpress.com/>.

que, de repent, veuen com els criteris són modificats i la seva estratègia se'n va a norris sense que puguin fer-hi absolutament res per contrarestar-ho.

La relació que s'estableix entre el Dret i la violència sembla, doncs, un vincle que ara per ara no hem aconseguit apaivagar dels sistemes jurídics i crec que, si no ho tenim ben present, ens serà difícil atenuar-lo, precisament, perquè la tendència actual és més aviat la contrària, cap al panpenalisme i el populisme punitiu. En aquest apartat he intentat construir un discurs en el sentit oposat a la tendència que comentava, és a dir, intentar establir un possible nexa entre la tradició del garantisme penal i la perspectiva del dany social (o zemiologia) i aprofundir en una qüestió que considerava que Baratta (2000) hi havia passat de puntetes –la relació entre Dret i violència–. Focalitzar la mirada en el dany social genera, des del meu punt de vista, una obertura de mires també cap un concepte més ampli de la violència i, per tant, evidencia que aquesta és en reiterades ocasions emparada i perpetrada a través del Dret –la idea de *phármakon* per a Resta, les relacions de dominació per a Foucault, l'estricta i la mera legalitat per a Ferrajoli–.

Una definició basada en les necessitats

A l'anterior capítol s'ha indicat que, inicialment, la perspectiva teòrica de dany social tenia com a principal escull la definició i l'acotament conceptual, ja que el propi terme podia donar lloc a moltes propostes que podrien no tenir una base comuna. En aquest sentit, la proposta de Baratta (2000) de caminar cap a una teoria de les necessitats estableix, novament, un precedent –no reconegut– en la definició del dany social, entenent que *la violència és un concepte general que compren múltiples diferenciacions (violència física, psíquica, individual, estructural), però que el seu nucli resideix en la repressió de les necessitats reals, (...) [enteses com] aquelles necessitats la satisfacció de les quals seria possible si consideréssim el grau de desenvolupament assolit per la capacitat de béns materials i immaterials d'una societat* (Baratta, 2000: 198).

Es tracta, doncs, d'un antecedent perquè, com ha senyalat Garside (2013), en les definicions del dany social posteriors a la germinal s'ha produït un gir teòric cap a les necessitats: *és aquesta noció de les necessitats humanes que tan Pemberton com Yar posen en el centre de les seves definicions de dany social* (Garside, 2013: 234). Els encunyadors del terme, Hillyard i Tombs [2004], van donar importància de manera implícita a la relació entre la violència i el Dret, ja que, de fet, la categoria de dany social pretenia transcendir-la evidenciant que la noció de crim és en sí mateixa violenta, però, en canvi, ignoraven completament la noció de necessitat en la seva teorització, cosa que Baratta [1998], encara que no la defineix amb precisió, sí que l'usa reiteradament en la seva argumentació. Comparteixo amb Garside (2013), qui argumenta des d'una perspectiva marcadament marxista, que el desafiament actual és *l'aplicació de la seva perspectiva sobre la naturalesa social i relacional dels danys socials (...) i la seva connexió*

amb les necessitats humanes, a través del desenvolupament d'una comprensió clara i coherent de la producció i la reproducció social del dany en els processos materials de l'acumulació del capital (2013: 237). De totes maneres, crec que cometriem un error si pensem els danys socials només en el sentit que proposa, ja que, per exemple, l'objecte d'estudi que he estat proposant analitzar des de la perspectiva del dany social, el sistema universitari públic català, seria difícil d'encabir en un projecte de tarannà exclusivament marxista. La qüestió a comprendre seria, doncs, de quina manera s'explica i es justifica l'elevat nombre de professorat precaritzat, és a dir, com es pot entendre que tenint una legislació que suposadament vetlla pel drets del professorat i l'establiment d'uns criteris per a la realització de llurs trajectòries acadèmiques, la realitat del camp universitari català sigui tan diferent a la plantejada per la Llei.

El concepte de sociodicea, exposat pel reconegut sociòleg català Salvador Giner (2015), és l'eina conceptual que em permet seguir endavant amb l'argumentació. La sociodicea, entesa com *la justificació social del mal* (Giner, 2015: 36) posseeix, com senyala l'autor, un doble sentit: 1) *la justificació de la societat tal com és, és a dir, l'acceptació que el món és així, i que aquest és el seu ordre natural i possible* (ibídem) i 2) *la justificació d'un mal determinat* (ibídem), i, per tant, la qüestió central radica en ser conscients que *les ideologies solen incloure les seves sociodicees corresponents, donat que condemnen, aproven, expliquen i, sobretot, justifiquen mals o remeis per a aquests mals* (ibídem: 39). Tal com he estat argumentant, el remei proposat per part de l'esfera política per fer front als mals que afectaven a la realitat universitària va ser la Llei 1/2003, però, com he mostrat, fins i tot aquest remei ha aprofundit en l'empitjorament de la situació del professorat que pretenia resoldre a través de la creació de la vinculació contractual.

La sociodicea que, actualment, impera en el camp universitari es basa en un discurs fonamentat en la manca de recursos i la impossibilitat de modificar la situació actual més enllà de la nova estratègia d'optar per una major rigidesa en el futur compliment de la Llei, però que, en definitiva, no deixa de justificar i legitimar un ordre social universitari totalment jerarquitzat i d'una baixa qualitat democràtica. En definitiva, en la ideologia universitària dominant hi ha una manca de responsabilització política davant de la falta de planificació del relleu generacional del professorat i també una manca de crítica cap a la posició adoptada per les figures benestants del camp universitari, o dit en altres paraules, una crítica respecte a com es construeixen i s'han construït les relacions interpersonals en el camp universitari català, en què tot sembla indicar que la falta de solidaritat entre les persones estabilitzades i les persones en una situació precària és quelcom que s'ha entès com a <<normal>> en la fase inicial de la trajectòria acadèmica –recordo, novament, l'experiència d'en Miquel Izard, qui em va comentar que era dels pocs professors estables que participava de les assemblees a la dècada dels setanta–. Es tracta, doncs, seguint una proposta del sociòleg barceloní, de recuperar *la vella però sòlida tradició filosòfica i sociològica que es va forjar en l'estudi de la ideologia*

i en el desvetllament de la nostra cartografia del mal [que] que hauria de ser revisitada i sobretot enriquida amb una consideració rigorosa i sistemàtica del que significa la sociodicea per a la cultura humana (Giner, 2015: 50).

Finalment, em trobo novament en el mateix punt que havia esmentant anteriorment: què carai fer amb el dany (o mal) social? Es tracta, simplement, de regular més i millor? És el Dret penal l'instrument a què recórrer quan s'identifiquen aquestes situacions de producció estatal de dany social? Segurament, com sembla indicar Garside (2013), el que ens cal és una transformació profunda de la societat, perquè, malauradament, la regulació, pel que fa al camp universitari, ja la tenim, i sembla que cada vegada més precisa en aquest camp, però en què, paradoxalment, es produeix una situació de vulneració de drets per part de l'Estat –la Generalitat– i la conseqüent indefensió del professorat vulnerabilitzat. Tot sembla indicar, doncs, que la veritat no és troba pas en l'àmbit jurídic –Disposició transitòria segona sobre la regularització del professorat associat a la Resolució TRE/309/2006⁵⁵–, encara que també –Sentència del Tribunal Suprem STS 2419/2017⁵⁶–, sinó, tal com s'ha indicat al tercer capítol, en un anàlisi empíric de les condicions de vida del professorat precaritzat que lluita per la seva dignitat, però, també, sense perdre de vista la responsabilitat de l'esfera política que, com intentaré mostrar en el següent capítol, té molt a veure, sinó tot, en l'actual situació del sistema públic d'educació superior català.

---

⁵⁵ A finals de l'any 2006, en la publicació del conveni col·lectiu del PDI de les universitats públiques catalanes que havia de regir fins al 2009, s'hi pot trobar un apartat en què es reconeix explícitament la situació del professorat associat i s'insta a les universitats i els seus respectius comitès d'empresa a dur a terme plans per a la regularització de professorat associat, tal com s'anomena la disposició transitòria segona de l'esmentada resolució. Aquest fet denota que la pròpia administració coneix aquesta realitat, però que, contràriament als bons propòsits que es feu llavors, la situació no ha deixat d'empitjorar en la darrera dècada, ja que encara havia d'arribar un parell d'anys després la crisi econòmicofinancera mundial de l'any 2008, que encara portaria un panorama més desolador a les universitats públiques catalanes.

⁵⁶ Fa més de dos anys que la Universitat de Barcelona va ser condemnada novament. Ja ho havia estat cinc anys abans pel mateix cas, el 2014, però el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya l'havia absolt un any després, el 2015. Finalment, el dia 1 de juny del 2017, el Tribunal Suprem va condemnar la Universitat de Barcelona per acomiadament improcedent. Aquesta sentència presenta dues particularitats: per una banda, genera jurisprudència reconeixent que l'encadenament de contractes temporals quan la persona en qüestió està duent a terme una docència estructural, i, per tant, posa en evidència que una demanda massiva de les persones que es troben i inclús aquelles que s'han trobat en aquesta situació podria generar fàcilment el col·lapse dels Jutjats Socials a Catalunya, precisament, perquè en aquesta sentència es reconeix la contractació fraudulenta que ha dut a terme la Universitat de Barcelona, però que ha estat una pràctica estesa a totes les universitats públiques catalanes; per altra banda, és una sentència que evoca llum sobre el silenci que impregna les relacions de dominació interpersonal a les universitats, ja que, la persona que ha dut a terme la demanada, ho fa precisament perquè té un conflicte personal amb la directora del departament a què pertany, i, sense res a perdre, perquè ja ha perdut la feina i segurament també la possibilitat de seguir fent carrera acadèmica en aquell departament, decideix emprendre un procés judicial contra la Universitat de Barcelona. Moltes de les persones que es troben en una situació laboral semblant o calcada a la seva, encadenant contractes temporals encara que duent a terme tasques estructurals, no gosen iniciar aquest tipus de processos perquè les seves possibilitats de seguir en aquell departament desapareixerien instantàniament, i, per tant, segueixen aguantant com poden fins el dia que surti una plaça estable i puguin competir per intentar guanyar-la.

Capítol 5. L'escodrinyament quasifoucaultià: la (bio)política neoliberal

Considero que aquest capítol està estretament lligat a l'anterior, però també és cert que, en sintonia amb els autors amb qui m'he documentat, podria haver-ne prescindint i haver començat directament per aquí. Com intentaré mostrar a continuació, aquest procediment té una mancança que, per mi, és del tot fonamental i que probablement és deguda a una lectura comuna que s'ha emmascarat rere un acord d'interpretació teòrica. O dit en altres paraules, s'ha acceptat el relat foucaultià i, curiosament, s'ha produït un procés d'abandonament de l'anàlisi de la qüestió legislativa semblant al que he detectat que Foucault realitzà durant la seva construcció teòrica.

La sociogènesi d'aquest capítol

Aquest és el capítol que m'ha portat més mal de caps o que m'ha plantejat més reptes durant la seva elaboració. Tot va començar farà dos anys, quan l'Héctor Silveira Gorski ens va recomanar la lectura d'un article, publicat per ell mateix el 2012, en el marc de l'assignatura de *Excepcionalisme i tractament de la immigració* i que duia per títol *Biopolítica dels Estats expulsors*. Tal com he explicat al preàmbul, la meua manera d'afrontar les assignatures era, en la mesura dels possible, la d'intentar aprofitar els coneixements que se'ns brindessin per seguir aprofundint en la qüestió que a mi m'interessava. En aquesta assignatura no vaig poder realitzar un treball per començar a mobilitzar la meua inquietud, però sí que em llegà la que segurament ha estat la noció o concepte més fonamental d'aquesta investigació, el terme de biopolítica. Que l'Héctor expliqués la política migratòria de l'Estat espanyol mitjançant l'ús del concepte de biopolítica volia dir, tal com ho vaig entendre, que també era possible analitzar en termes biopolítics la política universitària. A partir d'aquell moment, doncs, decideixo adoptar un plantejament similar al seu per analitzar el camp universitari català i l'inicio amb una cerca dels autors que hagin tractat la qüestió de la biopolítica, ja que, en el seu article, no s'aprofundia en la fonamentació de l'ús del concepte. És llavors quan em vaig topar amb el primer dels autors a qui he hagut de recórrer, el filòsof italià Roberto Esposito –repassant el text de l'Héctor he vist que tenia l'autor davant dels nassos, ja que Esposito apareix a la seva bibliografia, però llavors no tenia recursos per detectar-ho i per mi només era un nom més de la llista–.

Primer vaig detectar el llibre *Comunitat, Immunitat i Biopolítica* (2009), però en aquest l'autor fa una espècie de resum dels seus treballs anteriors i n'exposa, per dir-ho d'alguna manera, el fil argumental teòric que hi ha entre ells, i, per tant, encara que sí que dedica unes pàgines a la biopolítica, no em va ajudar a situar-me com volia. Va ser llavors quan, durant la consulta d'aquest llibre, vaig descobrir que tenia un altre llibre íntegrament dedicat a la biopolítica anomenat *Bíos: Biopolítica y filosofía* (2004). Aquest procés, segons he pogut comprovar a través del registre de les meves peticions dels

llibres a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, va durar aproximadament entre tres i quatre mesos, des de finals d'octubre del 2017 fins a principis de febrer del 2018. El meu aprofundiment en el debat entorn de la biopolítica es va veure interromput perquè cap a finals d'aquell mes de febrer vaig començar a treballar a jornada completa a la seu del Districte d'Horta-Guinardó, fet que va generar que aparqués temporalment la investigació del TFM i que, durant els sis mesos que vaig tenir contracte, només realitzes la redacció del projecte per intentar obtenir una de les subvencions de l'EAPC⁵⁷ i la construcció del meu arxiu a través del buidatge de revistes científiques, com he exposat amb més deteniment al preàmbul i al peu de pàgina 36 del segon capítol. Quan començava a capbussar-me en el debat biopolític vaig tenir un magnífic interlocutor, a qui estic profundament agraït d'haver-me acompanyat durant aquells mesos de recerca teòrica, perquè, certament, necessitava parlar-ne amb alguna persona per sentir rebotar la meua veu més enllà de les parets del meu crani. Aquest debat es va produir telemàticament entre el 5 de desembre del 2017 i el 15 de febrer del 2018 i es va intensificar durant les darreres tres setmanes, des del 22 de gener del 2018 fins a mitjans de febrer, tal com he pogut comprovar través de la consulta del meu correu electrònic personal. La bibliografia que en Miquel Fernández em va facilitar en aquell moment, per tal que contrastés el que estava llegint en altres bandes, serà la que treballaré mesos després. De fet, els articles que va compartir amb mi estan disseminats en els diferents capítols, però sobretot, com es pot suposar per la temàtica d'aquest, es concentren en el present.

Durant els següents mesos serà quan em topi per primera vegada amb un altre autor de qui he anat parlant en diverses ocasions, en José Luis Moreno Pestaña, encara que inicialment m'hi vaig aproximar pel seu treball sociològic sobre els trastorns alimentaris, però en què finalment no em vaig endinsar perquè va ser un tema que forçosament va deixar de preocupar-me quan es va produir el trencament de la relació amb qui en aquell moment era la meua parella. Ella era el motiu pel qual m'havia interessat per aquesta qüestió i treballar-ho, lògicament, feia que la recordes i no pas que em centrés en acceptar i afrontar la nova situació. Els dos llibres que dedica als trastorns alimentaris els vaig comprar per a ella el 12 de juliol del 2018, segons vaig poder determinar uns mesos després gràcies al registre que tenen de les meves compres a la llibreria Alibri. Abans de donar-los-hi com a regal de comiat els vaig estar consultant, encara que sense gaire profunditat per no furgar en la ferida. Després del sotrac emocional i els consums amb què fins ara he afrontat aquestes situacions vitals, durant el mes de setembre del 2018 vaig reprendre les coses on les havia deixat, i, per tant, vaig tornar sobre les meves passes en el terreny biopolític. Aquesta vegada, però, vaig reiniciar el procés amb el coneixement d'un autor que em tenia realment fascinat, que em produïa una sensació semblant a la que experimentes quan comences a llegir a Bourdieu per primera vegada

---

⁵⁷ Escola de l'Administració Pública de Catalunya.

i veus que tot el que diu sembla que encaixi perfectament amb la realitat que t'envolta. En aquell moment encara em faltava gran part de la seva obra per conèixer, tenint en compte que amb prou feines coneixia la dedicada als trastorns alimentaris i la sociologia de la malaltia mental. Prèviament havia descobert que tenia un text en què precisament tractava la qüestió de la biopolítica –la simple existència d'aquest text va fer que donés credibilitat a la seva obra sobre els trastorns alimentaris, encara que també en vaig consultar les ressenyes publicades–, juntament amb la de la governamentalitat i el neoliberalisme. Probablement, vaig localitzar aquest text durant la construcció del meu arxiu perquè he trobat un correu electrònic del 21 de juny del 2018 en què m'envia la referència de l'article, encara que per l'hora d'enviament se'm fa estrany que sigui així, perquè me l'envia a les deu del vespre, i, per tant, no era a la feina. No serà fins el 15 d'octubre d'aquell any que demani en préstec el llibre on apareix l'article que Moreno Pestaña ha dedicat a la qüestió de la biopolítica.

Recordo que quan vaig llegir l'article no em van quedar massa clares les coses, així que encisat per la seva prosa i l'anhel de trobar resposta en la tinta que hagués abocat en una altra banda, vaig seguir capbussant-me en la seva obra, concretament en el seu llibre dedicat a l'anàlisi dels anys de formació de Michel Foucault. En aquell moment no estava gens situat en la producció teòrica del pensador francès des d'un punt de vista històric, i, per tant, va calar en mi de manera innocent la idea de trobar-hi alguna explicació a la qüestió biopolítica. El terme biopolítica, com explicaré amb més profunditat més endavant, sorgeix en una producció teòrica més tardana del filòsof de Poitiers, durant el seu període al Collège de France, i, per tant, per a ampliar l'horitzó biopolític de poc em va servir, encara que, si miro més enllà, ha estat quelcom enormement profitós, tant, que m'atreveixo a dir que ha canviat la meua mirada sociològica profundament i per sempre més. En acabar el llibre no em vaig poder desprendre de la penetrant i punyent sociologia dels intel·lectuals de Moreno Pestaña, fins el punt que, com he explicat al tercer capítol, considero que la seva obra dedicada a la sociologia de la filosofia ha esdevingut la meua cantera sociològica durant uns quants mesos, en què l'he estat llegint intensament, aproximadament des de finals de setembre del 2018 fins a principis del mes d'abril del 2019, és a dir, quan reprenc la redacció dels capítols d'aquest TFM.

Durant els darrers tres mesos de l'any 2018, paral·lelament a la primera aproximació a la sociologia dels intel·lectuals moreniana, vaig planificar la investigació durant el mes d'octubre i vaig escriure el preàmbul i el primer capítol durant la primera quinzena del mes de novembre –al rellegir-me'ls he tingut la sensació que tenen un to diferent a la resta–. Llavors, novament, vaig interrompre l'elaboració del TFM perquè em va sorgir una nova feina i em va resultar complicat saber compaginar ambdues coses inicialment, tot i que aquesta vegada no era pas a jornada completa. Aquestes arrencades i aturades em recorden a *les tesis de ronyó* que diria l'Enrique, aquelles en què s'hi

treballa quan s'està de vacances o quan la feina ho permet, donant-ho tot quan es disposa de temps per treballar-hi. Durant el mes de desembre del 2018 aconseguixo conciliar vida laboral i vida acadèmica i just a l'inici de les vacances nadalenques, cap a finals de mes, enllesteixo la primera versió del segon capítol i l'envio als meus directors, al Pep i a l'Iñaki. La seva resposta va ser colpidora, però també molt pròxima, ja que vaig poder sentir el seu caliu en els correus que em varen enviar i, encara més important per a mi, un reconeixement sincer a la feina que havia estat realitzant. Bàsicament em van comunicar de molt bones maneres que el meu projecte, tal i com el tenia plantejat en aquell moment, era massa ambiciós –suposadament encara em faltaven quinze capítols més per escriure i unes quaranta i pico entrevistes per realitzar i llavors ja tenia unes 50 pàgines escrites–. Juntament a aquesta fulminant nova directriu, entre finals del mes de desembre del 2018 i la primera quinzena del mes de gener del 2019 els meus problemes personals m'esclaten a la cara, fins al punt que acaben perjudicant la meua vida professional degut al meu (mal) hàbit de (no) gestió d'aquests successos a través del consum. Finalment, doncs, a finals del mes de gener del 2019 acabo deixant la feina on just havia començat a treballar i centro les meves energies exclusivament en el procés de deshabituació del consum de cànnabis que feia una dècada que m'acompanyava. Els següents mesos, com a part del meu procés de recuperació, tal com també m'havien recomanat els meus directors, aparco per enèsima vegada l'elaboració del TFM i em dedico a amarar-me de l'obra de José Luis Moreno Pestaña (2006, 2008, 2011a, 2013) i també aprofito per començar a redactar el que espero que pugui ser el meu primer article científic, encara que, basant-me en l'experiència de la sociòloga britànica Rosalind Gill (2015), segurament serà rebutjat sistemàticament, però suposo que en algun moment cal començar aquest procés fins a poder arribar a publicar quelcom.

En aquest capítol, doncs, s'hi condensen dos anys d'una intermitència teòrica i vital, l'una alimentada per l'altra i viceversa, perquè sense les meves inquietuds no m'hagués topat amb els magnífics autors que m'he trobat seguint-les, i sense els processos vitals que les han travessades tampoc hi hagués aprofundit pas com ho he fet. A finals del mes de juny 2019, mentre escric aquest capítol, me n'he adonat que tot va començar quan em vaig creuar amb l'article de l'Héctor i que he donat més voltes que una baldufa per intentar discernir el (meu) centre i poder ubicar l'indret des d'on projectar la meua veu respecte la qüestió de la biopolítica. En realitat, crec que la meua posició al respecte difereix de la tendència filosòfica que acostuma a pensar que allò jurídic resta en un segon pla analític –si és que el té–, quan, per mi, és més aviat l'arrel i el que preval quan s'empren l'anàlisi de qualsevol realitat social. Tal com apuntava inicialment en aquest capítol, l'anàlisi de la vessant jurídica que interpel·la una realitat social concreta, com seria el cas del camp universitari català, semblaria que pot ser ignorada en ares d'aprofundir en la quotidianitat amb què es representa, però no ho és pas si ens plantejem l'anàlisi holísticament, perquè, en definitiva, la base d'aquella representació acaba essent jurídica, amb totes les implicacions que aquest fet pot tenir a nivell analític,

com ara la (ir)responsabilitat estatal davant d'un fenomen social, com, per exemple, la contractació del professorat universitari.

L'enrevessada qüestió de la biopolítica

Per començar a situar el terme de biopolítica entenc que cal donar importància a l'element que planteja Moreno Pestaña (2011b) respecte els diferents usos que Foucault li donà al concepte i també a la multiplicitat d'objectes a què dirigeix la seva mirada quan l'empra, és a dir, com *en algunes ocasions senyala que la biopolítica només té sentit dins de la lògica del govern liberal*⁵⁸, *sense preocupar-se per confrontar aquesta accepció amb els desenvolupaments anteriors. Aquests situaven la biopolítica en una altra escala d'anàlisi: ajust dels processos poblacionals –com a complement del control disciplinari dels processos individuals– a les necessitats del capitalisme*⁵⁹ *o intervenció dels poders en la definició de la vida i els seus objectius*⁶⁰ (Moreno Pestaña, 2011: 169). La polisèmia i la varietat d'objectes analitzats està vinculat en part, segons el filòsof andalús, a la realitat social convulsa que l'envoltava i com ell la projectava en els seus cursos. De fet, la seva hipòtesi, en què vincula la producció textual foucaultiana amb la posició que l'autor ocupava contemporàniament en el camp polític, és que hi ha un canvi o substitució del concepte de biopolítica pel de governamentalitat (ibídem: 187), precisament, perquè el cèlebre filòsof volia contribuir al socialisme a través del seu sistema teòric, proposant diferents conceptes com a *ofrenes intel·lectuals* [per] *a la renovació del socialisme francès* (ibídem: 167), com és el cas, per exemple, del concepte de governamentalitat. L'any 1978, quan Foucault descriurà la governamentalitat⁶¹ ho farà vinculant-la a una societat basada en els dispositius de seguretat (Foucault, 2008: 117), i, per tant, sembla que, certament, n'estigui parlant de la manera que dos anys abans en parlava en termes de biopolítica.

La interpretació de Moreno Pestaña (2011b) es basa, també, en la hipòtesi que Foucault explica la realitat a partir del seu propi marc d'anàlisi i que aquest es fonamenta *en la distinció de tres fases, cadascuna d'elles constituïda per la interacció complexa de tres lògiques* (Moreno Pestaña, 2011b: 171). Aquestes tres lògiques que operen en tres fases són *la lògica de la sobirania legal d'un territori* [que] *va prevaldre a l'Edat mitjana. La modernitat* [que], *però, es troba definida prioritàriament per la disciplina; [i] el món contemporani per la lògica de la seguretat* (ibídem: 173). Una altra interpretació possible és la que en fa el filòsof argentí Edgardo Castro (2016), editor, juntament amb Frédéric Gros, del recent aparegut quart volum de la Història de la sexualitat en castellà

---

⁵⁸ Als cursos del 1977-1978 *Seguretat, territori, població* i del 1978-1979 *El naixement de la biopolítica*.

⁵⁹ Al llibre del 1976 *Història de la sexualitat 1: La voluntat de saber*.

⁶⁰ Al curs del 1975-1976 *Cal defensar la societat*.

⁶¹ Aquest text, que correspon la quarta classe o lliçó del curs *Seguretat, territori, població* [1978], em va arribar a través del debat temàtic que vaig tenir amb el Miquel Fernández. La referència bibliogràfica és la de l'editorial Akal, però el redactat és el que apareixia a l'edició de l'any 1991 a càrrec de La Piqueta.

–*Les confessions de la carn* (2019)–, qui enlloc d’entendre-ho així, com feia el filòsof peninsular, en termes de substitució d’un concepte per l’altre, exposa que *introdueix i aborda la problemàtica del govern i de la governamentalitat (...)* [i que, per tant, es tracta d’]una nova ampliació del anàlisis genealògics de Foucault: ja no només de la disciplina al biopoder, sinó del biopoder a la governamentalitat (Castro, 2016: 59). Per tant, no serà el mateix plantejar-se l’anàlisi si es concep com un trànsit d’un concepte a l’altre –Castro– o si aquest es pensa com un *per* l’altre –Moreno Pestaña–. La meua posició al respecte, com podrà copsar el lector al llarg d’aquest capítol, es basa en la interpretació moreniana de la substitució, tot i que, val a dir, no sóc pas una persona amb els coneixements de l’obra foucaultiana que tenen ambdós filòsofs a qui m’he referit anteriorment com per oferir un criteri del tot fidedigne.

Les aproximacions al pensament foucaultià, com diria Moreno Pestaña, poden ser més o menys escolàstiques, i, per tant, com exposava al paràgraf anterior, que la narrativa teòrica que construeix Foucault al llarg de la seva obra sigui emprada amb total naturalitat, és a dir, acceptant-la tal com la planteja l’autor –Castro (2016) i Jordana (2018)–, o, d’altra banda, s’intenti realitzar un exercici crític i un cert distanciament del llegat que ens ha brindat la seva producció intel·lectual –Moreno Pestaña (2006, 2011a, 2011b)–. L’aproximació escolàstica, i en certa mesura també la crítica, genera que s’acabi ignorant la importància de l’anàlisi de la vessant jurídica, com també succeeix en la pròpia teoria foucaultiana, en què la mirada cap a la qüestió legislativa perd pistonada al llarg dels anys, produint, inclús, que es tracti d’un element analític gairebé residual, precisament, perquè acaba donant *privilegi analític i criptonormatiu al paradigma de la seguretat sobre el de la disciplina* (Moreno Pestaña, 2011b: 187). En el que semblen coincidir les diferents aproximacions, perquè no deixen d’insistir-hi, és que les diferents lògiques no desapareixen, sinó que s’entrellacen entre elles, tot i que d’on sí que desapareix la mirada cap a la qüestió jurídica és, malauradament, dels anàlisis, sobretot centrats en els mecanismes securitaris, amb l’excepció de Wacquant (2012)⁶², qui sí que incorpora la centralitat analítica de l’àmbit jurídicoe estatal.

Com indicava a l’inici del capítol, la tendència filosòfica a donar cert privilegi analític als dispositius normatius i disciplinaris respecte dels jurídics (Garcés, 2005: 93, 95; Castro, 2016: 52-53; Jordana, 2018: 42, 87), acceptant, implícitament, la narrativa foucaultiana, ocasiona que s’acabi ignorant la vessant legislativa prèvia que incorporen la disciplina o la norma, i per aquest motiu he volgut recuperar les conferències dictades a Rio al capítol anterior i senyalar la importància que aquesta qüestió té per a mi. La meua intenció no és exposar què li va faltar a la teoria de Foucault, com han fet d’altres autors, per exemple, Roberto Esposito i Byung-Chul Han, encara que el segon d’una manera molt barroera, sinó intentar senyalar el que crec que va fer en una direcció i que jo

---

⁶² Aquest text forma part de la bibliografia que em va recomanar telemàticament en Miquel Fernández.

hagués fet en una altra. Durant un cert temps sí que va vincular les seves investigacions a la qüestió jurídica [1973, 1976a], però es va anar produint un desplaçament en el seu interès, i, per tant, en la seva narrativa, com es pot copsar en el mateix curs acadèmic 1975-1976, publicat primer en castellà com a *Genealogia del Racisme* i posteriorment editat com a *Cal defensar la societat*, en què com ell mateix senyala a la segona lliçó, per analitzar el poder s'ha de fer des de l'anàlisi de l'extrem menys jurídic del seu exercici [1976a: 86], i sembla que al final d'aquell curs, a la seva darrera lliçó [1976b], ja hagi emprès decididament el camí que apuntava dos mesos abans.

En aquest curs acadèmic, concretament a la seva darrera lliçó, que duia per títol *Del poder de sobirania al poder sobre la vida* en el llibre de la *Genealogia del racisme*, és on, curiosament, dues persones que treballen com a professors universitaris, i que segons em consta no tenen cap mena de relació entre ells, han situat la noció de biopolítica. La primera d'elles va ser en Miquel Fernández, qui, en el debat telemàtic entorn de la biopolítica que he explicat anteriorment, em va fer arribar aquesta lliçó en format d'article dient-me que aquest era el text que emprava per il·lustrar i explicar la biopolítica. Un mes abans, de manera paral·lela, el mes de novembre del 2017 l'Héctor Silveira ens feia arribar el programa de l'assignatura *Teoria de l'Estat i el control penal* en què hi apareixia el mateix text referenciant el poder disciplinari i la biopolítica. Per tant, entenc que puc suposar que no es tracta pas d'un element fortuït, sinó que més aviat, seguint les eines analítiques de la sociologia dels intel·lectuals, és el text o la lliçó en què les comunitats intel·lectuals han acabat consensuant localitzar-hi la definició del concepte foucaultia de biopolítica. Una possible explicació seria que es tracta de la darrera lliçó del primer curs de Foucault que es va publicar en castellà i que, per tant, és el text que fa més temps que ha circulat entre el professorat que m'ha format, com també podria ser-ho que simplement és un text en què es fa esment de la biopolítica de manera molt explícita i per això s'acullen a ell.

Les implicacions que pot tenir aquesta qüestió són diverses, ja que, com he indicat abans, el filòsof francès no sempre va definir la biopolítica de la mateixa manera al llarg dels tres cursos que s'han determinat com la tríada biopolítica (Castro, 2016: 190) –*Cal defensar la societat; Seguretat, territori, població i El naixement de la biopolítica*–. Finalment, Foucault va decidir quedar-se amb una definició que difereix completament de la que se'n pot extreure del text que em va arribar per ambdues bandes, o encara més: *l'abandonament de fet del concepte de biopolítica: aquest –costa comprendre per què Foucault ho manté– passa a significar llisa i simplement govern liberal* (Moreno Pestaña, 2011b: 188). També és important destacar que si ens quedem amb la definició que les comunitats intel·lectuals han donat per vàlida s'ha de tenir en compte que llavors, en aquell text, el filòsof francès encara treballava amb una concepció del poder basada en la “hipòtesis Nietzsche” i [el] *concepte de guerra com a categoria analítica del poder* (Castro, 2016: 190). O dit d'una altra manera, s'ha de tenir en compte que aquesta

hipòtesi seria abandonada en les dues darreres obres de la tríada, i, per tant, els efectes que aquest fet pot tenir per a la definició del concepte, tant si es considera un desplaçament d'un a l'altre –Castro– com si es veu com un procés de substitució o canvi entre ells –Moreno Pestaña–.

Diria que, finalment, no m'ha resultat tan estrany que la definició de la biopolítica per la que s'ha optat més comunament hagi estat la primera, per dir-ho alguna manera, la que trobem a les dues obres del 1976, ja que realment és més seductora i operativa analíticament que no pas la segona, és a dir, la que presenta posteriorment, a partir de l'any 1978. Sembla com si l'any sabàtic que hi va haver entre mig de les dues hagués marcat decididament un gir en la seva concepció i ús del terme. En la seva primera versió, *la biopolítica era diferent però complementària (sempre em desajustos) a la disciplina individual (organitzada per l'anatomopolítica, noció que Foucault oblida pel camí), la seva complementària en la gestió de les poblacions* (Moreno Pestaña, 2011: 169). O dit en altres paraules, en el text que ha acabat definint la biopolítica en el camp intel·lectual (català) aquesta es presenta com *la nova tècnica no disciplinària [que] s'aplica a la vida dels homes* (Foucault, 1992: 250) i que *no suprimeix a la tècnica disciplinària, perquè s'ubica en un altre nivell, es col·loca en una altra escala* (ibídem). Es tracta doncs, com he exposat anteriorment de la mà de Moreno Pestaña, de concebre la biopolítica com a *ajust dels processos poblacionals –com a complement del control disciplinari dels processos individuals– a les necessitats del capitalisme o intervenció dels poders en la definició de la vida i els seus objectius* (Moreno Pestaña, 2011: 169). Ambdues definicions o possibilitats de veure la biopolítica són, des del meu punt de vista, complementàries, és a dir, per exemple, si centrem la mirada en l'objecte d'aquesta investigació veiem com, per una banda, la biopolítica i concretament la que seria específicament universitària és un element cabdal del projecte neoliberal centrat en una economia (o més ben dit, crematística) basada en el coneixement; per altra banda, per a que aquest nucli o àmbit biopolític específic funcioni com s'espera per al conjunt del projecte (bio)polític –necessitats del capitalisme–, s'han de definir les condicions de vida específiques en què viuran les persones que vulguin participar en aquest camp específic, l'universitari, i, per tant, s'establiran certs criteris que permetin assolir l'horitzó desitjat –definició de la vida i els objectius–.

El sentit que té per mi la biopolítica és, doncs, tal com l'he exposat en aquest darrer paràgraf, però abans d'arribar a aquesta precisió teòrica, si se'n pot dir així, vaig concebre aquesta idea vagament en llegir el llibre que he citat anteriorment del filòsof napolità Roberto Esposito. En aquell moment no sabia perquè concordava la idea que m'havia fet del concepte després de llegir l'article de l'Héctor i la que vaig trobar en llegir la seva obra, però crec que ara sí que estic en condicions d'explicar com he aconseguit comprendre-ho a través d'escodrinjar la qüestió durant un llarg període de temps. Si ens fixem en la bibliografia que empra el filòsof italià per a l'elaboració del llibre *Bíos*:

biopolítica i filosofia –un procés una mica feixuc perquè es troba als peus de pàgina–, es pot veure com només inclou en la seva narrativa filosòfica les obres foucaultianes de l'any 1976 *Cal defensar la societat* i *Historia de la sexualitat 1: la voluntat de saber*, tal com ho corrobora un peu de pàgina en què es parla d'un text inèdit extret del curs del 1979 *El naixement de la biopolítica*. El llibre va ser publicat en italià l'any 2004 i no serà fins aquell mateix any que apareixeran per primera vegada publicats en francès els cursos que venien a completar la tríada biopolítica, *Sécurité, territoire, population* i *La naissance de la biopolitique*. Haver inclòs aquests dos llibres, seguint el plantejament de Moreno Pestaña (2011b), hagués generat que l'autor l'escrivís en un to summament diferent al que ho va fer. Alguns li podran criticar que hauria d'haver-se esperat a que sortissin publicats i llavors haver escrit el llibre, d'altres, com és el meu cas, ens va bé que hagi estat així, perquè la narrativa del llibre, doncs, s'emmarca en el que anteriorment he anomenat la primera definició foucaultiana de la biopolítica, com ho demostra que Nietzsche encaixi tan bé al llarg de l'argumentació desplegada en el llibre –recordo que Foucault, en aquella època, encara treballava amb la “hipòtesis Nietzsche”–.

Seguint, doncs, el plantejament foucaultian, Esposito (2006) –qui m'ha fet sentir com a casa, especialment a casa els avis quan plorava al llegir-lo– exposa que el debat filosòfic-jurídic modern tenia per objecte *la relació* entre súbdits i sobirà, és a dir, el principi de sobirania, però que, precisament, tal com senyala l'autor, el que plantejava Foucault era que es tractava d'un ordre discursiu diferent, és a dir, advocava perquè es reconegués el mecanisme de funcionament *real* que tenia aquest principi, que *no consisteix en la regulació de les relacions entre subjectes, ni entre ells i el poder, sinó en la seva subjecció a un determinat ordre que és al mateix temps jurídic i polític* (Esposito, 2006: 44). Es tractava, doncs, d'un aprofundiment en la relació entre vida i dret, el trànsit del paradigma de la sobirania al paradigma de la biopolítica, en què *la llei es trasllada progressivament del plànol transcendent dels codis i les sancions, que concerneixen en essència als subjectes de voluntat, al plànol immanent de les regles i les normes, que en canvi s'apliquen, sobretot, als cossos* (ibídem: 48). La biopolítica, per tant, seria definida com un mecanisme o un dispositiu productiu, que no deixa inalterada la realitat a la que afecta i compromet. Aquesta interpretació de la biopolítica com a dispositiu productiu, seguint el plantejament espositià de Foucault, genera dues nocions del bios (ibídem: 53): o bé produeix subjectivació, és a dir, torna subjecte el seu propi objecte, esdevé *política de vida*, o bé, produeix mort, tendeix a l'objectivació definitiva, és a dir, es torna *política sobre la vida*.

La governamentalitat neoliberal

La meua intenció no és pas la de substituir un terme per un altre, ni tampoc entendre'ls com a consecutius, sinó intentar explorar la possibilitat d'articular ambdós conceptes en

la meua narrativa teòrica, és a dir, donar la mateixa importància analítica a la qüestió de la biopolítica que a la governamentalitat. Per tirar endavant aquest propòsit optaré per discernir la relació entre els dos termes, tenint en compte que entenc que l'operació és més complexa que parlar directament d'una *governamentalitat biopolítica* (Jordana, 2018: 78), encara que, com mostraré, té cert sentit parlar-ne en els termes que proposa la filòsofa (i psicòloga), però considero que mantenir els conceptes ben separats entre ells, tot i estar profundament interrelacionats, és quelcom més profitós analíticament que no pas ajuntar-los precipitadament. El primer element a tenir en compte és que en la narrativa foucaultiana hi ha una gran diferència entre els moments de producció dels dos conceptes, que, com he mostrat anteriorment, responen inclús a plantejaments teòrics diferents. Per exemple, a la darrera lliçó del curs del 1976 el discurs de Foucault [1976b] s'emmarca en les tecnologies, la disciplinària i la no disciplinària, i com aquestes estan relacionades amb l'esfera legislativa, i les localitza des del segle XVII fins al XVIII la primera (anatomopolítica) i el sorgiment de la segona (biopolítica) a finals del segle XVIII (Foucault, 1992: 258-259).

En canvi, a la lliçó de l'1 de febrer del 1978 el discurs de filòsof francès ha deixat totalment de banda l'àmbit jurídic i ha centrat la seva mirada en la qüestió de "l'art de governar": *mentre que la finalitat de la sobirania l'hi era implícita, i es tractava de sí mateixa i dels seus instruments en forma de llei, la finalitat del govern està en les coses que dirigeix, en buscar la perfecció, en la intensificació dels processos que dirigeix, i en els instruments de govern que enlloc de lleis seran tàctiques multiformes. En la perspectiva del govern, la llei no és certament un instrument central* (Foucault, 2008⁶³: 107). Les tàctiques multiformes de les que parla en aquest curs poden ser interpretades com les tecnologies de les que parlava dos anys abans, però, fruit del desplaçament del seu interès, sembla que la importància d'allò jurídic desaparegui, i, per a mi, és tot al contrari, segueix essent tan central com abans, però s'emascara rere tot aquest seguit de mecanismes, dispositius o tàctiques, segons es prefereixi referir-s'hi. En aquesta mateixa lliçó del 1978, vincula el govern amb la necessitat de desenvolupar les disciplines (ibídem: 115), la població com a objecte d'aquest a través dels mecanismes de seguretat (ibídem) –aquí és on clarament recorda a la biopolítica– i la preeminència que té el govern respecte la sobirania i la disciplina (ibídem: 116). No sembla desgavellat pensar, doncs, com defensa Moreno Pestaña (2011b), que es tracti d'un substitució, i menys quan un se n'adona que tracta el mateix període de temps en les seves lliçons, però en la de l'any 1978 ha concentrat els seus esforços en analitzar la literatura sobre l'art de governar des del segle XVI fins al segle XVIII, amb l'històric text de Maquiavel [1513] com a eix central dels debats (Foucault, 2008: 95).

---

⁶³ La referència bibliogràfica és la de l'editorial Akal, però el redactat és el que apareixia a l'edició de l'any 1991 a càrrec de La Piqueta, tal com també s'ha indicat al peu de pàgina 61. Succeeix el mateix en la resta de cites o referències que apareixen en aquesta pàgina referents a la lliçó de l'1 de febrer del 1978.

Per aproximar-me a una definició del concepte de governamentalitat amb serviré de dues aproximacions que tracten de definir-la, per dir-ho d'alguna manera, a partir del moment fins el que Foucault va decidir portar-la, és a dir, entendre el concepte lligat al neoliberalisme, com va fer en el darrer curs de la tríada, a *El naixement de la biopolítica*, en què va dur els seus anàlisi de la governamentalitat fins al model politicoeconòmic neoliberal que es desplegava davant dels seus ulls, per uns des d'una profunda convicció pel discurs que analitzava (Moreno Pestaña, 2011b: 179) i per altres des de la negativa a assumir aquest plantejament de bonança analítica de l'autor cap aquest (Jordana, 2018: 111). La qüestió radica, doncs, en que tothom sembla estar d'acord, des del propi autor fins als que ha escrit sobre la governamentalitat, a intentar vincular d'alguna manera aquest concepte amb el neoliberalisme. Les dues aproximacions que comentava són, des del meu punt de vista, complementàries, perquè una centra més la seva atenció en el concepte foucaultià i l'altre en aquest concepte polític tan en boga, però ambdues des d'una voluntat explícita de relacionar-los en la seva construcció teòrica.

La primera aproximació és la realitzada per la filòsofa estatunidenca Nancy Fraser⁶⁴, qui planteja que l'anàlisi teòric foucaultià està comunament construït al voltant de l'època fordista, és a dir, basat en qüestions que estaven relacionades amb la disciplina fordista (Fraser, 2008: 213-221) i que, per tant, es tracta d'una mena de governamentalitat⁶⁵ fordista (ibídem: 217). Posteriorment, el seu interès es desplaça cap la cerca de *la relació entre disciplina i postfordisme* (ibídem: 221), i, per tant, com es desdibuixa la disciplina foucaultiana en el nou marc de relacions socials neoliberal, en què la regulació social s'organitza molt més enllà del control que anteriorment era d'una escala pràcticament nacional, és a dir, que, actualment, *l'ordenament nacional no desapareix, està en procés de descentralització a mesura que els seus mecanismes reguladors es van articulant (a vegades cooperativament, a vegades competitivament) amb els d'altres nivells. El que emergeix, per consegüent, és un nou tipus d'estructura reguladora, un sistema multiestratificat de governamentalitat globalitzada* (ibídem: 223). En el cas del camp universitari català aquest canvi es produeix en un canvi del model de governamentalitat, és a dir, el pas d'un model basat en el govern, des d'una visió clàssica del poder concentrat estatalment, a un model pensat des de la lògica del que es coneix com a governança, en què l'Estat deixa de ser l'únic actor implicat i amplia el ventall d'agents implicats a l'hora de governar.

Tal com senyala Kehm, catedràtica d'investigació en ensenyament superior, la governança universitària s'ha produït en diferents nivells o direccions: <<cap amunt>> pel que fa referència a *la configuració de l'agenda i en la formulació de les polítiques d'un*

---

⁶⁴ Text extret de la bibliografia que ens va facilitar l'Héctor Silveira a l'assignatura *Teoria de l'Estat i el control penal*.

⁶⁵ En la traducció que s'ha fet del text original al castellà s'emptra el concepte de *governabilidad*, però, seguint el plantejament foucaultià, parlar en termes de governabilitat no tindria sentit, ja que més aviat remet al ús politològic del terme, com ara la governabilitat d'un ajuntament a través dels pactes.

nivell nacional a un nivell supranacional (Kehm, 2012: 24); <<cap avall>> fruit de *la descentralització dels poders en la presa de decisions per part de l'Estat cap a les universitats, i de les universitats als departaments i facultats* (ibídem: 25) –aquest seria el desplaçament més important pel que fa a la contractació fraudulenta del professorat associat–; i, finalment, <<cap al costat>> degut a *la delegació de la direcció i la presa de decisions d'un nivell estatal a les agències*⁶⁶ (...) *que sovint assenten les bases de les pràctiques* (ibídem). És a dir, com la governamentalitat del camp universitari ha experimentat uns canvis basats en la implementació del model de la governança i com aquest ha comportat *l'aparició d'una estructura de molts nivells de governamentalitat, un edifici complexa en què l'Estat nacional no és més que un nivell entre altres* (Fraser, 2008: 226), i que, per tant, implica l'existència d'un *nou tipus d'estructura reguladora, un sistema multiestratificat de governamentalitat globalitzada* (ibídem: 223).

La segona aproximació resulta idònia per ubicar l'anterior, és a dir, permet copsar com l'enfocament de Fraser (2008), crítica amb una perspectiva ortodoxa de Foucault i el seu llegat analític, és, finalment, pròxim o afí a l'enfocament foucaultí, i, en canvi, la proposta del sociòleg Loïc Wacquant (2012) té un tarannà lògicament bourdieà que permet desplegar un raonament crític amb els plantejaments foucaultians massa escolàstics, que diria en Moreno Pestaña. Com exposava anteriorment, el deixeble de l'eminent sociòleg francès centra la seva mirada en el neoliberalisme, concretament en l'antropologia del neoliberalisme i els dos models analítics que han predominat, un model econòmic, que ha esdevingut l'hegemònic, i un model d'enfocaments basats en la governamentalitat –on es podria ubicar a Fraser– (Wacquant, 2012: 1). La crítica que els fa el sociòleg francès als dos enfocaments és, des del meu punt de vista, totalment pertinent: *ambdues concepcions obscureixen què és allò "neo" del neoliberalisme: el redissenament i redesplegament de l'estat com l'actor central que imposa les lleis i construeix les subjectivitats, les relacions socials i les representacions col·lectives adequades per a fer realitat els mercats* (ibídem). Aquest punt està connectat directament als diferents principis que he anat exposant al llarg dels anteriors capítols. En primer lloc, respecte l'anterior, en què s'ha dedicat l'argumentació a proposar una recuperació de la mirada cap a la qüestió legislativa, que, en la majoria dels autors que he tractat, com en el mateix Foucault, acabava essent un element residual del que es fa menció, però al que, no se li dóna prou atenció, com precisament sí que fa Wacquant, que localitza la seva mirada en el redesplegament de l'esfera penal de l'Estat. En segon lloc, potser d'una manera molt més implícita que no pas explícita, la centralitat analítica que ha de tenir la implicació de la Generalitat de Catalunya en l'actual situació d'extrema precarització d'una part del professorat de les universitats públiques catalanes.

---

⁶⁶ Veure l'exemple exposat anteriorment al peu de pàgina número 54 del capítol 4.

Cap l'articulació dels conceptes (post)foucaultians

Per intentar pal·liar la manca de mirada cap a l'Estat de les propostes d'anàlisi des de la governamentalitat, tal com exposa Wacquant (2012), per les que per descomptat tinc certa afinitat, i sense cap mena d'intenció d'entrar en el mar bibliogràfic que aborda la qüestió del neoliberalisme, perquè aquesta tasca desbordaria els meus coneixements, proposo recuperar el concepte de biopolítica en un sentit semblant al que Fraser (2008) proposa el de la governamentalitat foucaultiana, és a dir, l'articulació d'ambdós conceptes en un mateix marc analític, entenent la biopolítica en un sentit de constitució fordista i el nexa que s'estableix amb la nova governamentalitat de l'era neoliberal –en aquesta línia podria entendre's aquesta articulació com a pròxima a la proposta de Jordana (2018) d'una governamentalitat biopolítica–. On trobar, doncs, el possible nexa entre dos conceptes que l'autor no va voler intentar? Des del meu punt de vista, l'element integrador es troba en la norma, com el propi Foucault va apuntar, però que sembla que posteriorment va decidir ignorar: *la norma és allò que pot aplicar-se tan al cos que es vol disciplinar, com a la població que es vol regularitzar (...) [és a dir,] una societat on s'entrecreuen, segons una articulació ortogonal, la norma de la disciplina i la norma de la regularització* (Foucault, 1992: 262).

Per intentar assolir el propòsit de fer que ambdós conceptes siguin operatius entre ells, analíticament parlant, he considerat necessari desenvolupar les anteriors pàgines des d'una minsa, però ben intencionada, sociologia històrica del coneixement científic, basada principalment en els estris de la sociologia dels intel·lectuals moreniana. Adoptar una perspectiva històrica per a ubicar els conceptes, tan des del punt de vista del propi desenvolupament dels conceptes que en feu Foucault, com en l'ús que se n'ha fet posteriorment per part dels acadèmics, és un element central de la meua argumentació. El concepte de biopolítica, com he exposat anteriorment, té dues definicions o moments teòrics diferenciats, la definició que el filòsof de Poitiers en va fer l'any 1976 i els anys anteriors i la definició gairebé residual que en va fer després del seu any sabàtic, a partir del 1978. La primera definició encara conserva un cert vincle amb l'esfera legislativa estatal que va anar desapareixent de la narrativa foucaultiana a mesura que el seu interès per la biopolítica va anar decreixent i que acabà ocupant el seu lloc la qüestió de de "l'art de governar", de la governamentalitat. L'única persona amb qui he vist que compartia la importància de la qüestió legislativa ha estat en Loïc Wacquant, encara que el seu plantejament s'ubica més aviat en el Dret penal, però que, en definitiva, parteix del mateix indret del camp intel·lectual del que també crec haver partir, d'una aproximació sociològica al camp criminològic, encara que em resulta realment preocupant que ignori l'obra de Rusche i Kirchheimer tenint en compte les conclusions a les que arriba respecte el nexa entre el mercat de treball i la penalitat.

L'element comú que sí que sembla haver-hi entre les diferents perspectives és l'ona expansiva que el camp polític ha donat al mercat en el projecte polític neoliberal, és a dir, el desplegament d'una estratègia de desmantellament del projecte keynesià basat en l'Estat del Benestar i la imposició d'un <<Estat de la competència>> postfordista, donat que els països competeixen per reduir impostos i eliminar <<burocràcies>> amb l'esperança de mantenir i atreure inversions (Fraser, 2008: 223). La intensificació de la competència en el mercat laboral i la desaparició de la seguretat que anteriorment havia caracteritzat aquest en el model fordista keynesià, impliquen, seguint una perspectiva de l'estreta relació que hi ha entre el mercat de treball i la penalitat, l'augment de la mà de ferro de l'Estat, en paraules de Wacquant, el seu ethos repressiu a través del Dret penal, precisament perquè aquest *promet ajudar a resoldre els dos dilemes que crea la mercantilització per al manteniment de l'ordre social i polític: primer, reprimeix els trastorns i ruptures causats per la normalització de la inseguretat social en la base de l'estructura social i urbana; i en segon lloc, restaura l'autoritat de l'elit governant, reafirmant la "Llei i l'ordre" justament quan l'autoritat està sent soscavada pels accelerats fluxos de diners, el capital, les comunicacions i les persones a través de les fronteres nacionals, i les restriccions a l'acció estatal per part de les institucions supranacionals i el capital financer* (Wacquant, 2012: 12). Com exposava anteriorment, a través del concepte de governança universitària de Kehm (2012), aquest desplaçament cap a organismes d'àmbit supranacional també s'ha produït en el camp universitari respecte la política educativa global que el regeix (Tarabini i Bonal, 2011) i com aquesta també ha suposat la promoció d'una estratègia expansiva de les lògiques de mercat i la seva entrada a les universitats (Galcerán, 2013; Naidoo, 2008).

Per tant, si es vol analitzar el camp universitari considero necessari fer-ho des de l'òptica biopolítica en tres direccions. En primer lloc, perquè el propi concepte ens alerta de la importància de la definició política, és a dir, la implicació del camp polític en el govern de les universitats. En segon lloc, tenir en compte que l'universitari també és un camp estratègic pel projecte neoliberal, precisament perquè és on s'entrecreu el seu viratge cap a la importància del mercat i les institucions en què comunament es genera el coneixement que fa possible posicionar-se nacionalment a nivell global –ajust dels processos poblacionals les necessitats econòmiques del capitalisme–. En tercer lloc, perquè implica no perdre de vista la centralitat ineludible de la vessant legislativa de qualsevol camp analitzat, perquè sense un Estat que apliqui la Llei en un territori nacional no hi hauria possibilitat d'implementar una estratègia política com la neoliberal –intervenció dels poders en la definició de la vida i dels seus objectius–. O dit en altres paraules, entenc que existeix una biopolítica universitària perquè el camp universitari depèn del camp polític, perquè aquest darrer té una estratègia i uns objectius concrets per a dirigir el primer cap als seus interessos i finalment que empra els instruments jurídics i administratius necessaris per tenir la incidència institucional necessària per a que els anteriors elements esmentats es compleixin. En aquest sentit, la biopolítica és

una eina analítica que queda emmarcada en l'escala nacional, en un sentit semblant al que Fraser (2008) atribueix a la disciplina fordista foucaultiana.

Seguint, també, el plantejament de la filòsofa estatunidenca, el marc que s'empri per analitzar un Estat ja no pot quedar-se encotillat en una mirada estrictament nacional, sinó que s'ha de guiar per *una interpretació quasifoucaultiana d'una nova forma de governamentalitat en globalització* (Fraser, 2008: 225) i, per tant, *analitzar la seva racionalitat política distintiva, inclosos els seus objectes característics d'intervenció, modes de subjectivació i la barreja de repressió i autoregulació* (ibídem). És a dir, entendre quina governamentalitat específica s'aplica en cada camp i quina és la que l'engloba, tenir ben present que es tracta d'una governamentalitat multiestratificada i multigeogràfica, en el sentit d'una intervenció específica en diferents camps i basada en una intervenció des de diferents focus de poder interrelacionats entre ells.

En definitiva, es tracta d'escodrinyar la realitat social camp a camp, tenint en compte la preeminència que té el polític sobre cadascun, i que, per tant, des de la mirada que aporten els científics socials ens ha de ser possible determinar quina és una (bio)política que s'està implementant en cada camp específic, tenint en compte, és clar, que hi ha una biopolítica de conjunt que es duu a terme regulant-ne les específiques, i que totes elles estan regides per un conjunt de normes, que en primera instància són legislatives, però que, com deia Foucault, cal centrar la mirada en l'extrem menys jurídic de la seva aplicació, és a dir, a les institucions i els subjectes que les encarnen. Aquesta mirada analítica que proposo, que, en el meu cas, està centrada en el camp universitari català i la biopolítica específica que s'aplica en aquest, s'ha de dur a terme pensant en la governamentalitat específica que la regeix, és a dir, el conjunt d'elements normatius que fan possible que la biopolítica plantejada prèviament acabi tenint uns efectes materials i simbòlics reals. Considero que només així podrem combatre *el mite fonamental del discurs neoliberal, això és, que s'ha realitzat una gestió amb menys Estat i menys normes i regulacions* [perquè] *és una pura idealització. Tot mercat ha necessitat i necessita l'Estat per instituir-se i trobar històricament les seves formes rentables. El neoliberalisme no ha retirat a l'Estat, ni ha desnormalitzat o desregularitzat de manera pròpiament dita el funcionament del mercat; només ha creat les normes necessàries per a l'ampliació de la rendibilitat de l'economia privada. La nova burocràcia neoliberal ha imposat les seves regles, un garbuix de normes polítiques, empresarials, organitzatives i inclús informàtiques i virtuals per aconseguir el màxim rendiment del capital privat* (Alonso i Fernández, 2016: 18).

Capítol 6. La memòria de les víctimes (universitàries)

Els dos capítols anteriors tenien cadascun el seu propòsit. En el quart capítol he volgut explicitar la importància d'incorporar i tenir present la mirada cap a l'esfera legislativa quan s'analitza el camp universitari i he proposat fer-ho a través de la criminologia, concretament des del seu espai crític representat per la perspectiva del dany social. En el cinquè capítol he dirigit la meua narrativa cap a la relació que s'estableix entre el camp polític –l'espai social on es defineix allò jurídic– i el camp universitari –l'espai social on s'aplica allò jurídic– en el projecte (polític) neoliberal i ho he fet a partir de l'ús dels conceptes foucaultians per a la construcció d'una mirada sociològica, basada, de manera implícita, en la teoria social bourdieana –com tota la tesina, de fet–. En aquest capítol, doncs, la meua intenció és dirigir la meua mirada exclusivament cap el camp universitari i intentar dur a terme una reflexió que crec podria de situar-se en el terreny filosòfic, precisament perquè el meu propòsit principal és l'articulació de diferents conceptes, sense perdre de vista, és clar, l'objecte d'estudi d'aquesta investigació.

L'origen d'aquest capítol

Els diferents continguts que tractaré en aquest capítol tenen com a eix principal la reflexió que vaig iniciar durant la realització del treball de l'assignatura de *Victimització i l'experiència del subjecte*, però també, i sobretot, el paper que hi va jugar la Gabriela Rodríguez Fernández, una de les dues professores d'aquella assignatura. Tal com he senyalat a preàmbul, he volgut reservar-me parlar de la importància que va tenir la seva figura perquè volia exposar en quins sentits ho va ser. Per una banda, perquè va ser ella qui em va proposar fer el treball d'una manera més abstracte del que m'havia plantejat inicialment i que, d'aquesta manera, la feina que fes pogués ser aplicable a altres objectes d'estudi posteriorment, és a dir, ser emprada en diferents moments vitals segons els interessos o les inquietuds que tingués rondant-me el cap. Per altra banda, per mi molt més rellevant que l'anterior, sense que això suposi menystenir-la, va ser la confiança i la creença que va dipositar en mi, justament en un moment en què no passava per una de les meves millors èpoques i em veia força incapaç de tirar les coses endavant. Tampoc oblidó la lliçó de vida que em va donar a través de les paraules de Saint-Simon. En el treball de l'assignatura vaig començar a treballar entorn de la noció de víctima, tal com l'havíem estat abordant a les seves classes, però amb l'element afegit que en el meu cas m'interrogava sobre la construcció social de la víctima des de la perspectiva teòrica del dany social. El resultat final no va ser tan bo com cap dels dos esperàvem, així que espero que al llarg d'aquestes pàgines sigui capaç de pal·liar les mancances que em va fer saber que tenia el text que li vaig entregar.

Les seves consignes van ser clares. En primer lloc, retornar sobre les preguntes que em feia a la part inicial del treball. En segon lloc, seguir aprofundint en la deconstrucció del

parell conceptual víctima-victimari. En darrera instància, cercar els antecedents de la declaració de les Nacions Unides sobre els principis fonamentals de justícia per a les víctimes de delictes i abusos de poder. Intentaré donar resposta a les tres qüestions, encara que la manca d'una formació pròpiament jurídica suposa que la meua intenció sigui la de mourem en el terreny de la filosofia del dret –on tampoc hi tinc precisament un bagatge formatiu–, concretament en la seva vessant ètica. El primer element a abordar l'he anat convocant en diferents moments del treball, tant en al peu de pàgina 18 de la delimitació de la recerca com en el quart capítol, referent a la implicació que té l'ús d'una perspectiva teòrica que trenca amb el cotilla que l'havia vinculat al Dret penal, però que, certament, també fa emergir la qüestió de què fer amb el dany social, és a dir, si el reconeixement de les víctimes implica un retorn al procés de caire penal o quina hauria de ser la resposta que pretenem donar-li.

Cap a una victimologia del dany social

La conceptualització de la víctima, tal com vam comentar amb la Gabriela durant la realització del meu treball, ha estat una qüestió que els teòrics de la perspectiva del dany social han ignorat sovint o que, en tot cas, l'han tractat de passada, i, per tant, aquest element suposa un primer inconvenient per situar-se un mateix. Una de les reflexions que es poden trobar al respecte és la que ella, juntament amb l'Hugo Rodríguez, feien a la presentació del número 7 de la revista *Crítica penal i poder*, en què la temàtica tractada eren les causes i les víctimes del dany social, i que és la següent: *la perspectiva del dany social –en plena consonància amb la definició de víctimes de les Nacions Unides–, mostra dues coses fonamentals: la primera d'elles és que l'absència d'una tipificació penal no té com a conseqüència necessària la negació del caràcter de víctima, i la segona és que en moltes ocasions, aquests caràcter és desconegut a la pròpia persona justament a causa de l'abús de poder (més o menys encobert) que es practica, fàctica i discursivament, sobre ella* (Rodríguez i Rodríguez, 2014). La víctima és, doncs, una figura difícil d'aprehendre, perquè actualment la seva consideració desborda la tipificació penal i en moltes ocasions la persona o persones en qüestió ni es perceben com a tals. El reconeixement de la dificultat per pensar-la és, també, el punt de partida del sociòleg Gabriel Gatti (2016: 117), qui exposa que la bibliografia que trobem al respecte està articulada entorn a dues concepcions diferenciades: *una –de marcat accent francès– [que] és sensible a com la víctima aborda i desborda el vell i central personatge del ciutadà (...) [i] una altra bibliografia –de sonoritat anglosaxona– [que] aborda la víctima com una manifestació de l'ésser humà en una situació sofrent* (Gatti, 2016: 118). Sense voler entrar en detalls, perquè ho faré en el següent apartat, la possibilitat de combinar ambdues perspectives és del tot factible si es dirigeix la mirada cap professorat associat. La seva situació contractual fa que es pugui considerar el professor/a associat/da com una categoria de no-ciutadania universitària, que sí que ostentarien les categories estables –vist des d'un punt de vista històric, el mateix succeïa

amb el professorat no numerari i el numerari—, i, per altra banda, la possibilitat de dur a terme una aproximació a la situació vital del professorat associat com a sers sofrents, persones que pateixen i que s’articulen com a comunitat des d’aquesta experiència —cas de TransFormem UB o altres sindicats que han sorgit en d’altres universitats públiques catalanes—.

Ens trobem, doncs, amb una figura paradoxal, una persona que treballa a la universitat i que el seu anhel és fer carrera acadèmica i que, per tant, se li pot atribuir una certa ciutadania universitària, però que, al mateix temps, és una figura que s’està emprant per iniciar la trajectòria acadèmica en condicions precàries i sense cap mena d’estabilitat contractual (i vital), i, per tant, una víctima del funcionament actual de la contractació del professorat universitari. La necessitat de treballar des d’una epistemologia paradoxal com l’estradiana, com he exposat en el primer capítol, és degut a que *el ciutadà-víctima uneix a dos contraris. I per a nosaltres, moderns, científics socials, el maneig d’aquesta paradoxa resulta inquietant. És incòmode de manegar teòricament; és incòmoda de manegar empíricament; és incòmode de manegar també metodològicament* (Gatti i Martínez, 2017: 9). La dificultat o la incomoditat d’encarar una categoria esmunyedissa, que pot presentar certa agència però que també pot estar-se en silenci, que pot ser que faci pinya amb d’altres persones que estan en una situació semblant a la seva o que estigui pràcticament aïllada i responsabilitzant-se de la seva situació personal, no pot suposar que la decisió final sigui la d’aïllar o foragitar aquells elements que aparentment se’ns presenten com a antagònics, sinó que simplement requereix un major esforç per part de l’investigador per aproximar-se tan com pugui a la comprensió del fenomen, sense que aquest fet impliqui, és clar, desenredar la paradoxa, sinó més aviat assumir-la com a quelcom que és constitutiu i, per tant, irrenunciable des d’un punt de vista analític (ibídem: 10).

La assumpció d’aquesta paradoxa constitutiva suposa renunciar a concebre la víctima com a una categoria lligada a la passivitat, i, per tant, pel que fa a la investigació social, deixar de veure-la com una personalitat subalterna a la que se li dóna veu a través de la del investigador —penso, per exemple, en la sociologia urbana de l’Escola de Chicago—. Aquest precís element m’interpel·la profundament, ja que, en el meu cas, la meua mirada s’ha centrat en el (fals) professorat associat, qui prèviament havia identificat com a víctimes del camp universitari català i per aquest motiu hi dirigia la meua atenció. La meua intenció, però, no era pas la de donar-los veu perquè entengués que eren incapaços de procurar-se-la, tot al contrari, ja que la seva veu i la seva agència han estat les que m’han guiat en molts moments, però també és cert que no deixa de ser una part força reduïda la que està organitzada i que denuncia la seva situació de precarietat i de manca de dignitat. Per tant, crec que ens trobem davant de dues situacions pel que fa al professorat associat. La primera, a què m’he estat referint en les darreres línies i que em recorda a una figura que problematitza el parell conceptual víctima-victimari en la

seva concepció jurídica, quan una víctima se surt del paper tradicional assignat a aquesta i agafa la paraula sense por, i encara més, des de l'experiència de victimització viscuda, i, per tant, fa quelcom que s'acostuma a relacionar amb el fet de tenir paraula, l'estatus de ciutadà o la ciutadania, però que no per aquest motiu deixa de ser víctima ni esdevé ciutadà en el moment d'alçar la seva veu, sinó que és precisament una figura híbrida que es reivindica i s'ha d'entendre com tal, com *la paraula del ciutadà-víctima* (Gatti i Martínez, 2017: 11). L'exemple d'aquesta situació seria el professorat sindicalitzat. La segona, per mi més intrigant i complexa d'escodrinyar, el professor/a associat/da que, com he exposat anteriorment, no es concep a sí mateix com a víctima, o que si ho fa, ho fa en silenci, sense compartir o col·lectivitzar aquesta experiència de sofriment. En aquesta segona casuística també hi situaria aquelles persones que davant d'una situació com la descrita han optat per abandonar el seu anhel de fer carrera acadèmica i que, per tant, han acabat renunciant a la precària ciutadania universitària que tenien.

L'existència de víctimes entenc que suposa, doncs, l'existència del patiment i com aquest sovint ens el narrem en termes de dolor o sofriment. Abans d'entrar en una diferenciació clara entre aquests dos conceptes, és a dir, què entenc per dolor i què entenc per sofriment, voldria convocar diferents reflexions que trobem en un article d'un altre professor del màster, l'Antonio Madrid Pérez, qui, com ens va explicar a classe, es va veure evocat a reflexionar sobre l'experiència del sofriment per qüestions personals, un punt de partida de la reflexió que assegura que aquesta assoleixi majors quotes de profunditat que no pas quan l'objecte t'és llunyà. En el seu text aborda l'estudi a través de dos eixos analítics: la distribució social del sofriment i la construcció de l'experiència del sofriment (Madrid, 2002: 217). L'element integrador de les dues dimensions serà, novament, la norma –també ho era entre la biopolítica i la governamentalitat–, que, en el cas de l'experiència del sofriment, són la dimensió individual i la dimensió col·lectiva d'aquesta experiència (ibídem: 218) i el seu espai de trobada en el que es pot anomenar com a gramàtica del sofriment, en què *aquestes normes proporcionen paràmetres reguladors per a la vivència del dolor* (ibídem: 222). O dit en altres paraules, *cada persona experimenta individualment el dolor, però ho fa en el context d'uns paràmetres culturals. El grup social normalitza mitjançant la seva creació cultural l'experiència del dolor. Això no vol dir que la persona hagi de secundar necessàriament aquests paràmetres, sinó que encara que no els aculli i aconsegueixi lliurar-se d'ells, es mesura necessàriament amb ells* (ibídem).

Considero que des d'aquest plantejament es pot dir que actualment a les universitats públiques catalanes hi ha una normalització del sofriment que implica obtenir una plaça estable en aquestes, una situació que *suposa també la justificació del mateix* (ibídem), és a dir, l'existència d'una sociodicea universitària, que crec que ens hauria de resultar summament preocupant. Entenc, doncs, que en primera instància la qüestió que ens hauria d'ocupar és el reconeixement del sofriment de les persones que són víctimes d'un

fenomen social. La cerca de responsabilitats serà un segon estadi del procés, no del tot deslligat del primer, però sí des d'un punt de vista de la urgència que implica el procés de victimització ocorregut, ja que *aquestes persones necessiten ser ateses (és a dir, reconegudes) en el seu sofriment, entenent que el reconeixement del sofriment és la forma més radical de reconeixement de l'altra persona* (Madrid, 2002: 235) i, per tant, emprendre aquest camí pot ser una bona manera de combatre *la creixent dificultat per reconeixen en el sofriment i reconèixer als demés en el seu sofriment* (ibídem: 236). En aquest sentit, la proposta de la sociòloga i politòloga Begoña Abad (2016b) d'emprar el sofriment social com categoria analítica podria ser una primera passa perquè *permet englobar sota una mateixa etiqueta problemes humans que, encara que diversos, tenen orígens i conseqüències similars: els danys que la força social infligeix en l'experiència humana* (Abad, 2016b: 11).

En aquest apartat he procurat ser curós amb l'ús dels conceptes perquè, com deia anteriorment, a pesar que els usos col·loquials els intercanviïn constantment i seguim entenent-nos, existeix una diferenciació possible entre el que anomenem dolor i el que ens referim quan parlem de sofriment. La delimitació entre ambdós conceptes prové del filòsof francès Paul Ricoeur, qui, l'any 1992, en el marc d'una participació en un col·loqui de l'Associació Francesa de Psiquiatria, va voler-hi contribuir amb una ponència que va ser publicada aquell mateix any i que ha estat traduïda i publicada recentment a la revista de filosofia moral i política anomenada *Isegoria*. El cèlebre pensador va definir el dolor com *els afectes sentits i localitzats en òrgans particulars del cos o en el cos sencer* (Ricoeur, 2019: 94) i el sofriment com *els afectes oberts a la reflexivitat, al llenguatge, a la relació amb un mateix, a la relació amb un altre, a la relació amb el sentit, al qüestionament (...), [i afegia que] el dolor pur, purament físic, queda com un cas límit, com ho seria potser un sofriment que poguéssim considerar purament psíquic, que seria rar, doncs el sofriment va acompanyat d'algun grau de somatització* (ibídem). Una vegada establertes les nocions bàsiques per a la diferenciació dels dos conceptes l'autor emet el seu discurs a través de dos eixos analítics: el sí mateix-altre i el fer-patir.

Respecte el primer, senyala principalment que quan un sofreix és sofriment en sí mateix, és una experiència que ens evoca sobre nosaltres mateixos, però, tanmateix, també ho és en la relació amb l'altre, ja que és una experiència *insubstituïble*, a voltes *incomunicable*, a vegades inclús com *aquell que em fa sofrir* i en el seu punt més àlgid com si fossis la persona que ha estat *escollida pel sofriment* (ibídem: 95-96). El segon eix, que crec més interessant abordar perquè considero que està en major sintonia amb el que estava dient darrerament, és la vinculació del *criteri del sofrir* [amb] *la disminució del poder fer* (ibídem: 96), és a dir, els punts de contacte que trobem entre el sofriment i l'agència, que, com exposava anteriorment quan reflexionava entorn de la víctima, sembla com si no pogués haver-hi possibilitat de contacte. Aquesta concepció de la llunyania pot ser explicada en primer lloc perquè el sofriment pot implicar (o no) *la*

impotència per a dir, (...) un esquinçament [que] s'obre entre el voler dir i la impotència de dir (ibídem: 96-97); en segon lloc pot implicar (o no) *la impotència per a fer, (...) [és a dir,] la intensificació de l'extrema passivitat d'un subjecte llançat sobre sí mateix per la pèrdua del poder-sobre* (Ricoeur, 2019: 97); en tercer lloc pot implicar (o no) *els danys infligits en la funció de narració, (...) [quan] el sofriment apareix com una ruptura amb el fil narratiu, com el resultat d'una concentració extrema, d'una focalització puntual, sobre l'instant* (ibídem); i, finalment, en quart lloc pot implicar (o no) *la impotència per estimar-se a sí mateix, (...) [en què] ocupa el primer plànol la tendència al menyspreu de sí, a la culpabilització* (ibídem: 98). Retornaré sobre aquestes qüestions en el següent apartat, però abans de finalitzar-lo voldria compartir una resposta a una pregunta que m'havia formulat en repetides ocasions i que crec haver obtingut a través de la lectura d'aquest article.

Abans de finalitzar el text Ricoeur [1992] exposa que *el sofriment interroga* (ibídem: 101) i penso que la resposta que buscava era tan simple com aquesta. L'existència del sofriment universitari ha estat el principal motor que m'ha conduït a interrogar-me incansablement durant tot aquest temps i en totes aquestes pàgines he intentat trobar-ne una resposta, és a dir, tractar de satisfer la necessitat imperiosa que tenia de saber quina era la justificació possible d'una situació com la que se'm representava davant dels ulls, quina era, doncs, la sociodicea que explicava l'existència d'aquest sofriment universitari que tant em segueix costant de concebre, en definitiva, quan *el sofriment porta tot el dolor al llindar de l'axiologia: [quan] és, però no mereix ser (...) [o dit en forma de pregunta:] per què el que no hauria de ser existeix?* (ibídem: 102).

Les víctimes universitàries

Intentar enllaçar la reflexió respecte la condició de víctima, o la victimologia des de la perspectiva del dany social, i les que crec que actualment són les principals víctimes del camp universitari català planteja diferents dificultats. La primera és que la definició plantejada anteriorment, que implica el desbordament de la tipificació penal d'aquesta figura i l'abús de poder que recau sobre ella, ha produït que la meua mirada inicial s'hagi vist modificada, encara que segueixo tenint les meves reserves perquè tampoc voldria caure en el parany d'una panvictimització universitària. La segona complicació és la manca de suport bibliogràfic per abordar la qüestió i poder recolzar la meua veu en la d'altres persones. La tercera, que m'és impossible de controlar, és la possibilitat de ferir la sensibilitat d'una persona que consideri que es troba en una situació d'abús de poder però que no he considerat com a víctima, potser perquè encara em falta un coneixement més precís i detallat del camp universitari català del que tinc, o, simplement, perquè els nostres criteris divergeixen, fet que seria enriquidor compartir per seguir avançant en la tasca col·lectiva de definició de la víctima des d'aquesta perspectiva teòrica.

La tria de la bibliografia ha estat extremadament complexa, ja que, com deia, volia no perdre de vista la qüestió de la víctima i a la vegada intentar donar resposta a la crítica que em va formular l'Iñaki a les correccions de mitjans de juliol respecte la manca d'aterratge del treball. Aquesta crítica, compartida pel Pep, qui també em va advertir de la impossibilitat de corregir-la per manca de temps, va suposar que fes un darrer esforç per intentar pal·liar-la en la mesura del possible, tot i que, certament, la manca de contingut empíric en aquesta investigació genera que forçosament el treball es mogui en un plànol estrictament teòric, i, per tant, resti en una esfera de caire conceptual. Retornaré sobre la manca d'empíria més endavant, en un apartat de l'epíleg, ja que ara m'allunyaria massa de la qüestió que m'interessa.

La principal víctima de l'actual model universitari és, per mi, el fals professorat associat, o més ben dit, els associats estructurals de les universitats públiques catalanes. La meua narrativa s'ha anat teixint al voltant i en funció d'aquests, així que l'entenc com una posició vinculada a tota l'estructura plantejada en els anteriors capítols. Des del punt de vista de l'abús de poder crec que també podríem encabir-hi els doctorands, com explicaré amb més deteniment a l'epíleg, però els entenc com unes víctimes indirectes sobre les que darrerament la institució ha estat desplaçant el procés de vulnerabilització que pateixen els associats estructurals. Crec que en el cas de les persones que realitzen el doctorat amb una beca la situació de precarització i inestabilitat no és tan extrema com en els casos més flagrants que trobem entre el professorat associat, i, per tant, les considero indirectes perquè encara els falta una mica de camí per ser-ho directes, és a dir, acabar la tesi doctoral en unes condicions que són certament precàries i iniciar la trajectòria acadèmica com a associat, quan, realment, la vulnerabilització serà total. La bibliografia que podem trobar-ne al respecte és pràcticament nul·la, només conec l'existència d'un article pròpiament dedicat al professorat associat (Díaz, 2013), però discrepo bastant de la seva aproximació perquè planteja la situació del professorat associat des del punt de vista del que incomprensiblement haig d'adjectivar com a associat real.

La situació d'un associat real també pot esdevenir precària quan aquest és emprat com una figura per realitzar substitucions o per la satisfacció de les necessitats docents departamentals que les figures estables no arriben a cobrir (Díaz, 2013: 57), i també des del punt de vista de la dificultat afegida que suposa intentar fer carrera acadèmica a la universitat sense tenir-hi una dedicació completa perquè es compagina amb una feina fora de la universitat (ibídem: 58), però entenc que no es pot parlar tímidament de les situacions del professorat associat (ibídem: 57, 63, 68; Agulló, 2013: 42; Marugán i Cruces, 2013: 17, 23-24, 24; López-Vílchez i Gil-Monte, 2015: 113; Santos et alii, 2015: 25, 26, 27), sinó que s'ha de fer sense cap mena de pal·liatiu i dir clar i català que aquesta categoria s'està usant com a inici de la trajectòria acadèmica, com sí que es reconeix quan s'explica que *els associats representen la categoria més precària del professorat*

de la universitat. L'alta presència entre ells de <<falsos associats>> –que no s'ajusten al perfil que dibuixa la llei, sinó que tracten d'iniciar la carrera acadèmica–; els seus baixos salaris i el seu lloc jeràrquic relegat de cara a l'elecció de les assignatures o en les decisions departamentals els situen en el lloc més precari (Santos et alii, 2015: 18-19).

La contractació de professorat associat i les situacions heterogènies que es poden trobar en aquest col·lectiu poden explicar-se, en part, per la disparitat d'usos que segurament té aquesta categoria en funció de la seva distribució geogràfica i institucional, ja que, per exemple, l'article de la sociòloga María José Díaz Santiago (2013) que esmentava anteriorment està emmarcat en la realitat que es viu a les universitats madrilenyes, i, per tant, podria ser que la pràctica de la contractació en frau de llei no estigués tan estesa com entenc que ho està a les universitats públiques catalanes. De totes maneres, haig de reconèixer que la idea que tinc de la immensa presència d'aquest mecanisme de contractació fraudulenta que s'està duent a terme podria no ser del tot fidedigne amb la realitat catalana –encara que estic totalment convençut que sí–, ja que el meu criteri està fortament influenciat per la meua assistència a les assemblees de professorat i no pas per una exploració meticulosa de la distribució de les situacions en què es troba aquest professorat, però que diferents rectorats –el de la UB i el de la UdG, que jo sàpiga– presentin reticències a facilitar les dades reals és un element que et condueix a pensar que saben que no estan fent bé les coses i, si amb això no n'hi hagués prou, encara resulta més desconcertant que, enlloc de posar-hi remei, optin per l'estratègia d'aplicar una política de “regularització” del professorat associat que ha estat treballant precàriament per una institució que ara pretén acomiadar-los sense cap mirament. Aquesta tasca de cartografiar la situació del professorat associat és la que, paradoxalment, hauria de realitzar la mateixa administració pública que ha estat i està precaritzant i vulnerabilitzant a part dels seus treballadors, així que l'esperança que succeeixi és extremadament minsa, per no dir del tot inexistent. El que em queda per ara, doncs, és la possibilitat de teixir una reflexió a partir d'apel·lar a la consciència personal i col·lectiva que es vulgui tenir de l'existència d'aquesta situació en el camp universitari català, encara que, de fet, si només es tractés d'un sol cas, crec que també seria digne de dedicar-hi tots els meus esforços i la meua atenció (sociològica).

El material del que em puc servir per seguir teixint la meua argumentació són els tres números monogràfics que actualment conec que aborden la situació de les universitats públiques des d'un enfocament crític, en cap cas de satisfacció amb la dinàmica actual, i que són els següents: el número 78 de la revista *Sociologia del Treball* i el número 1 del volum 13 de la revista *Athenea Digital*, ambdós apareguts l'any 2013, i el número 32 de la revista *Arxius de Ciències Socials*, de l'any 2015. El primer element que crec que és important destacar és el “recent” sorgiment de la publicació (crítica) respecte la situació que actualment s'està vivint a les universitats, ja que, anteriorment, com m'hagués agradat mostrar amb l'elaboració de la recerca documental que tenia plantejada fer i

exposar com a setè capítol d'aquest treball, les publicacions sociològiques no han estat pas crítiques i encara menys s'han dedicat a observar el camp universitari com s'ha fet en aquests tres monogràfics que comento. He optat per deixar al marge publicacions que s'hagin fet en format de llibre perquè, a pesar que en conec diverses, no he estat a temps de llegir els que tinc localitzats i abans de citar-ne només aquells que tinc treballats, he preferit optar per acotar la selecció al debat ocorregut en revistes de ciències socials i emprar les publicacions que poden situar-se en el seu pol crític.

Com he senyalat anteriorment, el professorat associat com a objecte d'estudi específic no ha estat tractat com ho estic plantejant en aquesta tesina, ja que la meua mirada és principalment cap al fenomen dels associats estructurals, les persones que entenc com a víctimes del sistema d'educació superior públic català. Això no treu que, com deia, l'escodrinyament del camp universitari produeixi que la meua mirada s'hagi vist alterada respecte la inicial, o, més ben dit, amplia i perfilada, però convençuda del que hi veia. Certament, el fenomen que hem conegut en els darrers anys de reducció de la despesa pública, conegut col·loquialment com a *retallades*, ha afectat al camp universitari, com a tants d'altres camps que estan a càrrec del camp polític, on efectivament es duu a terme la conformació dels pressupostos públics de la Generalitat. En aquest context, la situació respecte a altres èpoques ha canviat per a totes les categories de professorat. Entenc que la dinàmica que han experimentat les categories estables del camp ha estat una intensificació laboral i que, per tant, sense cap mena de dubte, crec que se'ls pot qualificar com a damnificats per la situació que actualment es viu en el camp universitari català, però, en cap cas, empraria el terme de víctimes per a refer-m'hi, al menys, en la seva situació d'estabilitat laboral actual. Crec que el que sí que podria discutir-se és si tal vegada, durant la seva trajectòria acadèmica, van ser víctimes de la precarietat inicial amb què entenc que s'ha concebut històricament el recorregut professional en aquest camp. L'actual model ha generat que les categories estables hagin experimentat una ampliació de les seves tasques, sobretot les de gestió o administració i transferència de coneixement (Santos et alii, 2015: 20, 29; López-Vílchez i Gil-Monte, 2015: 114) i també un increment de l'exigència respecte la seva vessant investigadora (Santos et alii: 21, 31; López-Vílchez i Gil-Monte, 2015: 114-116), que ha generat una major complexitat de conciliació de l'esfera professional amb la personal (Santos et alii: 23-26), juntament amb la pressió d'ésser permanentment avaluats (Santos et alii: 30-34; Herzog et alii, 2015), i que, per tant, acaben suposant una sensació de sobrecàrrega laboral permanent (ibídem: 28; López-Vílchez i Gil-Monte, 2015: 116) i un increment de la individualització i la competitivitat (Santos et alii: 34-36) que es tradueixen en la percepció negativa del clima laboral (Santos et alii: 38-41).

Entenc que tots aquests elements que afecten a les categories estables, i, per suposat, també a les inestables, perquè actualment són constitutives del camp, són certament reprovables, però aquests no suposen una disminució de la seva condició de professorat

universitari, el que sí que queda en entredit en el cas dels associats estructurals, que, de fet, al final de cada curs acadèmic no saben si el curs vinent seguiran treballant a la universitat, informació que acaben rebent (de manera humiliant) quan els és renovat el contracte, en cas que aquest els sigui renovat i es decideixi no prescindir d'aquestes persones. Aquesta situació, la de la renovació dels contractes, es repeteix anul·lament i entenc que suposa un sofriment enorme per a les persones que s'hi troben, tant les que sí que renoven com les que no, perquè encara que el desenllaç sigui el de la renovació, el temps que s'està en els llimbs sense saber que serà de tu –i de la teva família, en cas que se'n tingui– i de la teva trajectòria acadèmica i professional deu ser profundament feridor. Aquest fenomen que actualment se'ns representa encarnat pel professorat associat ha tingut altres rostres en èpoques passades, els rostres del professorat no numerari, i crec que no m'equivoco si afirmo que és una situació personal viscuda des del sofriment. Les protestes del professorat de la dècada dels anys setanta del segle passat i les que he pogut observar amb els meus propis ulls aquests darrers anys reclamaven, simplement, un mínim de dignitat per al seu col·lectiu. O dit en altres paraules, defensaven la seva equiparació a aquelles persones que tenien la ciutadania universitària plena, aquest bé tan preuat que avui duu per nom estabilitat contractual.

Tal com exposava en l'apartat anterior, la combinació de les tradicions anglosaxona i francesa de reflexió sobre la condició de víctima és possible, com entenc que ho és pel que fa als associats estructurals i com també ho seria pel professorat no numerari emmarcat en el seu context històric, és a dir, sers sofrents, i, per tant, amb capacitat d'agència, com indica Ricoeur [1992], que aspiren a assolir la condició d'una ciutadania universitària plena. El principal repte que crec que tenim per endavant, en què espero poder contribuir en un futur a partir d'una investigació de caire empíric, és comprendre la normalització d'aquest sofriment universitari que s'ha produït històricament i que s'ha vist exacerbat en els darrers temps, és a dir, la imposició d'unes condicions laborals indignes durant l'inici de la trajectòria professional acadèmica.

La memòria (universitària) de la necessitat weilariana

En aquest apartat, que representa la cloenda de l'arquitectura teòrica que he delineat en els tres capítols del cos del treball, tractaré de donar resposta a diferents qüestions i contribuir amb una proposta preliminar a la teorització de les necessitats, que, com he indicat en el quart capítol, històrica i darrerament s'ha vinculat aquest concepte amb la perspectiva del dany social. Per una banda, considerant que he donat resposta a les dues primeres qüestions que m'havia plantejat la Gabriela, és a dir, retornar sobre les meves preguntes respecte el reconeixement de les víctimes més enllà de l'òrbita jurídica, que he argumentat en un sentit afirmatiu, i seguir deconstruint el parell conceptual de la víctima i el victimari, en què crec haver avançat deixant d'interessar-me pel segon i concentrant el meu interès en la teorització del primer element, donaré resposta a la

tercera indicació que em va fer quan em va corregir el treball de l'assignatura, la de cercar possibles respostes en els antecedents de la Declaració. Per altra banda, també en relació amb aquesta cerca, apuntaré una direcció que crec que podria ser fructífera per començar a teoritzar d'una manera més concreta què i com es pot entendre la necessitat quan un s'ubiqui en la perspectiva teòrica del dany social, que, tal com s'ha exposat en el quart capítol, és un vincle que s'ha acostumat a plantejar, però que, des del meu punt de vista, li ha mancat un esforç de concreció, al que pretenc contribuir d'una manera totalment preliminar.

La cerca dels antecedents a la Declaració no m'ha estat possible o no he sabut com realitzar-la, però, en la definició de les víctimes de l'abús de poder que s'hi planteja, quan parla de la manca de tipificació penal de la conducta (o omissió d'aquesta) que ha ocasionat els danys, s'acaba fent referència a les normes relatives al drets humans –en aquest sentit entenc que es produeix la recuperació del contingut moral de la Llei–. Aquest va ser el fil que vaig decidir estirar per intentar seguir la reflexió i fer-ho, com he mostrat anteriorment, *no només en el plànol axiològic, propi de la filosofia política, sinó també en el fenomenològic, de la història i de la sociologia jurídica*, [en què] *podem identificar en el sofriment i en el dolor el fonament i l'origen dels drets humans* (Ferrajoli, 2007: 200). El punt de partida va esdevenir, a partir de llavors, la cerca dels antecedents a la declaració universal dels drets humans i vaig recordar que temps enrere m'havien regalat un llibre que tenia com a subtítol quelcom que s'hi assemblava: *preludi a una declaració dels deures envers l'ésser humà*, deia. El descobriment de la veu apassionada, compromesa i penetrant de la filòsofa francesa Simone Weil ha marcat un abans i un després en la meua concepció de la necessitat humana, que, fins llavors, era una qüestió que poc m'havia interpel·lat, i que encara ho va fer amb més importància quan, de nou i de la mà d'en Roberto Esposito, vaig comprendre la tonalitat particular amb què la caracteritzava en el seu univers teòric i sobretot el vincle que establia amb la noció de llibertat, entenent que *l'acció no és veritablement lliure al dilatar-se fins a l'infinit en un horitzó que exclou la necessitat; és lliure si ensopega contra ella amb la màxima forma de xoc, això és, amb una capacitat de previsió que redueixi al mínim els imprevistos que puguin aguar-la* (Esposito, 1999: 13). O dit en altres paraules, *no pensa[r] la llibertat contra, sinó a través de la necessitat* (ibídem: 25), és a dir, concloure que *la nostra llibertat rau en consentir de manera espontània a allò que de qualsevol manera la necessitat ens obliga* (ibídem: 13).

La majestuosa obra de Weil anomenada *L'arrelament* està dividida en dues parts, la primera dedicada a les necessitats de l'ànima i la segona al desarrelament. La part que m'interessa és, precisament, la primera, encara que no tota ella, perquè de les catorze necessitats que hi enumera no coincidim en totes i tampoc té sentit la seva consideració sense la relació que aquestes guarden amb la segona part de la obra –penso, sobretot, amb les relacionades amb la propietat–. El primer element que vull convocar són les

dues característiques que enumera que tenen les necessitats: en primer lloc, *que les necessitats són limitades, així com els aliments que li corresponen (...), [i] lligada a la primera, és que les necessitats s'ordenen per parelles de contraris, i han de combinar-se en equilibri* (Weil, 2016: 36). Si se segueixen, doncs, aquestes premisses i s'observen les necessitats que hi enumera poden trobar-s'hi els que crec que són els set parells conceptuals contraris que hi planteja: l'ordre i la llibertat, la igualtat i la jerarquia, l'obediència i la responsabilitat, l'honor i el càstig, la seguretat i el risc, la propietat privada i la propietat col·lectiva, la llibertat d'opinió i la veritat (Weil, 2016: 34-64). Com deia anteriorment, em serviré només d'unes quantes per teixir la meua reflexió i en destacaré, sobretot, la mateixa que el filòsof italià, és a dir, la llibertat entesa a través de la necessitat. Quan s'observa el camp universitari hi trobem, sense cap mena de dubte, un ordre que el regeix en forma de Llei, i, suposadament, aquesta llei permet un cert marge de llibertat per interpretar-se, però, el que segur que no contempla és que aquest espai de llibertat sigui precisament emprat per anar contra la pròpia Llei, és a dir, utilitzar el redactat d'un article en un sentit contrari al que s'ha exposat prèviament en el seu preàmbul, quan, de fet, les regles són *prou raonables i prou simples perquè qualsevol que ho desitgi i disposi d'una capacitat mitjana d'atenció pugui comprendre, d'una part, la utilitat a la qual corresponen i, de l'altra, les necessitats reals que les han imposades* (ibídem: 37). Tenim doncs, en forma de Llei, la representació de la necessitat real d'establir un recorregut professional i vital en el camp universitari català –ordre–, però que, contràriament a aquest raonament, s'està actuant administrativament contra el que s'hi estipula i en contra de les necessitats de les persones que volen desenvolupar llurs trajectòries professionals en aquest camp –llibertat–.

En aquest mateix sentit, en el camp universitari hi trobem la presència gairebé absoluta de la sensació de risc en el cas dels associats estructurals i, com deia anteriorment, cada necessitat hi ha de ser en la seva mesura justa i, per tant, els riscos que preguin haurien d'estar lligats, en tot cas, a les seves eleccions personals respecte els objectes a estudiar i la seva manera de fer-ho, per exemple, però en cap cas que hauria de ser l'assumpció d'un risc que impliqui la seva seguretat personal (i familiar) per tirar endavant la seva trajectòria acadèmica, perquè, com va expressar la cèlebre filòsofa francesa, *la por o el terror, com a estats d'ànim duradors, són verins quasi mortals, en sigui la causa la possibilitat de quedar-se a l'atur* [–que considera com el desarrelament total–] (...) *o qualsevulla altra desgràcia que sembla sobrepassar les forces humanes* (ibídem: 58). La concepció weilariana de la necessitat és, doncs, des de l'obligatorietat, és a dir, una llibertat d'elecció emparentada a l'obligació de la satisfacció de les necessitats, en què, cal destacar, *la noció d'obligació preval* [inclús] *sobre la del dret, que li està subordinada i li és relativa* (ibídem: 27). Què fer, doncs, quan el Dret –i encara menys l'obligació– no és respectat ni valorat? L'única via que, per ara, se m'ha (re)presentat com a possible per donar-li una resposta és la necessitat de fer memòria de les necessitats, és a dir, *fonamentar la raó en la memòria* (Mate, 1994: 118).

La raó anamnètica que el filòsof Reyes Mate proposa adoptar està recolzada en una *filosofia [crítica] que fa seves les dues preocupacions que bateguen en el cor de la raó anamnètica: el ressò del crit del sofriment o compassió i el clam per una justícia universal* (Mate, 1994: 126). La necessitat de la memòria del sofriment humà és, del meu punt de vista, una necessitat de l'ànima que Weil no va considerar i que crec podria incorporar-se a les que va proposar i, seguint les seves premisses, potser també el seu contrari, l'oblit, per arribar a oblidar com ens hem estat comportant (en el camp universitari català) sense perdre la mesura justa de memòria que ens faci tenir ben presents els esdeveniments passats. O dit en altres paraules, *la memòria també del present* (Rivera, 2016: 30) que *implica la tasca reconstructiva, activa, [que] suposa emprar de veritat la lent dels oprimits i desvetllar l'estat d'excepció permanent que per a tanta gent constitueix una manera de vida quotidiana, en què, la carència dels mínims necessaris per subsistir dignament, constitueixen una realitat permanent* (ibídem). En definitiva, es tracta de mirar la nostra història (universitària) a través de la memòria, la memòria d'aquells que són exclosos sistemàticament del(s) pacte(s) o contracte(s) social(s) –la Llei 1/2003–, i, per tant, emprar la mirada de les víctimes (universitàries) per poder arribar a comprendre la construcció sociohistòrica del fenomen social analitzat des de la seva complexitat.

Bloc 3. Conclusions

Epíleg

Les conclusions d'un treball solen ser, comunament, una recapitulació del que s'ha anat dient anteriorment, com una mena de resum de les idees principals que s'ha exposat. Aquesta no és la meua intenció. En aquest epíleg, que començo a escriure poc dies abans de l'entrega definitiva, és a dir, a finals del mes d'agost, pretenc reprendre elements que havia deixat pendents de resoldre en aquestes darreres pàgines, abordar la que crec que ha estat i segueix sent la principal crítica que se li pot fer a aquesta tesina i, finalment, exposar nous elements que han sorgit durant l'elaboració de la investigació i que no he volgut incorporar als anteriors capítols perquè encara no els conec en profunditat.

La revisió del procés viscut

El camí que s'ha de recórrer per a la realització d'una investigació està, certament, plegat de tota mena de decisions, algunes que es poden veure amb certa facilitat, com ara les de caire metodològic i epistemològic, i d'altres que acostumen a restar invisibilitzades, perquè, com deia amb Valles (2009), es concep que formen part de les bambolines de la investigació social, i, per tant, el públic, en aquest cas, els possibles lectors d'aquesta tesina, no hi tenen accés. L'estratègia narrativa que he adoptat en aquesta investigació dóna accés al lector a les seves bambolines, ja que s'han conservat certes parts de la redacció que permetin copsar a qui llegeixi els moviments ocorreguts. Tal com deia al preàmbul, que va tenir una primera modificació a finals dels mes de maig, quan vaig fer arribar als meus directors el que fins llavors era el bloc introductori i que actualment són el preàmbul, una part de la delimitació de la recerca i la part científica, volia retornar sobre les meves pròpies passes i veure què havia succeït amb la planificació que n'havia fet. La resposta a aquesta qüestió té dues orientacions possibles. La primera seria que entenc com a totalment necessària la disposició a que les intencions inicials es puguin veure summament alterades, tot i que això no treu que la planificació sigui totalment necessària, perquè t'ajuda a situar-te en un primer moment i saber per on t'agradaria anar, encara que, posteriorment, a mig camí, vegis una altra travessa que resulta més idònia. La segona fa referència a la meua inexperiència en el càlcul del temps necessari per llegir els continguts que tenia en ment i la posterior redacció dels capítols, ja que, certament, coses que pensava poder fer-les en una o dues setmanes m'han acabat comportant un mes sencer de feina, i, per tant, potser seria pertinent ser més generós amb els temps que em planteji durant una planificació si més endavant emprengués un projecte amb unes característiques semblants. En aquest sentit, al preàmbul s'hi exposava que la redacció acabaria finals del mes de juliol i, com deia, aquí em teniu, a finals del mes d'agost redactant aquest epíleg.

El procés de relectura d'un mateix per veure què ha dit m'ha resultat força entretingut, sobretot perquè implica un anàlisi d'un mateix al que ja estic força avesat, però que no havia tingut mai aquest tarannà. Si centro la mirada en l'estratègia narrativa, crec haver detectat diferents tons en la meva redacció, vinculats, en part, al moment en què s'han escrit: el preàmbul, el capítol 1 i la primera versió del capítol 2 van ser escrits abans de les darreres vacances nadalenques; la segona versió del capítol 2, el que havia estat el capítol 3 i que actualment forma part de la delimitació de la recerca i el que consta definitivament com a tercer capítol els vaig escriure entre el mes d'abril i el mes de maig; els capítols 4 i 5, que, com he dit, em van comportar molta més feina de la que esperava, els vaig redactar durant el mes de juny i la meitat del mes de juliol; i, finalment, després d'entregar tot aquest contingut que comentava al meus directors i rebre'n les crítiques i les recomanacions, he reestructurat els continguts del treball i he redactat el capítol 6 i el present epíleg des de mitjans del mes de juliol fins a finals del mes d'agost, una darrera dilatació temporal crec que està vinculada a un cert esgotament personal que espero que no hagi anat en detriment del resultat final.

La manca de contingut empíric

La renúncia a dotar aquesta investigació de material empíric ha estat quelcom que m'ha costat molt d'acceptar, però que, finalment, encara que no ho volgués, era l'opció més adequada a la que acollir-me. He hagut de descartar en dues ocasions la idea de dur a terme una vessant empírica. La primera, després de les vacances nadalenques, quan, com he explicat al segon capítol, vaig prescindir de la realització de les entrevistes que tenia pensades després de la recomanació dels meus directors d'ajustar el meu propòsit a les demandes de l'etapa acadèmica en què em trobo. La segona, molt més tardana, com es pot comprovar en la redacció del preàmbul i els capítols 1, 2 i 3, sobretot en el tercer, en què s'hi intensifica la meva apel·lació, la renúncia a realitzar la recerca documental crítica que tant havia estat anunciant en els primers capítols i que hauria d'haver constatat com a setè capítol. Aquesta darrera decisió la vaig prendre el mes de juliol després de parlar-ne amb el Pep, qui em va fer veure que la manca de temps era un inconvenient real per a la realització de la recerca documental i que més aviat havia de centrar els meus esforços en començar a tancar el treball. Aquest diàleg va estar precedit per la crítica que em va fer l'Iñaki a la sensació de manca d'aterratge del treball, qui entenia que tenia un to molt conceptual i volia saber-ne més d'aquesta precarització del professorat de la que parlava. Tal com he explicat, la modificació de la bibliografia que tenia pensada pel sisè capítol té a veure amb ambdues qüestions, per una banda, intentar aterrar una mica i concretar més en la mesura del possible, i, per l'altra, procurar pal·liar la mancança de contingut empíric amb una aproximació als articles que tractessin la precarització del professorat.

Sense cap mena de dubte, el més pertinent hagués estat la realització de les entrevistes, perquè és una eina metodològica que t'aporta una profunditat analítica exuberant i, de retruc, també t'ajuda a sostenir les afirmacions d'una manera més sòlida. La recerca documental crítica, en canvi, tenia un propòsit més concret, perquè era la peça amb què volia compensar la primera renúncia i posar en pràctica el marc conceptual delineat al tercer capítol i que, certament, amb l'estructura actual queda una mica coix, ja que es plantegen un seguit d'elements que posteriorment no s'apliquen enlloc. En aquesta tesina hi ha diferents punts de contacte, que serien com els dos punts que s'arriben a tocar en una circumferència, però que de la mateixa manera que per una banda estan a tocar, per l'altra hi ha tot un recorregut que és necessari per a que existeixi aquest contacte. Succeeix, per exemple, entre el preàmbul i l'epíleg i entre el quart capítol i el sisè, tenint en compte que el primer i el segon capítol estan permanentment en contacte amb la resta i que el cinquè capítol és el pont entre el quart i el sisè. El tercer capítol, doncs, resta com un element solitari, ja que tenia el seu punt de contacte en el setè capítol que finalment no ha vist la llum per falta de temps.

El que puc avançar de la recerca documental, gràcies a la selecció dels articles i l'anàlisi preliminar d'aquesta, és que la investigació sociològica del camp universitari publicada a la revista *Papers* ha tingut dos objectes predilectes: en primer lloc, els estudiants, que concorda força bé amb les relacions de poder que imperen en el camp, i en segon lloc, l'avaluació, és a dir, com la sociologia catalana ha jugat un paper decisiu com a disciplina acadèmica que ha contribuït al canvi de model universitari. Aquesta mirada preliminar a les publicacions d'aquesta revista ha reforçat el pressupòsit de partida inicial respecte la possible proximitat existent entre el camp polític i el camp sociològic catalans. Crec que aquest pressupòsit coincideix amb la hipòtesi defensada pel sociòleg Xavier Gimeno i Torrent⁶⁷, qui, a través d'una sociologia de la sociologia, arriba a una conclusió semblant a la que crec que pot arribar-se observant les publicacions a què feia referència. En el seu cas, que no incloure a la bibliografia perquè encara em trobo en un moment inicial de coneixença de les seves publicacions, es tracta d'analitzar la sociologia a la universitat, i, en canvi, en el meu cas, proposo desenvolupar una sociologia de la universitat. Realitzar la recerca documental crítica era un primer pas per evidenciar les diferències entre l'aproximació teòrica que proposava al tercer capítol, que iniciava amb l'elaboració dels tres capítols següents, i el que s'ha observat històric i sociològicament quan s'ha analitzat la universitat.

---

⁶⁷ Si no recordo malament, el primer dia al sortir dels cursos de l'Enrique vam estar xerrant una bona estona i, en explicar-li la meua intenció inicial d'analitzar el departament que m'havia format en el TFG, em va comentar que creia que hi havia hagut alguna persona que ja ho havia fet. Crec que la persona a qui feia referència el seu comentari era en Xavier, tal com es desprèn de les seves publicacions.

L'emergència de la figura dels doctorands

Al llarg d'aquesta investigació, que vaig començar centrant la meua mirada en els associats estructurals, he anat veient com la pressió acadèmica que estava suportant el professorat associat s'anava desplaçant cap a un altre col·lectiu, cap als doctorands i les doctorandes. A les assemblees de professorat solia assistir-hi una noia que representava a aquest col·lectiu i al principi no acabava d'entendre el per què d'aquesta representació i m'ho explicava en termes del nexa comú que tenien en la seva condició de personal acadèmic contractat, però poc a poc vaig anar entenent que la seva presència tenia més importància del que inicialment em pensava. El meu raonament era que es tractava de persones que estaven contractades per a realitzar la seva tesi doctoral i que, per tant, entre la realització d'aquesta, la possible participació a congressos i també la possible redacció d'articles acadèmics, tenien un volum de una feina més que suficient per començar la seva trajectòria acadèmica universitària. La sorpresa va ser quan em vaig assabentar que duen a terme moltes més tasques que aquestes, com ara la docència de certes assignatures, la participació en projectes de recerca del grup d'investigació a què pertanyen o tasques departamentals de tipus administratiu, entres d'altres. Desconec la proporció del temps de la seva jornada laboral que dediquen a aquestes altres tasques que, en definitiva, l'allunyen del propòsit formatiu que entenc que hauria de tenir un contracte predoctoral, però crec que coincideix amb un ús cada vegada més extensiu d'aquesta figura i que se l'estigui contemplant com part de l'estratègia de substitució dels associats estructurals, que he escoltat sobretot a les darreres assemblees i que no sembla pas un disbarat pensar que sigui així. Entenc que en una propera investigació, si arribo a fer-la, hauria de tenir ben present una figura que fins ara havia ignorat i que, inclús, quan n'havia dissenyat una, la vessant etnogràfica que m'havia plantejat no contemplava entrevistes a aquest col·lectiu al que també s'està vulnerabilitzant i precaritzant en l'actual funcionament del sistema universitari públic català.

La sociologia de la malaltia mental

Realment era quelcom que no m'hagués plantejat que pogués interessar-me, però, com acostumo a fer quan em trobo en un moment de debilitat, en començar el procés de deshabitució del consum de cànnabis i posar-me en mans d'una unitat psiquiàtrica de l'Hospital Clínic, vaig començar a documentar-me per tenir algunes eines per poder moure'm en un terreny disciplinar al que fins aquell moment havia mirat amb tanta hostilitat. Novament, vaig tenir la fortuna de poder accedir a aquests coneixements que anhelava de la mà d'algué a qui tenia una confiança recent, però intensa, en José Luis Moreno Pestaña (2015). Com he explicat al cinquè capítol, hi ha una part de la seva obra a la que encara no m'he aproximat per qüestions personals, però la necessitat de documentar-me va fer que treies mínimament el cap a la seva sociologia de la malaltia

mental, ja que, de fet, era el terme que s'utilitzava en terminologia psiquiàtrica per referir-se a la meua situació vital. Certament, si ara miro uns mesos enrere, puc veure l'enorme fragilitat mental i el profund desconsol que impregnava la meua ment. Crec que el fet d'haver viscut certes experiències d'extrema debilitat anímica i mental és, precisament, un element que em facilita la comprensió (des de la distància) del que és estar en aquests indrets inhòspits de l'existència humana. Els articles que he llegit parlen de la situació d'estrès del professorat, en algunes ocasions tímidament de depressió i en cap cas del suïcidi. Són temes que s'acostumen a portar en silenci i que no se solen expressar, un sofriment que et pot arribar invalidar la parla, l'acte i sobretot minar la confiança i l'estima cap a tu mateix, com he explicat en el capítol anterior de la mà de Ricoeur (2019). Considero que la dinàmica actual de les universitats públiques catalanes està promovent processos de vulnerabilització mental (i física) en algunes de les persones que les fan possibles, i, per tant, entenc que emprar les eines analítiques de la sociologia de la malaltia mental per comprendre els processos de normalització de certs comportaments danyosos al camp universitari català no és pas una idea esbojarrada, sinó totalment necessària per fer emergir realitats conegudes, però que malauradament resten aclaparades pel silenci. Al compartir la meua experiència personal, encara que no tingui res a veure amb les situacions a les que estic al·ludint, he intentat mostrar que són coses de les que podem i hem de parlar obertament.

Sense una mirada històrica no anirem enlloc

Recordo que una de les preguntes que més m'interpel·laven quan intentava reflexionar sobre les raons de la situació actual del camp universitari català era l'actuació de les categories estables, és a dir, com podia ser que no estiguessin fent res envoltades de tanta precarietat? Crec que la resposta a aquesta pregunta és polièdrica. Per una banda, no havia estat capaç de veure el procés d'intensificació laboral que havia suposat la manca de reposició de places i l'evident falta d'una planificació del relleu generacional del professorat, com tampoc havia arribat a veure l'increment de les tasques que ha experimentat la pròpia figura del professor o professora universitària darrerament. Per altra banda, la meua mirada històrica anterior, com he explicat al quart capítol, havia estat acotada del pla Bolonya en endavant, i, per tant, els elements que havia perdut de vist eren innumerables. Tot plegat fa que la meua consideració de l'existència d'aquest espai precari inicial com un element estructural, històric i endèmic també s'hagi vist reforçat, com m'ho han fet pensar les reivindicacions del professorat no numerari a mitjans de la dècada dels setanta i que, actualment, s'ha vist agreujat pel context socioeconòmic imperant i l'ús fraudulent de la LUC en el cas dels associats estructurals. Entenc que la inacció de les categories estables també podria ser deguda a una normalització d'aquest trànsit professional pel camp universitari que s'ha entès i s'entén que té aquestes implicacions inicials.

Bibliografia

Abad Miguélez, Begoña (2016a) *Investigación social cualitativa y dilemas éticos: de la ética vacía a la ética situada* a EMPIRIA. Revista de Metodología de Ciencias Sociales, nº 34: 101-120.

Abad Miguélez, Begoña (2016b) *La producción socio-institucional de sufrimiento social* a International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences, vol. 5, nº 1: 1-25.

Agulló Fernández, Itziar (2013) *Eternamente doctores: ¿mérito o carga?* a Sociología del Trabajo, nº 78: pp. 35-50.

Alonso Benito, Luis Enrique; Rodríguez Victoriano, José Manuel (2014) *La génesis socio-histórica del cualitativismo español* a Arxius de sociologia, nº 31: 13-26.

Alonso, Luis Enrique; Fernández Rodríguez, Carlos Jesús (2016) *La burocracia neoliberal y las nuevas funciones de las normas* a Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales, vol. 12: 1-26.

Bàguena i Borbonet, Arnau (2016) *L'èxit de l'excel·lència, el fracàs de l'acadèmia. En l'època del silenci: "entre la por i l'acomodament"*. Treball de final de grau. Bellaterra: Dipòsit Digital de Documents de la UAB.

Baranger, Denis [2004](2009) *Para el estudio de los campos universitarios: Pierre Bourdieu y la construcción del objeto en Homo Academicus* a Pensamiento Universitario, nº 12: 63-75.

Baratta, Alessandro [1998](2000) *El Estado-mestizo y la ciudadanía plural: Consideraciones sobre una teoría mundana de la alianza* a Identidades comunitarias y democracia, Madrid: Trotta Editorial, pp. 185-210.

Bertaux, Daniel [1997](2005) *Los relatos de vida. Perspectiva etnosociológica*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Bourdieu [1980](2008a) *Una ciencia que molesta* a Cuestiones de sociología. Madrid: Akal, pp. 20-37.

Bourdieu [1980](2008b) *Por una sociología de los sociólogos* a Cuestiones de sociología. Madrid: Akal, pp. 79-85.

Bourdieu, Pierre [1984](2008c) *Homo academicus*. Madrid: Siglo XXI editores.

Castillo, Juan José i Moré, Paloma (2016) *Por una sociología del trabajo académico* a Sociología del Trabajo, nº 88: 7-26.

Castro, Edgardo [2011](2016) *Lecturas foucaulteanas. Una historia conceptual de la biopolítica*. Buenos Aires: UNIPE: Editorial Universitaria.

Coromines i Vigneaux, Joan (1980) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, volum III. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

Díaz Santiago, María José (2013) *Experiencia no académica: el profesorado asociado como actor doblemente precarizado* a Sociología del Trabajo, nº 78: 51-71.

Del Olmo, Rosa [1998](2013) La criminología en la cuarta época: del saber al poder a Nova Criminis, nº 6: 121-158.

Editorial El País (1982) *La huelga de profesores no numerarios*, El País, 27 de febrero. Consultat a: https://elpais.com/diario/1982/02/27/opinion/383612402_850215.html.

Esposito, Roberto [1996](1999) *El origen de la política. ¿Hannah Arendt o Simone Weil?* Barcelona: Editorial Paidós.

Esposito, Roberto [2004](2006) *Bíos. Biopolítica y filosofía*. Buenos Aires: Amorrortu editores.

Esposito, Roberto [2008](2009) *Comunidad, inmunidad y biopolítica*. Barcelona: Herder Editorial.

Estradé i Saltó, Antoni (1986) *Paradoxes. Apunts per a un epistemologia paradoxal en sociologia* a Papers, vol. 26: 47-67.

Ferrajoli, Luigi (2007) *Derecho y dolor* a Isonomía, nº27: 195-204.

Fernández Lira, Carlos; Serrano García, Clara (2009) *El Plan Bolonia*. Madrid: Catarata.

Feigl, Herbert (1979) Origen y espíritu del positivismo lógico a Teorema: revista internacional de filosofía, vol. 9, nº 3-4: 323-352.

Ferrajoli, Luigi [1990](2013) *La legalidad violenta* a Democracia y garantismo, Madrid: Trotta Editorial, pp. 175-191.

Ferrarotti, Franco (1996) *Relación entre sociología e historia: ¿síntesis o conflicto?* a Historia, antropología y ciencias orales, nº 16: 87-102.

Ferrarotti, Franco (2007) *Las historias de vida como método* a Convergencia. Revista de ciencias sociales, nº 44: 15-40.

Ferrarotti, Franco (2009) El conocimiento socioantropológico como conocimiento participado y verdad intersubjetiva a Historia, antropología y fuentes orales, nº 41: 107-121.

Foucault, Michel [1973](2015) *La verdad y las formas jurídicas* a Estrategias de poder Segunda parte de las Obras esenciales, Barcelona: Paidós, pp. 487-583.

Foucault, Michel [1976a](2016) *Poder, derecho y verdad* a Delito y sociedad, vol. 2 nº 3 [1993], pp. 83-95. → (2003) *Clase del 14 de enero de 1976* a Hay que defender la sociedad, Madrid: Ediciones Akal, pp. 29-42.

Foucault, Michel [1976b](1992) *Del poder de soberanía al poder sobre la vida* a Genealogía del racismo, Madrid: La Piqueta, pp. 247-273. → (2003) *Clase del 17 de marzo de 1976* a Hay que defender la sociedad, Madrid: Ediciones Akal, pp. 205-225.

Foucault, Michel [1978](1991) *La gubernamentalidad a Espacios de Poder*, Madrid: La Piqueta, pp. 9-26. → (2008) *Clase del 1 de febrero de 1978 a Seguridad, territorio, población*, Madrid: Ediciones Akal, pp. 93-117.

Fraser, Nancy (2008) *¿De la disciplina a la flexibilización? Releyendo a Foucault a la sombra de la globalización* a Escalas de justicia, pp. 211-233.

Galcerán Huguet, Montserrat (2013) *Entre la academia y el mercado. Las Universidades en el contexto del capitalismo basado en el conocimiento* a Athenea Digital vol. 13, nº 1: pp. 155-167.

Garcés, Marina (2005) *La vida como concepto político: una lectura de Foucault y Deleuze* a Athenea Digital, nº 7: 87-104.

Garcés, Marina (2009) *Combatir la impotencia* a Delgado, Manuel (coord.) *La humillación. Técnicas y discursos para la exclusión social*, Barcelona: Edicions Bellaterra, pp. 23-37.

García-Borés Espí, Josep (2000) *Paisajes de la psicología cultural* a Anuario de Psicología vol. 31, nº 4: 9-25.

García-Borés Espí, Josep; Pujol Tarrés, Joan; Montenegro Martínez, Marisela (2009) *Paradigma interpretativo en psicología social: consolidación y futuros* a Tous, J. i Fabra, J. M. *Actas del XI Congreso Nacional de Psicología Social*, vol. 1, Tarragona: URV.

Garside, Richard (2013) *Abordar el daño social: ¿mejor regulación o transformación social?* a Crítica Penal y Poder, nº 5: 225-246.

Gatti Casal de Rey, Gabriel (2016) *El misterioso encanto de las víctimas* a Revista de estudios sociales, nº 56: 117-120.

Gatti Casal de Rey, Gabriel; Martínez González, María (2017) *Presentación: El ciudadano-víctima. Notas para iniciar el debate* a Revista de estudios sociales, nº 59: 8-14.

Giner, Salvador (2015) *Sociodicea* a Clivatge, nº 3: 32-50.

Han, Byung-Chul [2014](2017) *Psicopolítica*. Barcelona: Herder Editorial.

Herzog, Benno; Pecourt, Juan; Hernández, Francesc J. (2015) *La dialéctica de la excelencia. De la evaluación a la medición de la actividad científica* a Arxius de ciències socials, nº 32: 69-82.

Hillyard, Paddy; Tombs, Steve [2004](2013) *¿Más allá de la criminología?* a Crítica Penal y Poder, nº 4: 176-195.

Jordana Lluch, Ester (2018) *Michel Foucault: Biopolítica i governamentalitat*. Barcelona: Editorial Gedisa.

Kehm, Barbara M. (2012) *La gobernanza en la enseñanza superior: sus significados y su relevancia en una época de cambios*. Barcelona: Ediciones Octaedro/ICE UB.

Latorre, Marta; Romero, Héctor (2018) *Sociología e historia: un dialogo en el cambio de siglo* a Política y Sociedad, nº 55(1): 19-42.

López-Vílchez, Jorge; Gil-Monte, Pedro R. (2015) *Sobrecarga laboral y de gestión del personal docente en el entorno universitario actual en España* a Arxius de ciències socials, nº 32: 111-120.

Madrid Pérez, Antonio (2002) *La cultura contemporània del sufrimiento* a *El vuelo de Ícaro*, nº 2-3: 217-236.

Maranges i Prat, Isidra (2006) *La cuina medieval catalana, un festí per als sentits*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.

Maranges i Prat, Isidra (2018) *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.

Marsal, Juan Francisco (1974) *Historias de vida y ciencias sociales* a Balán, Jorge (coord.) Las historias de vida en ciencias sociales. Teoría y técnica. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, pp. 43-63.

Marsal, Juan Francisco (1979) *Pensar bajo el franquismo: intelectuales y política en la generación de los años cincuenta*. Barcelona: Ediciones Península.

Marugán Pintos, Begoña; Cruces Aguilera, Jesús (2013) *Fragmentación y precariedad en la universidad* a Sociología del Trabajo, nº 78: 10-34.

Mate Rupérez, Manuel Reyes (1994) *La herencia pendiente de la <<razón anamnética>>* a Isegoría, nº 10: 117-132.

Moreno Pestaña, José Luis (2003) *¿Qué significa argumentar en sociología? El razonamiento sociológico según Jean-Claude Passeron* a RES. Revista Española de Sociología, nº 3: 51-67.

Moreno Pestaña, José Luis (2005) *La sociología de la filosofía de Pierre Bourdieu y del Centre de Sociologie Européenne* a Revista Española de Investigaciones Sociológicas, nº 112: 13-42.

Moreno Pestaña, José Luis (2006) *Convirtiéndose en Foucault. Sociogénesis de un filósofo*, Barcelona: Editorial Montesinos.

Moreno Pestaña, José Luis (2008) *Filosofía y sociología en Jesús Ibáñez. Genealogía de un pensador crítico*. Madrid: Siglo XXI Editores.

Moreno Pestaña, José Luis (2011a) *Foucault y la política*. Madrid: Tierradenadie Ediciones.

Moreno Pestaña, José Luis [2010](2011b) *Gubernamentalidad, biopolítica, neoliberalismo: Foucault en situación* a Umbral filosóficos, pp. 161-190.

Moreno Pestaña, José Luis (2013a) *La norma de la filosofía. La configuración del patrón filosófico español tras la Guerra Civil*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva.

Moreno Pestaña, José Luis (2013b) *Pierre Bourdieu i el análisis de los campos intelectuales* a LOGOS. Anales del Seminario de Metafísica, vol. 46: 149-165.

Moreno Pestaña, José Luis (2015) *El poder psiquiátrico y la sociología de la enfermedad mental: un balance* a Sociología histórica, nº 5: pp. 127-164.

Naidoo, Rajani (2008) *Las universidades y el mercado: distorsiones en la investigación y la docencia* a Para una transformación de la universidad. Nuevas relaciones entre investigación, saber y docencia. Barcelona: Octaedro, pp. 45-56.

Passeron, Jean-Claude (2010) *A propósito de una ciencia histórica* a RES. Revista Española de Sociología, nº 14: 127-132.

Pecourt García, Juan (2016) *La reconstrucción de la sociología de los intelectuales y su programa de investigación* a Papers, nº 101(3): 339-361.

Ramos Torre, Ramón (1995) *En los márgenes de la sociología histórica: una aproximación a la disputa entre la sociología y la historia* a Política y Sociedad, nº 18: 29-44.

Resta, Eligio [1992](1995) *La certeza y la esperanza. Ensayo sobre el derecho y la violencia*. Barcelona: Paidós Ibérica.

Ricoeur, Paul [1992](2019) *El sufrimiento no es el dolor* a Isegoría, nº 60: 93-102.

Rivera Beiras, Iñaki (2016) *Hacia una criminología crítica global* a Athenea Digital, nº 16(1): 23-41.

Rivera Beiras, Iñaki (2017) *Decarcelación. Principios para una política pública de reducción de la cárcel*. Barcelona: Tirant lo Blanch.

Rodríguez Fernández, Gabriela; Rodríguez Mendizábal, Hugo (2014) *Daño social, sus causas y sus víctimas* a Crítica Penal y Poder, nº 7: 1-4.

Saavedra, Luis (1998) *Reivindicación del sujeto* a Política y Sociedad, nº 27: 117-131.

Santos Ortega, Antonio; Muñoz-Rodríguez, David; Poveda Rosa, María (2015) <<En cuerpo y alma>>. *Intensificación y precariedad en las condiciones de Trabajo del profesorado universitario* a Arxius de ciències socials, nº 32: 13-44.

Silveira Gorski, Héctor (2012) *Biopolítica de los Estados expulsivos* a Política y Sociedad, vol. 49, nº 3: 497-517.

Sozzo, Máximo (2008) *Por una criminología crítica. Trayectoria, debates, agenda (II) Entrevista a Dario Melossi* a Delito y sociedad: revista de ciencias sociales, nº 26: 159-168.

Tarabini, Aina; Bonal, Xavier (2011) *Globalización y política educativa: los mecanismos como método de estudio* a Revista de Educación, nº 335: 235-255.

Torns i Martín, Teresa (2008) *El trabajo y el cuidado - cuestiones teórico-metodológicas desde la perspectiva de género* a EMPIRIA. Revista de Metodología de Ciencias Sociales, nº 15: 53-73.

Valles, Miguel S.; Baer, Alejandro (2005) Investigación social cualitativa en España: presente, pasado y futuro. Un retrato a Forum: Qualitative Social Research, vol. 6, nº 3, Art. 18.

Valles Martínez, Miguel S. (2009) *Hacerse investigador social: testimonios del oficio y artesanía intelectual del sociólogo* a Política y Sociedad, vol. 46, núm. 3: 13-36.

Vera, Héctor (2012) *Por una sociología histórica del conocimiento* a Sociología histórica, nº 1: 239-250.

Wacquant, Loïc [2011](2012) *Tres pasos hacia una antropología histórica del neoliberalismo real* a Revista Herramienta, nº 49 (marzo), año XVI: 1-19.

Weil, Simone [1949](2016) *L'arrelament. Preludi a una declaració dels deures envers l'ésser humà*. Barcelona: Edicions de 1984.

Legislació

Ley Orgánica 11/1983, de 25 de agosto, de Reforma Universitaria.

Llei 1/2003, de 19 de febrer, d'Universitats de Catalunya.

Resolució TRE/309/2006, de 21 de desembre, per la qual es disposa la inscripció i la publicació del Conveni col·lectiu per al personal docent i investigador de les universitats públiques catalanes per al període del 10.10.2006 al 31.12.2009 (codi de conveni núm. 790502).

Sentencia STS 2419/2017 de la Sala de lo Social del Tribunal Supremo.

Normativa

Normativa reguladora dels treballs de fi de màster de la facultat de dret (aprovada per la Comissió Acadèmica del Consell de Govern del 5 d'abril del 2013 i incorporades les modificacions del 21 de juliol de 2014 i del 14 de desembre del 2017).

Annexes

En aquests annexes he volgut compartir amb els lectors d'aquesta tesina dos escrits que han realitzat dues professionals que en aquests darrers temps m'han ajudat molt i han tingut cura de mi i de la meva ment. La meva intenció al compartir-ho és seguir el mateix plantejament que vaig iniciar durant l'elaboració del TFG, és a dir, defensar la idea que per comprendre holísticament el plantejament que es faci d'un objecte és necessari poder accedir a un cert coneixement del subjecte que te'n parla. En aquella ocasió, al TFG, l'assaig que vaig incloure als annexes tenia un tarannà d'autoanàlisi sociològic, compartia certs elements que permetien situar-me en l'estructura social i com m'havia relacionat amb ells. En aquesta ocasió, en canvi, els elements personals els he incorporat a la pròpia narrativa del treball, i, per tant, intentar reproduir la mateixa estructura no era una opció possible sense caure en la repetició.

La meva psicòloga, la María, qui fa més d'un any i mig que m'acompanya, ha estat i està sent una figura fonamental en el meu procés de coneixement i creixement personal. La meva psiquiatra, la Laia, qui fa poc menys de mig any que conec, m'ha facilitat poder afrontar un procés que altres vegades ja havia afrontat sense ajuda professional (ni química) i també ha estat una persona clau per a la meva família al facilitar-nos l'accés a una eina que crec que ens ajudarà a recol·locar-nos. Com es podrà copsar al llegir-les, ambdues veus són molt diferents perquè la relació que tinc amb cadascuna d'elles és molt diferent. La profunditat que té la mirada de la María ha estat, inclús, colpidora per a mi mateix. La primera vegada que vaig llegir el seu escrit i la majoria de les següents que l'he rellegit he plorat desconsoladament, perquè, certament, toca tecles que formen part de les meves fibres més íntimes. La mirada de la Laia, en canvi, és mou en el plànol del meu procés de deshabitució del consum de cànnabis i com m'he desenvolupat en ell, i, per tant, a pesar de les comptades vegades que ens hem vist, crec que també aconsegueix il·lustrar certs aspectes de la meva personalitat.

Seguint una vegada més els consells de l'autor que més admiro i amb qui més m'emmirallo, l'eminent sociòleg francès Pierre Bourdieu, de qui espero i desitjo haver estat un bon deixeble al llarg d'aquesta tesina, comparteixo aquests escrits perquè entenc que *no hi ha, per tant, res menys neutre socialment que la relació entre el subjecte i l'objecte* (Bourdieu, 2008b: 84), és a dir, *la relació objectiva entre les característiques socials pertinents del sociòleg i les característiques socials d'aquest objecte* (ibídem).

La mirada (profunda) de la meva psicòloga

“Los seres humanos no nacen para siempre el día que sus madres los alumbran: la vida los obliga a parirse a sí mismos una y otra vez, a modelarse, a transformarse, a interrogarse (a veces sin respuesta) a preguntarse para qué diablos han llegado a la tierra y qué deben hacer en ella”

Gabriel García Márquez

Arnau: Del caos al desig de saber

L'Arnau em demana si li puc escriure algun petit relat –narrativa diria ell– sobre el seu procés terapèutic. Com m'ha donat total llibertat per fer-ho, no em centraré en una descripció d'un cas clínic, òbviament, per qüestions de confidencialitat, sinó en mostrar com del caos pot aparèixer la curiositat, la sorpresa, la creativitat i un ordre, sempre individual.

Què em passa, per què pateixo tant, què puc fer amb el meu dolor? De què tinc por? On puc trobar consol i calma? Algú m'estima? A qui estimo? Estimo massa o massa poc? Què és estimar? No ho entenc. Qui sóc? Preguntes que no tenen resposta ni pel subjecte que les formula ni pel que les escolta.

Amb aquest punt de partida, l'angoixa pot bloquejar o, pel contrari i el desitjable, activar a un subjecte molt racionalitzat i intel·lectualitzat, a la recerca i l'autodescobriment de la seva identitat, sovint alterable –faltaria més–, sentint-se sostingut i acompanyat en aquest trajecte per retrobar els sentiments exiliats. És necessària una confiança bàsica en aquell o aquella que intenta sostenir.

Aquest és l'Arnau, transitant per un camí ple d'esculls, dubtes, foscors, sovint impacient, sovint indignat, irat, però també trist i alhora esperançat.

L'Arnau i la narrativa del discurs social

Impetuós, apassionat, radical. El seu discurs, inicialment interferidor per obrir una escletxa en el seu món intern, poc a poc s'ha anat flexibilitzant, portant la mirada de fora a dins i de dins a fora, analitzant quant de la mirada hostil i culpabilitzadora cap a l'exterior porta implícita la interiorització de la imatge paterna.

L'Arnau i la ira: L'Arnau, un home jove permanentment irat

La ràbia, aquesta emoció bàsica que ens serveix per lluitar contra allò que trobem injust, aquest motor desafortat orientat cap a la transformació d'allò que ens pertorba, no

trobava en l'Arnau la seva funció. Era una ira sense objecte. Una ira que no trobava on dipositar-la. Ell era la ira. Tot ell era ira i revenja: "El bitxo".

El bitxo se't pot menjar per dins com una sangonera, et deixa exhaust, ho ocupa tot, no deixa lloc per la compassió, la tendresa, la feblesa o la buidor.

Aquest bitxo que s'escampava pertot arreu s'ha anat transformant en un motor menys sàdic, menys dolorós, més autocompassiu, observant-lo de dins a fora i de fora a dins. Anem rescatant dia a dia els sentiments tous, amables, càlids, aquells que sovint no han quedat inscrits en el món conscient comencen a aflorar. Li anem fent espai.

L'Arnau i l'autocontenció

Quan l'emoció et desborda afloren les idees, els pensaments, les imatges, les fantasies, el nostre cervell és un caos, una olla a pressió a punt d'explotar. I explota en l'Arnau. El pas a l'acte: el sentiment actuat, sense filtre, sense pas previ a la reflexió. Un malestar que no pot esperar. "Aquí el tens, el veus in situ"...

La vulnerabilitat en el revers del discurs: l'Arnau ara sap que no és vergonyant, al revés, és necessari sentir la vulnerabilitat per regular-nos, regular els afectes, els sentiments i també el cos.

El cos pren nota cada dia del que ens passa. El cos no oblida les carícies com no oblida la seva mancança; els músculs ens recorden l'angoixa, les ferides emocionals, la por... i també l'eufòria o la letargia.

El cos de l'Arnau té memòria i ens ho ha fet saber manifestant-se en forma de dolor. Un cos freqüentment maltractat per no sentir el dolor emocional. Ara observem els dos junts un cos més respectat, més present, més despert, més viu.

Estimar: Què vol dir això?

L'objecte amorós existeix realment? És una idea? El veus? Saps qui és, què pensa, què necessita, què vol? No és tasca fàcil. Tothom necessita sentir-se estimat. Però... i estimar? Com ho sabem que estem estimant? Podríem dir que des de petits sentim que ens estimen quan som pensats per un altre emocionalment significatiu, aquells i aquelles que ens donen una existència psíquica. Però, i si no ens hem sentit així? Llavors, com ho sabrem si ens estimen? Estarem en permanent dubte i buscarem proves i més proves per confirmar-lo.

Si estimo et necessito? O et necessito perquè t' estimo? I si només et necessito però no sé qui ets ni què vols?

Ens atendrem a consideracions bàsiques: necessitem tenir en el cap a l'altre –l'objecte d'amor– com algú amb existència pròpia, un altre diferenciat. El moviment entre un mateix i l'altre ha de ser de reconeixement mutu, de descobriment. Una mutualitat entre afirmar-se un mateix i reconèixer l'altre que, sovint, genera tensions. Però no podem posseir l'altre, tenir-lo a qualsevol preu o fusionar-nos per omplir el buit.

L'Arnau pot plantejar-se estimar perquè sap o intueix que pot ser objecte d'amor per un altre. Sap que pot ser estimat sense necessitat de ser un ser totpoderós que pugui cuidar l'altre des del seu desig obviant el desig de l'altre. Cal esperar de moment.

Entre allò lúdic i allò pal·liatiu.

Sortint de les substàncies pal·liatives, calmants a l'afrontament de les diferents formes de dolor psíquic.

L'Arnau sap que les substàncies calmants són un recurs fàcil alhora que no gaire fiable. Et sotmet, t'anul·la i t'afebleix.

L'Arnau comença una nova etapa en la qual la vida se li manifestarà amb totes les seves ombres i que haurà de rescatar-se trobant altres formes de reaccionar, i que existeix allò lúdic i que ho pot viure intensament sense precipitar-se en l'anestèsia.

En aquest camí transitem plegats.

Maria Sánchez
Psicòloga clínica

La mirada de la meva psiquiatra

Anar contra corrent de la pròpia biologia... de l'entorn...

Els valors personals són el motor que ens recorden que cal seguir endavant.

L'Arnau ha canviat de rumb. És amo del seu propi vaixell i ha de lluitar contra les seves pulsions, dominar els sentiments i desitjos interns. I això no és fàcil quan l'experiència és difícil de compartir amb els altres; perquè no t'entenen! El món no sempre és com un vol, però l'Arnau s'esforça per canviar el seu rumb. Ha demostrat una determinació, perseverança i enteresa molt fortes. La seva capacitat d'introspecció i anàlisi li permeten entendre no només les coses que li passen a ell, sinó també les que l'envolten. Tot plegat l'ajuda a no defallir. El sentit de responsabilitat i els seus valors personals són el que marquen el rumb de la seva nau cap a un port segur.

El que depara el futur és incert. Demanar ajuda és un primer pas i sentir-se acompanyat reconfortant.

Dra. Laia Miquel

Barcelona

31 de juliol del 2019

Índex general

Preàmbul	4
Una tesina amb retrospectiva	4
L'estratègia d'elaboració de la tesina	5
La sociologia com a ofici artesanal	8
Delimitació de la recerca	12
Objecte d'estudi	12
Objectiu general	12
Justificació de l'objecte d'estudi	12
Pressupòsits de partida	17
Estructura del treball	19
Bloc 1. L'òptica d'anàlisi	22
Capítol 1. Començar pel(s) principi(s): la posició epistemològica	22
Una lògica que no admet la paradoxa: cap a la praxis sociològica estradiana	23
L'argumentació sociològica envers el subjecte	25
La veritat intersubjectiva des de l'ètica situada	28
Capítol 2. La sociologia històrica com a mètode i com a fita	32
Com he arribat fins a ella: posar en pràctica la sociologia històrica	32
La sociologia com a ciència històrica	38
La mirada bourdieana	40
La mirada foucaultiana	41
La sociologia històrica després del postestructuralisme francès	42
La fita a què s'aspira: cap a la sociologia històrica del coneixement científic	43
Capítol 3. Criminologia crítica, zemilogia i sociologia crítica	48
La definició dels pols crítics	48
La ponència d'un dels encunyadors del dany social	50
El tatami comú dels pols crítics	52
L'aprenentatge a través dels intel·lectuals consagrats	53
Els coloms del castell tenen pestanyes	54
Cap a una sociologia de la sociologia del món acadèmic	55
Bloc 2. La construcció d'un enfocament pluridisciplinari	58
Capítol 4. El dret com a <i>phármakon</i> : l'adveniment del dany social	58
Una mirada històrica a la legislació del camp universitari	58
La violència jurídica i el dany social	63
Una definició basada en les necessitats	67
Capítol 5. L'escodrinament quasifoucaultià: la (bio)política neoliberal	70
La sociogènesi d'aquest capítol	70
L'enrevessada qüestió de la biopolítica	74
La governamentalitat neoliberal	78
Cap l'articulació dels conceptes (post)foucaultians	82
Capítol 6. La memòria de les víctimes (universitàries)	86
L'origen d'aquest capítol	86
Cap a una victimologia del dany social	87
Les víctimes universitàries	91
La memòria (universitària) de la necessitat weilariana	95
Bloc 3. Conclusions	100
Epíleg	100
La revisió del procés viscut	100
La manca de contingut empíric	101
L'emergència de la figura dels doctorands	103
La sociologia de la malaltia mental	103
Sense una mirada històrica no anirem enlloc	104

Bibliografia	106
Legislació	111
Normativa	111
Annexes	112
La mirada (profunda) de la meva psicòloga	114
La mirada de la meva psiquiatra	118
Índex general	120